

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

**The Social Sciences Review of the Faculty of Sciences and Letters
University of Uludağ**

SAYI: 30

CİLT: 30

YIL: 19

2016/1

Uludağ Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi : Prof. Dr. Veysel Turan YILMAZ

Yazı İşleri Sorumlusu:

: Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU
Prof. Dr. Abdülkadir ÇÜÇEN
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Prof. Dr. Tefvik ALICI
Prof. Dr. Osman ERAVŞAR

Bu Sayının Hakem Kurulu

Prof. Dr. Abdullah Soykan (Balıkesir Ü.)
Prof. Dr. İsa Cürebal (Balıkesir Ü.)
Prof. Dr. Seçil Şenyurt (Uludağ Ü.)
Prof. Dr. Nurcan Abacı (Uludağ Ü.)
Prof. Dr. Kenan Ziya Taş (Balıkesir Ü.)
Prof. Dr. Hüseyin Çınar (Yıldırım Bayazıt Ü.)
Prof. Dr. Hasan Basri Karadeniz (Dumlupınar Ü.)
Prof. Dr. Kazım Yoldaş (Uludağ Ü.)

Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak (Gazi Ü.)
Doç. Dr. Rüyam Küçüksüleymanoğlu (Uludağ Ü.)
Doç. Dr. Kelime Erdal (Uludağ Ü.)
Doç. Dr. Rıza Sam (Uludağ Ü.)
Doç. Dr. Serkan Güzel (Pamukkale Ü.)
Doç. Dr. Güney Çeğin (Adnan Menderes Ü.)
Doç. Dr. Oğün Ürek (Uludağ Ü.)
Yard. Doç. Dr. Ayşe Gül Çivgin (Bartın Ü.)

Ulusal hakemli dergi niteliğinde olup yılda iki kez yayımlanan Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi ilk sayısından itibaren Index Islamicus ve EBSCO tarafından taranmaktadır.

ISSN 1302-2423

Yazışma Adresi:

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
16059 Görükle / BURSA
e-mail: sbd@uludag.edu.tr
www20.uludag.edu.tr/~sbd

Dizgi – Baskı:

Uludağ Üniversitesi
Basımevi Müdürlüğü
16059 Görükle/BURSA 2016
Tel & Fax: 0224 294 05 31
e-mail: basimevi@uludag.edu.tr

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

1. Pavlodar Vilayetine Kültürel ve Tarihsel Turizm Potansiyeli
Altynbek ZHAKUPOV, Emin ATASOY
Alaattin KIZILÇAOĞLU..... 1
2. Toponomi Araştırmalarının Cbs Yöntemindeki Rolü ve Etkisi
Aygül YEGİN BAYEVA, Kuat SAPAROV,
Mariyash ARALBEKOVA, Emin ATASOY,
Alaattin KIZILÇAOĞLU..... 11
3. II. Abdülhamit Döneminde Öğretmenler İçin Hazırlanmış
Bir Rehber Kitap: Hocanın Vazifesi
Ömer DÜZBAKAR, Sedat YÜKSEL..... 19
4. Mahidevran (Gülbahar) Sultan ve İtknamesi
Sadettin EĞRİ..... 41
5. Germiyan Sarayından Bursa Sarayına Bir Gelin Gider:
Devlet Hatun
Hasan Basri ÖCALAN..... 57
6. Göç Çalışmaları İçin Bir Anahtar Olarak “Kültürleşme” Kavramı
Ayşenur Bilge ZAFER..... 75
7. Sebki Hindî Şairlerinde Müzeyyel Gazel ve Gazeliyat
Başlığı Altında Bulunan Küçük Kasideler
Özlem ERCAN..... 93
8. Bursa’da Bilim ve Teknolojide Sürdürülebilir Projeler Üreten
Sivil Toplum Kuruluşları (SKT) Arası Diyaloğun Geliştirilmesi
Melek TÜZ, Abdülkadir ÇÜÇEN, Sevim AKÇAĞLAR..... 111
9. Gianni Vattimo: Hakikatin Şiddeti ve Zayıf Düşün
Erhan KUÇLU..... 133

CONTENTS

Page

1. The Condition of The Cultural and Historical Resources of The Pavlodar Region
*Altynbek ZHAKUPOV, Emin ATASOY
Alaattin KIZILÇAOĞLU..... 1*
2. The Role of GIS Mapping Method In Toponymy Research
*Aygül YEGİNBAYEVA, Kuat SAPAROV,
Mariyash ARALBEKOVA, Emin ATASOY,
Alaattin KIZILÇAOĞLU..... 11*
3. I A Guide Books Prepared for Teachers During Period of Abdülhamit II: Hoca'nın Vazifesi- Teacher's Duty
Ömer DÜZBAKAR, Sedat YÜKSEL..... 19
4. Mahidevran (Gülbahar) Sultan and her Manumission Document
Sadettin EĞRİ..... 41
5. A Bride Goes From Germiyan Palace to Bursa Palace: Devlet Khatun
Hasan Basri ÖCALAN 57
6. "Acculturation" Concept as a Key for Migration Studies
Ayşenur Bilge ZAFER..... 75
7. The Small Qasidas Entitled As Müzeyyel Ghazals and Ghazals In The Poems Of Sebki-Hindi Poets
Özlem ERCAN 93
8. Development a Dialogue Between University and Non-Governmental Organizations Which Produce The Sustainable Projects in The Field of Science and Technology in Bursa.
Melek TÜZ, Abdülkadir ÇÜÇEN, Sevim AKÇAĞLAR..... 111
9. Gianni Vattimo: Truth's Evidence and Weak Thought
Erhan KUÇLU 133

THE CONDITION OF THE CULTURAL AND HISTORICAL RESOURCES OF THE PAVLODAR REGION

*Altynbek ZHAKUPOV*¹
*Emin ATASOY*²
*Alaattin KIZILÇAOĞLU*³
*Jan A. WENDT*⁴

ABSTRACT

The Pavlodar region is located in the northeast of Kazakhstan. The most part of the territory of the Pavlodar region is in limits of the South of the West Siberian Plain on average a watercourse of the river Irtysh, and occupies the space of 127,5 thousand km². In the north the area borders with the Russian Federation (Omsk region), in the south - with the Karaganda region, in the east - with East Kazakhstan, in the West - with Akmolinskaya and North Kazakhstan regions.

Total, there are about 1000 archaeological monuments in the area, most of which, 705 are included in "The arch of monuments of the Pavlodar region", but the potential of their further identification isn't exhausted yet. From 12 districts of the region, the greatest numbers of monuments of archeology are three largest districts, Bayanaul, Mayskiy and Ekibastuz have, and then follow Pavlodar, Lebyazhinskiy, Shcherbaktinskiy and other districts. The article discusses the situation in the region at the moment as the main tourist cluster component.

Key Words: *Tourist, historical-cultural tourism attractiveness, archaeological tourism attractiveness.*

¹ Eurasian National University named after L.N. Gumilyov 01008, Astana city, Kazakhstan.

² Uludag University, Faculty of Education, Department of Elementary Education, Gorukle Campus, Bursa, Turkey

³ Department of Social Sciences, Faculty of Necatibey Education, University of Balıkesir, Balıkesir, Turkey

⁴ Institute of Geography Gdansk Poland, Gdansk University, Poland.

ÖZET

Pavlodar Vilayetine Kültürel ve Tarihsel Turizm Potansiyeli

Bu çalışmada Pavlodar vilayetine (oblast veya il) kültürel, arkeolojik ve tarihi çekiciliklerin bölgesel turizm potansiyelinin bir parçası olarak irdelenmiştir. Vilayet sınırları içinde yer alan Ekibastuz ve Bayanaul arkeolojik parkları bölgedeki kültür turizmin en zengin kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Çalışmada bölgesel turizmin olanakları ve potansiyeli yaz çalışma kampları ve farklı gezi etkinlikleriyle açıklanmıştır. 127 500 km²'lik alana sahip olan Pavlodar oblastı Kazakistan'ın kuzeydoğusunda ülkenin en büyük akarsuyu olan İrtiş nehri kıyısında yer almaktadır. Pavlodar oblastı kuzeyden Rusya'ya bağlı olan Omsk ve Novosibirsk oblastları, güneyden Kazaraganda oblastı ve Doğu-Kazakistan oblastı, doğudan Altay Cumhuriyeti ve batıdan da Akmolinsk ve Kuzey- Kazakistan oblastı ile çevrilidir. Oblast sınırları içinde toplam 1000 arkeolojik turizm çekiciliği yer almaktadır, bunlardan 705'i Pavlodar vilayetine anıtlar listesinde yer almaktadırlar, fakat turizm potansiyelleri tam olarak ortaya çıkartılmamıştır. Vilayet sınırları içindeki 12 ilçeden en fazla arkeolojik turizm çekiciliğine sahip ilçelerin başında Ekibastuz, Mayski ve Bayanaul gelmektedirler. Daha sonra sıralamada Pavlodarskiy, Lebyajinskiy ve Şterbaktinskiy ilçeleri gelmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Turist, tarihsel-kültürel turizm çekicilikleri, arkeolojik turizm çekicilikleri.

INTRODUCTION

The Pavlodar region thanks to the unique nature, a geographical position, history possesses rather high potential for tourism development; however, tourist objects are still little-known to the international community and domestic market.

The most part of tourist trips to the Pavlodar region is made by a share of internal tourism, it is very favorable factor for development of domestic tourism. The stream of outbound tourism is exceeded by indicators of entrance tourism, and so far it isn't balanced.

Total, there are about 1000 archaeological monuments in the area, most of which, 705 are included in "The arch of monuments of the Pavlodar region", but the potential of their further identification isn't exhausted yet. Considering scales of districts, number of their population, natural, cultural and historical and tourist and recreational potential, the main loading of use of archaeological monuments in tourist branch is also the share of areas Bayanaul, Ekibastuz and Pavlodar.

The main archaeological collections are collected in the Regional local history museum and the Museum of archeology of PSU named after S. Toraygyrov where the exposition built in chronological sequence and telling about development of material and spiritual culture of the ancient and medieval population of Priirtyshje is created.

Having studied possibilities of use of archaeological monuments of the region in development of internal tourism, the working group allocates two main regional directions of their use - Bayanaul and Ekibastuz. Drawing up special routes with departure, both from the cities of Pavlodar, Ekibastuz and Aksu, and Bayanaul, from where will be directly formed the main center of the archaeological sites in the development of tourist-excursion area (Aryn et al. 2003a).

Independent center of tourist-excursion will be Ekibastuz district, which also has huge historical and cultural potential and cultural and educational organizations such as the historical museum.

The third direction can be developed near Akshamansky Mountains in the Mayskiy district, but this region is still poorly studied and is characterized by the undeveloped infrastructure which isn't allowing to speak so far about specific projects on development of tourism in this area. About use of archaeological monuments in development of tourism in other regions of area also so far there are no bases to speak, but prospects are.

RESULTS AND DISCUSSION

Monuments of the Bayanaul district. Bayanaul district has more than 200 monuments of archeology most of which can be used as tourist objects. However in Bayanaul the large regional center and the center of tourism of the Pavlodar region, except for the museum named after K.I. Satpayev, no cultural and educational institutions with which acquaintance to sights and history of edge could begin. Though here it would be possible to create the museum of the nature of Bayanaul, such as, there is a museum of the nature in Borovoe, and also to create the local history museum which has in almost every district of the region, except Bayanaul that is definitely unacceptable for further social development of the regional center (Aryn et al. 2003b).

The most interesting archaeological sites are located around the Bayanaul mountain forest for use in the tourism industry which is necessary to conduct archaeological research on them, restore and museumification, involves the creation of special infrastructure to ensure their preservation and maintenance. Most of these objects can be included in a special tourist route around the Bayanaul Mountains under the conditional name

"Bayanaul's Antiquities" or "Golden Ring of Bayanaul". Originally it can include the following objects:

1	Kurgan of the early Iron Age of a burial ground of "Sabyndykol"
2	Ritual complex of barrows with "moustaches" and stone sculptures early iron and the Middle Ages Karazhar.
3	Stone sculptures of "Birzhankol".
4	Cave "Konyr Auliye".
5	Rock paintings on the northwest coast of Zhasybay.
6	Ritual complex of an early sak era with deer stones on the bank of the lake Toraygyr.
7	Petroglyphs in the natural boundary of "Bestobe".

The remarkable monuments such as the cultural and historical sites and why they are offered for museification, tourists and development of archaeological and tourist-excursion cluster and Bayanaul district of the Pavlodar region as a whole. Let us consider each of them separately.

This stage of ancient history of our edge isn't studied yet therefore it would be very important to investigate this monument and then to add to the category of museum objects as it has great scientific and cultural and historical value for studying of spiritual culture of tribes of an era of bronze and early nomads of Kazakhstan.

Barrow of the early Iron Age of a burial ground of "Sabyndykol". The monument is located 5 km to the South from the settlement of Bayanaul, 1 km to the South from a recreation area of Ekibastuz SDPP (State District Power Plant)-1, on the right coast of the stream the Fish key flowing from the southwest part into the lake Sabyndykol, 300 m from the highway to Karaganda, parallel to the road departing from the highway in the former pioneer camp Fakel.

It consists of 24 stone fences bronze epoch developed, constructed of granite slabs on the edge dug into the ground, and 4 stone mounds. The monument was badly damaged during the construction of roads, part of the fence was destroyed.

The monument has great scientific and cultural and historical value as a source of material and spiritual culture of tribes of an era of bronze and the early Iron Age of Northeast Saryarka. As barrows are already investigated by archeologists, carrying out their restoration and a museification is necessary.

Ritual complex of barrows with "moustaches" and stone sculptures of the early Iron and the Middle Ages Karazhar. The monument is located 1,5 km from the highway to Karaganda in the picturesque natural boundary between two streams, on a small hill behind the village of the same name. Consists also groups of cult constructions of the early and medieval nomads

presented by very difficult designs of two barrows with "moustaches" and a medieval sculpture located consistently in the southeast direction.

The monument has great scientific and cultural and historical value as a source for studying of spiritual culture of early and medieval nomads of Northeast Saryarka, therefore needs special studying, reconstruction and a museumification as one of the most interesting and well remained objects.

Stone sculptures of "Birzhankol". Stone sculptures of Birzhankol are located 3 km to the southwest from the village of Birzhankol on a gentle slope of the mountain and at its bottom on the bank of a stream at a country road. Monuments represent two cult objects of medieval nomads. The monument is considerably destroyed and grew with trees, needs studying, cleaning of vegetation, restoration and a museumification.

The monument represents the man's image of Turkic time established at a small fencing from stone plates, located 500 m to the North from sculptures of Birzhankol. It also needs studying, restoration and a museumification (Artykbaev and Bayanaula 2001).

Konyrauliye's cave. The cave of "Konyrauliye" which was once a habitat of ancient hunters of the Neolithic era and bronze, now is a pilgrimage place. Possibly, and in the ancient time it could play a role of a cult monument, and not just a shelter for hunters and cattle-farmers. The cave 12 km is located to the West from the village of Bayanaul within the territory of Bayanaul State National Natural Park in the picturesque gorge in the southwest from the natural boundary Zhambak. Represents corridor-shaped deepening in the rock about 30 m long up to 2,5 - 3 m wide consisting of two halls with high ceilings, focused by an exit to the west (Pic. 1).

Pic. 1. General view to the Cave Konyrauliye

From the cave to a look of tourists the beautiful view of the foothill valley and the stretching steppe distances opens. At the foot of the mountain on which there is the cave, the settlement of an era of bronze is found. It is

dated for the right coast of the stream passing near the mountain. The monument is connected with spiritual culture of the ancient population of Northeast Saryarka. Many legends and the stories are also connected with the cave (Zhakupov 2014).

Rock paintings on the northwest coast of Zhasybay. Rock paintings of the northwest coast of the lake Zhasybay are located 8,5 km to the northwest from the village of Bayanaul, 100 m to the North from the coast of the lake, nearby the highway on Toraygyr. Drawings are placed in niches of East side of the high rock. The monument is opened in 1972 by the Pavlodar local historians G. Y. Korobkin and A.F. Aleynik.

Rock paintings are executed by red ochre on walls and ceiling part of canopies and in niches. Images occupy some sites from different sides of the rock: northern part - three sites, southern - 4 and two small niches on which about 30 figures are looked through, about 12 from them it is possible to define as anthropomorphous, other are images of some structures, fences, signs, perhaps birds.

The monument is a cult place of ancient inhabitants of Bayanaul, has great scientific and cultural and historical value as a source on primitive art, archeology and history of spiritual culture of ancient tribes of Northeast Saryarka. Uniqueness of this object assumes obligatory for its museumification for further use in the scientific and tourist purposes.

Ritual complex of an early Sak era with Deer stones on the bank of the lake Toraygyr - Toraygyr VI.

The monument is located in a recreation area of the east coast of the lake Toraygyr. Consists of 21 stones and earth embankments with a diameter from 2 to 18 m, 0,2 - 0,6 m high, including a barrow with moustaches and steles with the image of deer in Scythian-sak animal style – "The Deer stone", and also steles with images of rings and figures of goats.

The monument represents group of cult and funeral constructions of early nomads, has great scientific and cultural and historical value as a source for studying of a funeral ceremony and cult constructions of early nomads of the Central Kazakhstan. The object strongly suffered from anthropogenous influence and needs special studying, reconstruction and a museumification. It is located 16 km to the West from the highway Pavlodar - Bayanaul, in 3 km to the East of the village of Toraygyr.

Petroglyphs in Bestobe's natural boundary. The monument is located in 70 km to the southwest from Bayanaul, 5-7 km from Bayanaul highway Kara-tomar, 5 km to the East from the village of Muryntal, on the left coast of a stream. Petroglyphs are executed in style of "Deer stones", belong to the early Iron Age. It is the only monument of this kind in the territory of the Pavlodar region, and one of the few in the territory of

Kazakhstan. On a hill slope, the bottom of rocky exposures, opposite to the plane, has a ring-shaped altar put from stones.

The monument has great scientific and cultural and historical value as the object reflecting cult and ideological representations of cattle-farmers of an era of the early Iron Age of Northeast Saryarka therefore needs special studying and a museumification as one of the most interesting and well remained objects. On coast of a stream, also the set of various monuments of archeology is revealed, these are burial grounds of an era of bronze and early iron, stone sculptures of medieval nomads which together with Petroglyphs make uniform, a complex and also can be used further as the visited objects (Yensebayev 2001).

Monuments of the Ekibastuz district. The Ekibastuz district has more than 300 monuments of archeology, most of them can be used as tourist objects. In a complex the local history museum in which the archaeological exposition is presented also works with them.

The most interesting archaeological monuments are located round Ekibastuz and in valleys of the rivers of Olentiy and Shyderty, which can be used as objects in tourist branch only after carrying out archaeological researches, restoration and a museumification, and also creation of special infrastructure of ensuring their safety and service. Many of these objects can be included in a special tourist route round Ekibastuz under the conditional name "Antiquities of Ekibastuz", to valleys of the rivers of Olentiy and Shyderty, separate monuments such, as The writings of Olentinskiy, Rock paintings of the Ak-Bidaik tract and some other single monuments. Initially, it may include the following items:

1	Petroglyphs "The writings of Olentinskiy"
2	Rock paintings of the Ak-Bidaik tract
3	Settlement of an era of bronze Maykain
4	Early man site of the Stone Age Angrensor 2 and settlement of an era of bronze Angrensor 1
5	Monuments of the Shidertinskiy archaeological complex
6	Kurgan group Karasor 1

Petroglyphs "The writings of Olentinskiy".The monument is located 100 km to the northwest from Ekibastuz, the asphalt road to object only to the village Totruy (40 km), further a dirt road and the grader of very bad quality. Tai (the former farm "Olentinskiy") is dated for a slope of the cool river bank of Olentiy, near an old Kazakh cemetery 5 km to the southwest of the village.

The monument is a cult place of ancient cattle-farmers of an era of an eneolit, bronze and early iron centuries. As one of the few and the most

northern monument of an ancient petroglyphic art, and a source on spiritual culture of ancient tribes of Northeast Saryarka has unique cultural and historical and scientific value.

Rock paintings of the Ak-Bidaik tract are located 3 km to the southeast from station Maykain and 5 km to the South from 100 km of a highway Ekibastuz – Pavlodar on the northwest suburb of the natural boundary of the same name. Such provision of a monument makes it available for visit and creation of conditions for the organization of tourist service.

The monument underwent strong destruction therefore many drawings are lost. However that remained, is magnificent reflection of the reality embodied in artistic images, at least, of three-four stages of primitive culture of the northeast suburb of Saryarka: Neolithic, eneolit, era of bronze and early Iron Age. It isn't excluded that some drawings can belong and to later eras, the monuments of various eras close to Petroglyphs testify to it.

Settlement of an era of bronze of Maykain. The settlement of Maykain, is located 2,5 km to the southwest from the station of the same name. The monument is dated for a northeast slope of a small hill. Consists of several housing hollows of an oval form with a diameter from 20 to 40 m and the remains of the land designs put from stones.

The monument is the stationary settlement of ancient cattle-farmers. Has scientific and cultural and historical value as a source on material culture of cattle breeding tribes of Northeast Saryarka (Akhmetov and Nurpeisov 2003).

Early man site of the Stone Age Angrensor 2 and settlement of an era of bronze Angrensor 1. Surroundings of the lake Angrensor which is in 20 km to the southeast from Ekibastuz, and also the whole complex of the archaeological monuments located near it, can become one more object of visit of tourists. But first of all it is the early man site of the Stone Age Angrensor 2 and settlement of an era of bronze Angrensor 1, being the most significant objects near the lake Angrensor, located from East side from the highway Ekibastuz – Maykain. Early man site of an era of paleolith and eneolit of Angrensor 2 is a habitat and a workshop on production of stone tools of ancient hunters and cattle-farmers. Is one of the few stratified paleolith era monuments and an eneolit era, has great scientific and cultural and historical value as a source for studying of material culture of ancient hunters. The monument is damaged as a result of farming, is in need of conservation and research activities. At the same creek, downstream, is a Bronze Age settlement, consisting of several housing cavities with the remains of stone structures.

Monuments of the Shidertinskiy archaeological complex. Among the monuments of the Shidertinskiy archaeological complex the special place is taken by the multilayered early man site of Shyderty 3, a mesolitas and eneolit eras. The monument is located in 7 km to the southwest from Shiderty's station on the left bank of the river of the same name. There are 6 cultural horizons with a general power of 130-150 cm investigated on the area of 840 sq.m are enclosed in deposits of a late Pleistocene and the Holocene. The complexes of archaeological subjects revealed on the early man site aren't always genetically connected among themselves. Therefore, this site was periodically visited by the carriers of various cultures leaving here the products: the autochthonic, i.e. carrying-on local traditions of cultural development. Happened here and the other groups with the cultural and technological traditions and methods of processing of a stone coming here to a certain season.

The monument has great cultural and historical and scientific value for studying of material and spiritual culture of ancient tribes of Saryarka of an era of mesolitas and eneolit.

Kurgan group Karasor 2. The Kurgan group Karasor 2 is located 2 km to the southwest from station Karasor, from South side from the highway Pavlodar - Ekibastuz, opposite to a milepost 93 km. Consists of 2 stone and earth barrows with a diameter of 12 m and 0,7 m high - a barrow 1; a barrow of 2 - 14 m in the diameter and 1 m high. Represents typical funeral constructions of nomads of the early Iron Age. It has the scientific, cultural and historical significance as a source of material and spiritual culture of the nomadic tribes of Northeast Saryarka. The statue is near a highway, makes it convenient to visit it, which will give an overview of the monuments of this type, and can attract tourists and passing, but on condition of its museumification (Zhakupov and Atasoy 2014).

CONCLUSIONS

The Pavlodar region possesses unique and invaluable the "gifts of the nature" which are in great need in their safety for future generations. The main concentration of monuments of archeology of area coincides with the most perspective territories of development of tourism. The tourist branch still poorly develops in this region and has unorganized character. The provided description of some monuments of the Bayanaul and Ekibastuz areas presenting two main directions of archaeological and scientific tourism to areas is higher showed their huge potential.

The analysis of historical and cultural resources of area allows to draw the following conclusions:

a) Museum traditions have to work for formation of tourist image of the region, to become business cards of cultural tourism;

b) The museums have advantage before other welfare objects (recreational opportunities of the museum can be used all the year round, there are no seasonal fluctuations);

c) The museums as socio cultural institutes (it is not only for storing, studying and showing), but also first of all are platforms for communication on distribution, promoting of knowledge for those who needs it;

d) The museums, having exclusive opportunities, have to put local history work in all aspects of geographical, archaeological, historical, literary, graphic, folklore study of local lore. The correct form of work and consistency will allow the museums to become influential objects of visit.

World practice indicates that archaeological tours are not widespread. Therefore, the routes to the archaeological sites vary in accordance with the needs of the customer, in this regard, tour operators, taking into account road and transport infrastructure can generate tourism product, based on the objects described in the archaeological parts.

REFERENCES

- Akhmetov D. and Nurpeisov K. (2003), *Irtysk and Pavlodar region.*, 80 p.
- Artykbaev Zh.O. and dr. Bayanaula (2001), *Astana "Folio" printing house*, 238 p.
- Aryn E. M, Nuhuly A., Kudabayev A., Insebaev T.A et al. (2003a), *The history of Pavlodar region in diagrams and tables*. Pavlodar.
- Aryn E. M, Nuhuly A., Kudabayev A., Insebaev T.A et al. (2003b), *Series Kerekou-Bayan. Ruhnama*. Pavlodar: SPC "Eco".
- Yensebayev T.A. (2001), *Essays on the history of Pavlodar region, Part I.II*.
- Zhakupov A. A. (2014), The need for the development of ecotourism in Bayanaul National Nature Park. *Materials of Republican scientific-theoretical conference. "XI Seyfullinskiu read -11"*, - Astana,. 108-116 pp.
- Zhakupov A. and Atasoy E. (2014), Geographical aspects of regional development of the city of Pavlodar. *International Journal Sustainable Development*. Bulgaria. Number 19, July 2014.

THE ROLE OF GIS MAPPING METHOD IN TOPONYMY RESEARCH

Ayguł YEGINBAYEVA¹
Kuat SAPAROV²
Mariyash ARALBEKOVA³
Emin ATASOY⁴
Alaattin KIZILÇAOĞLU⁵
Jan A. WENDT⁶

ABSTRACT

Actual problems of toponymy are discussed in this article. The authors shows opportunities of using geoinformation and cartographic methods in toponymical investigation. Also in this research paper series of ancient place names and geographical terms are defined and a specific classification system of terms, based on specific data, is given (for example: oronyms, hydronyms, pasturable terminology and etc.). Etymology of Kazakh place names that shows physical and geographical characteristics of environment (landscape features, influenced by human activities, ecology and other factors), must be investigated in the scientific area.

Key Words: *cartographical method, toponyms, geosystem, areas, landscapes, ancient maps, geoinformation mapping, toponymic atlas.*

¹ Department of Geography, ‘L.N. Gumilyov’ Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, E-mail: aeginbaeva@mail.ru, k.sapar67@yandex.ru

² Department of Geography, ‘L.N. Gumilyov’ Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, E-mail: aeginbaeva@mail.ru, k.sapar67@yandex.ru

³ Department of Geography, ‘L.N. Gumilyov’ Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, E-mail: aeginbaeva@mail.ru, k.sapar67@yandex.ru

⁴ Faculty of Education, Department of Elementary Education, Uludag University, Gorukle Campus, Bursa, Turkey E-mail: eatasoy@uludag.edu.tr

⁵ Department of Social Sciences, Faculty of Necatibey Education, University of Balıkesir, Turkey

⁶ Institute of Geography Gdansk Poland, Gdansk University, Poland.

ÖZET

Toponomi Araştırmalarının Cbs Yöntemindeki Rolü ve Etkisi

Bu makalede toponimi biliminin başlıca sorunları tartışılmaya açılmıştır. Geoinfosmasyon ve kartoğrafya yöntemlerinin toponomi araştırmalarındaki kullanımı, rolü ve etkisi irdelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada tarihi toponimi kavramlarının mekân özelliklerine göre sistematığı ve sınıflandırması yapılmıştır. Kazakistan sınırları içinde yer alan fiziki coğrafya unsurları bilimsel yöntemlerle etimoloji ve toponimi penceresinden irdelenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kartoğrafya yöntemi, toponimi, geosistem, areal, landshaft, eski haritalar, geoinfosmasyon ve kartoğrafya, toponimi atlası.

INTRODUCTION

Geoinformational cartography method is widely used in the charting of landscape-toponymical maps. As a result, different scales topographic, geological, hydrological, geomorphological, soil, plants, animals maps, drawings, results of field observations, obtained by GPS, and historical archive, the oldest map data are used. Geographical maps have a lot of valuable information on historical data that makes it possible to define toponymy spelling and it's location. The most difficult issues in toponymy: collecting materials, data analysis, identification the origin of etymology. Toponymical research contain of such processes as collecting geographical names, recovering their previous origin names. The important role of map in toponymical research is known from ancient times. For example, the ancient Chinese, the Romans, the Greeks used toponymical method (including cartographic) while planting, building roads, digging irrigation canals etc. There are some information about ancient toponyms on the map (ring-shaped) created by Mahmoud Kashgari, a prominent scholar, who lived in the Middle Ages. N. Nadezhdin in his research called "Russian historical geography experience" shows that the geographic maps play an important role in the toponymical researches and have a lot of information systems. It can be seen on his winged phrases.

THE ORIGINAL DATA AND RESEARCH METHODS

The names of each land and water are like documents confirming the nature of this region. "Earth is the humanity book written in historical and geographical names languages" (Nadezhdin 1837). Diachronic and synchronic analysis play an important role in describing differences between ancient time and modern Kazakh languages, local speeches and spatial

dialects. Such kind of analysis can be done on the basis of ancient geographical maps and scientific papers (Kaymuldinova 2001). For example: the book of A. Maksheev, published in 1627, "Big Sketch book" (Maksheev 1880) and the book of Swedish Gustav Renat "Dzhungarian map" (1716-1733) (Maksheev 1888) have analysis of conformity between geographical names and toponyms of those time. For example, according to A. Maksheev, in "Big Sketch book" the names of rivers *Aspaga* and *Kuuey* changed to Buldyrty and Kandygayty, Sauyk to Torgai, Sun Gurluk (Kungirlek) to Hobda (Kobda), Bozyn-Ginchal-Ilgen (perhaps created by Bozingen) to Ulka-ayak (Olkeiyek) respectively (Maksheev 1880).

Ancient toponyms of Pavlodar region are reflected in S. U. Remezov's (1697) map. On the map of S. U. Remezov west from the left bank of the Irtysh River there is "Shabakta (Shabakty) island", "*Shepeleu rock*", and then "Yar (Zhar) Alladerdyev", "*Staryi Irtysh*", at the forward-collars; further Kyzyl zhar and other toponyms. West of Keregejar there is "Belye vody" (Aksu), "Ostrog Kalmyckoy" and "*The tract Kabalgansun*", and then "*The tract Dolon (zheti) Karagay*", and "Lake Enkul", etc. At the same time we can see that S. U. Remezov replaced some toponyms from the right bank of the river Irtysh to the left site. Although in this ancient map toponymical origin of the Middle Irtysh region well-preserved (Artykbayev, Ermanov and Dauyenov 2006).

However, distortion characteristics of mentioned toponyms are defined through word combinations. F. Usov in his works have a lot information about "Koryakov Yar" name near the river Irtysh (Usov 1879). This data means that toponymical names "Koryakov Yar" or "Kerege zhar" are widely used in the beginning of XVII century and were used like geographical landmark.

"From Kereku zhar to the west", "Urochishe 9 bugrov", and "Baklannaya zaostrova, Rybnaya", and "Kachir" (Kashir), 8-yarov Urochishe rizhih zherebcov (Osmorjisk), to the north "Irlytyup Yar" (Urlityub), "Saygachy Yar" (Saigak zhary) and continuing. To the east Kerege Zhar "Verblyuzhyi Yar", "Toloknyannye gory", and "Jamshi" (Yamysh) lakes and other orographic and hydrographic objects reflected in the map below (Artykbayev, Ermanov and Dauyenov 2006). All these objects give a lot of geoecological information from ancient history. Therefore, geographical maps are often used while determining features of toponymy. Because maps have a quantitative and qualitative data that can be useful for further investigation (Figure 1) (Saparov 2001).

Fig. 1. S. U. Remezov "Siberia Sketch" cartographic map of geographical objects located along the Irtysh River (1697 y.)

MAIN PART

Shokan Valihanov is the first scientist and discoverer among researchers who investigated Middle Asia and paid special attention to toponymy issues. He did an important scientific research in geography of eastern nation. Names of land and water collected as a result of his geographical excursions have invaluable heritage for future generations (Valikhanov 1984).

It is known that the base of Areal (lat. Area – area, space) linguistics created by neolinguistic school (J. Bonfante, J. Bartoni, J. Barto, etc.) at the beginning of the XX century in Italy. However, in the second half of the XIX century, scientists like Y. Schmidt, G. Venker, F. Vrede are widely used this method to define and show dialects' spread places (Bondaletov 1983).

According to some data A. Shleykher, G. Paul, I. A. Boduen de Curtene, G. Shukhardt, N. S. Trubetsky told about the mixture of languages, the linguistic alliance and the convergence phenomenon before neolinguists. Nevertheless, it is assumed that main terms and principles of areal linguistics established by neolinguists (Sharadzenidze 1983).

The areal method of linguistics should be used at the same level like comparative and typological methods to identify relation and connection

between language and group of languages. Unfortunately the areal method of linguistics remains in the shadows of comparative and typological methods. Well known linguist F. Bopp and his disciples who lived in the XIX century used historical comparative method to prove languages relation and the whereas epy areal method of linguistics was unnoticed. This omission reflected in linguistic study today.

The areal linguistic study closely connects with the convergence process (influence and convergence of related or unrelated languages), mixed languages issues, languages alliances, bilingualism and dialects spread places. Because after publishing «The linguistic atlas of France» created by J. Zhileron and E. Edmond at the beginning of the century (1910 year) the geographic method in linguistic study are started to use. Further dialectological atlases of Italy, Romania, Spain and Switzerland were published one after another (Biyarov 2012).

Also the areal method of research (cartographic, map, isoglotic, linguistic geography methods) can be used in lexicology also referred to as methods of linguistic geography) are to be used in the onomastics field of lexicology. The fist scientist who successfully used cartographic data method in toponymic research was F. Engels. F. Engels applied 1: 200 000 scale topographic maps to approve analysis of toponyms in his research work "Frankish dialect" (Engels 1935).

Frequent using of cartographic methods in geography positively influences on the development of toponymy. The first information about toponymic atlases were published in Sweden (Swedish toponymy Atlas, 1942), and later in Venice (Tridentina) toponymy atlas (Atlante, 1953) (Pospelov 1971).

IX International Onomastic convention, which took place in London in 1966 the issue completing of world hydronomical atlas was discussed. Likewise «The toponymy atlas of the Czech Republic», and other maps of different scales were constructed. In Soviet Russia K. A. Salishev was the first who formed and put contribution to the development of the cartographic method in scientific sphere (Salishchev 1948). Then, V. A. Nikonov and A. S. Strizhak used cartographic method in their research works named "Geography of Russian suffixes" and "Onomastics in Ukraine" to identity spread places of toponyms and topoformants, respectively (Bondaletov 1983).

To provide correct and consistent applying of cartographic method in geographical names research E. M. Pospelov wrote "Toponymy and Cartography» scientific work in 1971. He showed the role of the cartographic method in land and water names research and proved it's close connections with toponymy (Salishchev 1948).

Eventually advantage of using the cartographic method in toponymy became clear. While determining spread areas of toponyms, including hydronyms, oronyms and others, defining landscapes, different geographical terms and formants, mapping justified all expectations. In anthroponym, cosmonium and other fields of onomastics isoglossic research methods began to be widely used.

RESULTS AND DISCUSSION

Although toponymy is individual and independent field of science today, originally it depends on linguistics, history and geography. Land and water names can refer to one of these mentioned field of science. Areal method brought toponymy and geography together and we can consider them like one system.

The rest of researchers who investigate geographical names were historians and scientists geographers engaged in the construction of maps. Firstly they drew topoobjects on maps, then wrote names of topoobjects and scientists need to pay attention on land and water names. For example, significant contribution to Turkic toponymy was made by E. M. Murzaev, E. M. Pospelov, G. Konkashbayev, basically, were experts in the field of geography (Biyarov 2012).

Such as toponymy "cartography is individual field of technical science, but this science is very close to geography, geodesy and topography" (Salishchev 1948). Toponymy scientifically proves the correctness of geographical names and at the same time cartography provides toponymy with cartographic research methods. The main task of this method is to collect names, finding historical data in geographical names research by using maps. For example, bases on the northern Chinese historical data and maps Kyrgyz in the II century B. C. moved from place to place along the Yenisei river, that means in kyrgyz language "those river" (Malyavkin 1981).

Another task of cartographic research method is construct toponymic maps on specific toponymy field or topics (nomens, word formation system, phonetic features, etc.). We think the second method is more important than the first one that bases on writing down names from the maps. E. M. Pospelov said that such kind of maps, atlases belong to cartography – by "methods", and to toponymy by "content" (Salishchev 1948).

The close relation between topography and cartography formed two directions of science. One of them is called "cartographic toponymy" and the second one – «toponymic cartography». The first is part of toponymy that serves for cartography. In particular, the spacial topographic works base on writing correct names of objects and identification its' original forms,

languages, translations from one to another language, orthography of land and water names, assessment of toponymic atlases' content and other issues. Although all these tasks belong to cartography, they can be realized only with toponymy. Using only one of them leads to incompletely execution of tasks. Our main aim is not to mapping with the help of toponymy, conversely make toponymic investigation based on the cartographic methods. Maps and atlases constructed by the government mapping agencies that works together with toponymy specialists and sometimes have gaps and discrepancies. We can see such kind of discrepancies on some maps of Kazakhstan. For example, 1:2000 000 scale map of the Republic of Kazakhstan has obvious misprints Dagandeli (Dag'andely), Saryshygan (Saryshag'an), Zhitikara (Zhetikara), Emba (Embi). However the hydronym Zaysan written in spoken language version – Zhaysan (Biyarov 2012).

Specific literature and research papers about toponymic cartography are random. As for the toponymy of Kazakhstan internal cartographic methods are used in the doctorate dissertation works of K. D. Kaimuldinova, K. T. Saparov and candidate dissertation works of A. S. Omarbekova, A. E. Ayapbergenova, A. O. Makanova. Moreover, these mentioned dissertations provides a geographical point of view (Biyarov 2012).

CONCLUSION

While investigating the east, the north-east Kazakhstan toponyms that shows environmental conditions of the area K. T. Saparov researched physical, geographical, landscapes and geoecological features of toponyms and created specific toponymic maps system (9 maps).

Also he defined toponymic system and the number of geographical terms of nation, then grouped them in system (oronyms, hydronyms, pasturable terminology and etc.) (Saparov 2010). Kazakh toponyms units that reflecting the physical and geographical features of natural environment, properties of landscapes, economy, ecology should be investigated in each region.

Today the system of toponyms of Kazakhstan not totally investigated in each region (geographic area). Firstly it is necessary to analyze all collected names and create «Toponymic atlas of Kazakhstan». The next stage is to use geoinformation and cartographic method. Consequently in all aspects of toponymic research (historical-ethnographic, linguistic, geographic and etc.) systematic grouping of toponyms bases on geoinformation system is very important. Construction different scale toponymic maps, in turn, requires a lot of research and studies (in fields, archive, cartography).

REFERENCES

- Artykbayev ZH. O., Ermanov A. ZH. and Dauyenov E. N. (2006), *Toponymical issues medium Priirtyshie*. Pavlodar: "Golden Book". p. 151.
- Biyarov B. N. (2012), *Derivational form of the names of the land and water: monograph*. Almaty: The State language Development Institute. p. 460.
- Bondaletov V. D. (1983), *Russian onomastics*. Moscow: Education. p. 224.
- Engels F. (1935), *Frankish dialect*. Moscow. p. 237.
- Kaymuldinova D. (2001), *Ethno-ecological bases of the Kazakh toponyms*. Textbook. Almaty: Science. p. 92.
- Maksheyev A. (1880), Geographic information Book of the Big Drawing on the Kirghiz steppes and Turkestan edge // *Notes of the Russian Geographical Society in the department of ethnography*. Tom 6. Division II. St. Petersburg. p. 1-41.
- Maksheyev A. (1888), Map Dzhungaria, compiled by Renat in 1716-1733 yy. // *Notes of the Russian Geographical Society in the department of general geography*. Tom XI. p. 105-145.
- Malyavkin A. G. (1981), *Historical geography of Central Asia (materials and research)*. Novosibirsk: Science. p. 336.
- Nadezhdin N. (1837), *Experience of historical geography of the Russian world*. "Library for reading". Tom XXII. St. Petersburg.
- Pospelov E. M. (1971), *Toponymics and cartography*. Moscow: Thought. p. 255.
- Salishchev K. A. (1948), *Fundamentals cartography. Part historical and cartographic materials*. Moscow. p. 296.
- Saparov K. T. (2001), Ways of formation of some of the names of land Irtys River Basin // *Materials of the scientific and practical conference "Zhandayev Readings"*. Alma-Ata. p. 158-160.
- Saparov K. T. (2010), Geographic Foundations of Toponyms Formation in Kazakhstan (by example of northeastern and eastern regions). Abstract of the thesis of Doctor of Geographical Sciences. Almaty, p. 32.
- Sharadzenidze T. S. (1983), *Study convergence languages and linguistic alliance // The genetic, areal and typological communications languages of Asia*. Moscow: Science. p. 69-79.
- Usov F. (1879), *Statistical description of the Siberian Cossack Force*. St. Petersburg. p. 46.
- Valikhanov CH. (1984), *Collected works: in 5 t. Alma-Ata: Main edition of the Kazakh Soviet encyclopedia*. Tom. 4. p. 460.

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE ÖĞRETMENLER İÇİN HAZIRLANMIŞ BİR REHBER KİTAP: HOCANIN VAZİFESİ

Ömer DÜZBAKAR*
Sedat YÜKSEL**

ÖZET

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte eğitim alanında da yenilikler yaşanmış, ilk defa Batı tarzı eğitim veren sivil okullar ile bu okullara öğretmen yetiştirmek üzere öğretmen okulları açılmıştır. Bu dönem ve sonrasında öğretmenlerin çağdaş yöntemler kullanması için çeşitli rehber kitaplar hazırlanmıştır. Bu makalede bu rehber kitaplardan birisi olan 1299 yılında (1881/1882) yayınlanan “Hoca'nın Vazifesi” isimli risale ele alınmıştır. Eserin yazar ismi konusunda tereddütlerimiz vardır. Eserin yazarı Milli Kütüphanedeki katalogda Esad (<http://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=1098280>), yurt dışındaki kataloglarda ise A. Sami olarak geçmektedir (<http://catalog.hathitrust.org/Record/009041058>). Biz eserin Milli Kütüphanede yer alan nüshasını incelediğimizden dolayı yazar adı olarak Esad (?)'i kullanmayı tercih ettik.

Makalede risale tanıtılarak metnin günümüz Türkçesi'ne çevirisi yapılmış ve orijinal metin çalışmanın sonuna eklenmiştir. Ele alınan risale giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öğretmenliğin ticari bir kazanç amacıyla değil, hayırlı bir hizmet için yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Birinci bölüm “Hüsn-ü Ahlak ve İdare” başlığını taşımakta olup genel olarak çocukların ahlaki yönden gelişimlerinde öğretmenin davranışlarının önemi ve öğretmenin taşıması gereken bazı ahlaki özelliklerden bahsedilmektedir. İkinci bölüm ise “Suret-i

* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Görükle/Bursa E-posta: oduzbakar@uludag.edu.tr

** Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Görükle/Bursa E-posta: sedaty@uludag.edu.tr

Tedris” ismini taşımaktadır. Bu bölümde öğretmenin çocuklara uygun olacak yaklaşım tarzları ve kullanacakları öğretim yöntemlerinden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muallim, Muallim Rehber Kitapları, Hocanın Vazifesi.

ABSTRACT

A Guide Books Prepared for Teachers During Period of Abdülhamit II: Hoca'nın Vazifesi- Teacher's Duty

The innovations in education had been experienced with the declaration of Tanzimat in Ottoman Empire. In this period, the first western-style civil schools and normal schools that train teachers for these schools were opened. In this period and later on, various guide books prepared in order to make teachers use modern teaching methods. In this article, one of these guide books “Hoca'nın Vazifesi – Teacher's Duty” written by Esad and published in 1299 (1881/1882) was examined. We had doubts about author name of the book. The Author name was “Esad” in the catalogue of National Library (<http://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=1098280>), whereas it was “A. Sami” in the foreign catalogues (<http://catalog.hathitrust.org/Record/009041058>). Because we investigated the copy of the book that was in the National Library, we had preferred to use the name “Esad (?)”.

The book was introduced and translated to modern Turkish. Also, the original text was presented at the end of the article. The book consists of two parts and an introduction in which the writer emphasized that main aim of the teaching profession should not be to make commercial earnings but it should be to make a good service for the society. The first episode of the book, “Hüsn-ü Ahlak ve İdare – Moral & Management”, generally emphasizes the importance of teacher's behavior on moral development of children and moral characteristics that a teacher should have. The second episode “Suret-i Tedris – teaching Example” deals with the approaches of communication and teaching methods that are appropriate for children and should be used by teachers.

Key Words: Teacher, Teacher Guide Books, Teacher's Duty.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'ın ilanı ile birlikte sadece askeri alanda değil, her alanda yenileşme ve çağdaşlaşma çabalarına hız verilmiş olup, bu çabalardan birisi de eğitim alanında gerçekleştirilmiştir. Tanzimat'la birlikte 1839'da batılı tarzda eğitim veren Rüştiye mektepleri açılmış ve bu okullara öğretmen yetiştirilmek üzere İstanbul'da 16 Mart 1848 tarihinde “Darümuallimin” adıyla öğretmen okulu açılmıştır. Bu

okulun açılması aynı zamanda ülkemizde çağdaş anlamda eğitim bilimlerinin başlangıcı da sayılabilir.

Darülmualim'in açıldığı zaman programı hakkında bir bilgi bulunmamasıyla birlikte Darülmualimin'in 1851'de kabul edilen ilk nizamnamesinde okulun programında "Usul-i İfade ve Talim" isimli bir ders bulunmaktadır (Akyüz 1990: 3-20). Bu ders öğretmen okullarında okutulan ilk öğretmenlik meslek bilgisi dersi olarak kabul edilebilir. Sonraki yıllarda öğretmen okullarında "Usul-i Talim", "Usul-i Tedris" ve "Fenn-i Terbiye" adı altında öğretmenlik meslek bilgisi dersleri okutulmuştur (Akyüz 2012: 183-185).

İmparatorlukta Batı tarzı eğitim veren kurumlara çağdaş öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan Darülmualimlerde öğretmen adaylarının mesleki açıdan yetiştirilmesi ile ilgili olarak kitap sorunu ortaya çıkmış, bu sorunu gidermek için bazı önlemler alınmaya çalışılmıştır. 1865 yılında Maarif Nezareti'nde Münif Efendi'nin başkanlığında sekiz üyeden oluşan bir tercüme heyeti kurulmuştur. Bu heyetin görevleri arasında eğitim ile ilgili kitapların Türkçeye çevrilmesi de bulunmaktadır (Unat 1964: 138). Ancak bu heyetin hangi kitapları çevirdiği bilinmemekle birlikte bu dönemde eğitim ile ilgili bazı çeviri kitapları yayınlanmıştır (Binbaşıoğlu 1995: 42). Türk eğitimcilerinin telif eser olarak yayınladıklarına bakıldığında, eğitimi bir bilim olarak gören ilk önemli ve kapsamlı yayının Takvim-i Vekayi'de Safer 1287 (Mayıs, 1870)'de iki sayı devam eden uzun bir makale olduğu görülmektedir. "İlm-i Terbiye-i Etfal" adıyla yayınlanan bu yazının yazarı belli olmamakla beraber sonradan verdiği eserleri dikkate alan Akyüz, yazarın Selim Sabit Efendi veya Aristokli Efendi olabileceğini belirtmektedir (Akyüz 1993: 125-126). Sonraki yıllarda eğitim bilimi ve öğretmenlere rehberlik etmeyi amaçlayan eserler yayınlanmıştır. Bu eserlerin çoğunluğu eğitim tarihçilerince incelenmiş, günümüz Türkçesi'ne çevrilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır (Akyüz 1993: 125-150; Binbaşıoğlu 2005; Şanal 2002).

Bu çalışmada daha önce herhangi bir eserde ismi geçmemiş, herhangi bir atıfta bulunulmamış bir risale sunulmaktadır. Bu risaleye sadece Gündüzalp'in eserinde rastlanmıştır. Gündüzalp risalenin çok kısa bir tanıtımını yaparak içeriğini "Burada gayet genel çizgilerle, bir öğretmende aranan vasıflar ve öğretimde gözetilecek olan kuralların bazıları kısaca sayılıyor ki, bunların hepsi de o devre göre makul ve hatta ileri fikirlerdir diyebiliriz." şeklinde sadece bir cümle ile ifade etmiştir (Gündüzalp 2010: 42). Esad (?) tarafından yazılan "Hoca'nın Vazifesi" adlı risale 1299 yılında (miladi 1881/1882) Mihran Matbaası tarafından basılmış olup, 8x11,5 ebatlarında ve 27 sayfadır. Maarif Nezareti'nin onayıyla basıldığı bilgisi yer almakta olup ilk sayfasında Rüştüye Mektepleri Dairesi Müdürü Selim Sabit,

I. ESERİN İÇERİĞİ

Eser giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öğretmenliğin ticari bir kazanç amacıyla değil, hayırlı bir hizmet yapmak amacıyla yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca öğretmenin sadece bilgili değil, aynı zamanda ahlaklı da olması gerektiği, çünkü çocuğun ahlakının da öğretmenlerce şekillendirileceği belirtilmiştir. Birinci bölüm “Hüsn-i Ahlak ve İdare” başlığını taşımakta olup genel olarak çocukların ahlaki yönden gelişimlerinde öğretmenin davranışlarının önemi ve öğretmenin taşıması gereken bazı ahlaki özelliklerinden bahsedilmektedir. İkinci bölüm ise “Suret-i Tedris” ismini taşımaktadır. Bu bölümde öğretmenin çocuklara uygun olacak yaklaşım tarzları ve kullanacakları öğretim yöntemlerinden bahsedilmektedir.

Eserin birinci bölümü yukarıda da belirtildiği gibi çocukların ahlaki eğitimine ayrılmıştır. Yazar çocukların ahlaki eğitiminde sadece nasihatın yeterli olmadığını, öğretmenin söylediklerine uygun davranması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla öğretmenin ahlakının önemine vurgu yapmıştır. Eğitimde disiplin konularına da yer veren yazar, öğretmenin sadece gerekli olan hallerde cezaya başvurması gerektiğini, dayağın çocuğun gözünde öğretmeni küçülteceğini ifade etmiştir. Ödül ile ilgili olarak da layık olmayanlara övücü ve ödüllendirici sözler söylemekten kaçınılmasını tavsiye etmiştir. Çocuğun kişiliğine değer verilmesini onlarla emreder tonda konuşulmaması önerilmektedir. Öğretmenin kendisiyle ilgili olarak da okulda sabahtan akşama kadar bulunması, bu saatlerde sadece eğitim ile ilgili işlerle uğraşıp özel işle meşgul olmaması, temiz giyinmesi, öğrenciler arasında hiçbir ayırım yapmaması, velileri okula davet etmesi, onlara çocukları hakkında doğru bilgi vermesi ve diğer okullardaki öğretmenlerle biraraya gelerek mesleki konuları müzakere etmeleri istenmektedir. Bu bölümün sonunda öğretmenin ahlaki özellikleri yanında bilgi açısından da kendilerini geliştirmeleri gerektiği, boş vakitlerinde kitap ve gazete okumaları ve ceplerinde bir defter bulundurarak okudukları önemli bilgileri bu deftere not etmeleri gerektiği belirtilmiştir.

Eserin ikinci bölümü öğretim esnasında sınıfta öğretmenin uygulayacağı yöntemlerle ilgilidir. Yazar öğretmenlerin eğitim programı haricinde çocuklara daha fazla konu öğretme çabasına girmemelerini, çocukların bir kısmı anlamadan çok sayıda konu işlemektense sık sık tekrar ederek az sayıda konu işleminin tercih edilmesi gerektiğini, çünkü bu şekilde sınıftaki tüm öğrencilerin konuları öğrenmiş olacağını ifade etmektedir. Öğretmen ders esnasında çocukların her sorusunu onların

anlayacağı seviyede cevaplandırılmalıdır. Sınıfta başarısız olan ya da geç öğrenen geri kalmış öğrencilere sabır göstermeli, onlarla ilgilenmelidir. Yazar ölçme ve değerlendirme ile ilgili olarak sınavların öğrencilerce sadece ödül olarak yani ders geçme olarak görüldüğünü belirterek, öğrencilerin soruları önceden haber alarak sadece bu soruları çalışması ve sınavda başarılı olmalarına karşı çıkmaktadır. Ona göre sınavlar mükâfat amaçlı değil, öğretilenlerin öğrencilerce öğrenilip öğrenilmediğinin kontrolüdür. Öğretmen bu duruma dikkat etmelidir. Öğretmenliğin insana servet kazandırmadığını, ancak manevi açıdan duyacağı hazza en zengin insanların dahi sahip olamayacağını ifade ederek bir kişiyi cahillikten kurtarmak kadar faydalı ve hayırlı bir işin olamayacağını belirtmektedir.

Sonuç olarak, burada sunulan eser hakkında genel bir değerlendirme yapılırsa her şeyden önce günümüzden 130 yıl önce yazılmış bir eserde savunulan tüm fikirlerin günümüzde de doğru kabul edildiğini görmekteyiz. Eserde günümüzde yanlış kabul ettiğimiz hiçbir tavsiye bulunmamaktadır. Özellikle çocuğu merkeze alarak ileri sürülen tavsiyeler dönemine göre oldukça ileri düşüncelerdir. Zaten bu eserin eğitimde usul-i cedid hareketinin güçlendiği bir dönemde yazılmış olması, üstelik Selim Sabit gibi dönemin en önemli ve ilerici eğitimcilerden birisinin eseri tavsiye etmesi ve Maarif Vekâletince bastırılması eserin önemini ortaya koymaktadır.

Eserin Günümüz Türkçesi'ne Çevrilmiş Tam Metni:

HOCANIN VAZİFESİ

Eser-i Esad (?)

Maarif Nezaret-i Celilesinin Ruhsat-ı Mahsusasıyla Tab Olunmuştur

1299

İşbu risâle muallimlerin vazîfesini irâ'e eder usûl-i tedrisiye hakkında güzel bir tarik göstermiş ve mütalaası hakikaten mucib-i istifade olacağı cihetle tamim ve intişarı hususunu arzu ile beraber müellifini tebrik ve isminin dahi (Hocanın Vazifesi) tesmiye olunmasını ihtar ederim.

Selim Sabit

Müdür-i Daire-i Mekatib-i Rüşdiye

İşbu risale-i muallimin hakkında muceb-i menafi-i kesire olucak bir çığır açmış olmakla mütalaası istifadeyi mucip olacağı tasdik olunur.

Cevdet

Müdür-i Daire-i Mekatib-i İbtidaiyye

İşbu risale menafi-i umumiyeye hizmet eden asardan olmakla tab ve neşr olunduktan sonra birer nüshasının mekatib-i rüşdiye ve sıbyan muallimlerine nezaret-i celile vasıtasıyla itası mektepler için mucib-i istifadedir.

Mehmet Murat

An Azay-ı Encümen Teftiş ve Muayene

HOCANIN VAZİFESİ

Hocalık vazifesini deruhte etmiş olan zat menafi-i mahsusa ve zatiyesinden ziyade talim ve terbiyesine memur olduğu çocukların menfaat ve faydasını düşünecektir. Binaberin bir adam dünyada yaşamak için diğer ticaret yolu bulamadığından naşı hocalık hizmetini ihtiyar etmiş olmayıp ancak ebna-yı cinsine bir hayırlı hizmet etmek ve yetiştireceği şakirdanın semarat-ı ilim ve marifetleriyle telezzüz eylemek hahişiyile işbu vazifeyi deruhte etmelidir. Umur ve mesalih-i saire ile meşgul olan bir adam ifa-yı vazifede işlediği töhmet ve kusurun cezasını bizzat kendisi çekip bundan tevellüt eden mesayip kendisine raci olur. Lakin bir muallimin ifa-yı vazifede tekasülünden hasıl olacak kusurdan kendisine tevdi olunan çocuk mütezzarrır olur bu da bir tabib-i cahilin tımar eylediği hastaya [5] ilaç yerine zehir verip sebab-i mevti olduğu gibi bir cahil hoca dahi kendisine emanet olan bigünah çocukların manen fevtine sebep olur.

Hocalar için yalnız malumat kafi olmayıp hüsn-i ahlak sahibi olmaları dahi şarttır. Zira talebenin adap ve terbiyesinden mesul olan hocadır. Dünyada daire-i edepte yaşamak ve madelet ve hakkaniyeti tanımak ve ben-i ademin yek diğerini sevmeye mecbur olduklarını bilmek gibi insana lazım olan fezaile hocalar kendi ibret ve efaliyle çocuklara talim ve tefhim edeceklerdir. Bir çocuk çalışmayı hocasının ifa-yı vazifede ibraz eylediği ikdam ve gayretiyle ve doğru söylemeyi kezalik hocasının yalan söylememesiyle öğrenir.

Hocalık vazifesini ifa edecek zat hakkında sıhhat-i beden dahi şarttır. Ancak bu husus evladını teslim eden peder ve velilerin zaten dikkati calip

olan mevaddan olmanın bundan sarf-ı nazarla yalnız şerait-i esasiye-i talimiyeden olan hüsn-i ahlak ve irade ile suret-i tedristen bahsedelim.

HÜSN-İ AHLAK VE İDARE

[6] Hocalar ekseriya mekteplerine devam eden çocukların yalnız tahsil-i malumat eylemelerinden kendilerini mesul zannedip şakirdanın tashih-i ahlakı peder ve velilerine atıf ve tahmil etmektedirler. Halbuki mektebe devam eden bir çocuk evkat-ı kesiresini hocasının nezdinde geçirmekte olduğundan hocanın çocukları talim ve terbiyede methali peder ve veliden ziyade olması tabiidir. Bir peder evladının terbiye-i beytiyesince her ne kadar tekasül etse hoca her daim güzel nasihatlar ederek ve ahlaka müteallık hikayeler söyleyerek çocuğu ıslah edebilir hususuyla hocanın şakirt hakkında olan hüküm ve tesiri bir peder veya veliden ziyade olduğundan çocuk hocasının tenbihat ve nasihatına peder ve velisinden ziyade riayet edeceğinden şüphe yoktur. Dünya yüzünde faydalı bir adam olmak arzusunu çocukların kalbinde uyandırmak yani bir adam yalnız nefsi için yaratılmış olmayıp ancak devlet [7] ve milletine hizmet ve hemcinsine hayır ve muavenet etmeye ber vech-i muharrer borçlu olduğunu kendilerine bildirmek ve Cenab-ı Hak vücudumuzun hayatı için bizi taama muhtaç buyurmuş olduğu gibi aklımızın kesb-i kuvvet eylemesi için dahi iktisab-ı malumata muhtaç olduğumuzu çocuklara tefhim etmek hocanın akdem vazifesidir.

Islah-ı ahlak için yalnız nasihat kafi olmayıp işbu nasihati icra eden zatın biraz evvel beyan olunduğu üzere hal ve hareketi dahi verdiği nasihate tevafuk eylemelidir. Mesela hiddetin ahlak-ı mezmumeden olduğunu çocuklara nasihat eden hoca bizzat kendisi hadid mizaç olduğu halde çocuk hocasının fiiliyatıyla makalatı beyninde olan mübayanatı his eder ve zaten hal-i sabavet-i mesmuattan ziyade meşhadata meyyal olduğundan çocuk hocasının hal ve hareketini sözlerine tercih edeceği ve takliden hadid mizaç olacağı vareste-i tarif ve beyandır. Binaenaleyh hadid mizaç olan hocalar kendilerine tevdi olunan çocukları terbiye edecek yerde onların ahlakını dahi ifsat etmiş olacakları gibi zaten [8] hiddetleri münasebetiyle şakirdanı hüsn-i idare için mektepte nüfuz ve tesirleri kalamayacağından ol makulelerin hocalık hizmetini deruhte eylememeleri iktiza eder.

Gerçi kabahatli bir çocuğun ıslahı zımında valideynin vekili bulunan hocalar mekteplerce meşru mücazâtı icraya mezun iseler de işbu mezuniyeti su-i istimal etmeyerek ve çocukların kendileri hakkında hürmetsizliği davet edecek bi'l-cümle muamelattan ve elfaz-ı gayr-i layıka tefevvühünden ihtiraz ederek yalnız lüzumu halinde nizamât-ı mevzua dairesinde ceza vermelidirler. Yoksa öyle saç ve kulak çekmek ve başa vurmak gibi haller ve “Kafanı kırarım” gibi sözler çocukların halini ıslah

etmekten maada çocuk işlemiş olduğu kabahatin derecesini unutup yalnız hakkında vuku bulan işbu muameleden gücenir ve hocası gözüne hürmet ve riayete gayr-i şayan bir adam gibi görünür.

Çocukların hürmetsizliğini dai olan bir hal dahi hocanın kararında sabit kalmaması olur. Hoca muhalefet etmiş olduğu bir şeye biraz sonra muvafakat ve kezalik [9] muvafakat etmiş olduğu şeye muhalefet edecek olursa çocukların nezdinde nüfuz ve tesiri zayi olur. Binaenaleyh hoca muvafakat veyahut muhalefet edeceği şeye evvel emirde iyice düşündükten sonra karar vermelidir. Bir de hocaların çocuklara istihza yollu sözler etmesi gayri layık ve bi lüzumdur. Mesela akli kasır olan çocuğa, ulema ve fakir olana beyefendi gibi istimal olunan müstehziyane elfazın zaten müstahak olanlara hiçbir tesiri olmayacağı gibi tesir edebilecek çocukların dahi bu gibi muameleye müstahak olmadıkları anlaşılır. Benaberin muamelat-ı meşruhadan bir semere hasıl olmayacağı şöyle dursun şakirdan bunları görüp küçük yaşından bed'en ile kendi refikleri hakkında müstehziliğe alışır işte şu mutalaata mebni hocalar çocukları muamele-i nazikane ile tazir ve tekdir etmelidirler. Çocukları refikleri yanında tekdir etmek ile bu tekdiri suret-i hafiyede icra eylemekte büyük fark vardır. Çocuk hocasının kendisini gizlice tekdir eylemesi mücerret refikleri yanında namusunu muhafaza etmek için olduğunu [10] hissedip ol halde namusun kıymetli bir şey olduğunu anlamasıyla beraber arkadaşlarının henüz malumu olmamış olan muhal-i namus bir şeyi tekrar etmekten ihtiraz eder ve hatta öyle kabahatli olan çocukların kusurunu her defasında yüzüne çarpmak ve hakkında muamele-i şedidede bulunmaktan ise ol gibi huyların fena şey olduğunu umumen çocuklara nasihat edilmesi evladır. Kabahatli olan çocuk hocasının işbu icrayı nasihatında mücerret kendi kabahatini tahattur edip hocasının nezdinde makduh olan bir şeyi setr etmeğe çalışır ve şu gayretle onun yavaş yavaş terkine muvaffak olur.

Çocukların hürmet ve itaatini kazanmak için tedabir-i lazimedan biri dahi hocanın o emir ve tenbihatı hükm ile ita etmeyerek adeta teklif yollu icra eylesidir. Mesela bir hoca şakirdine “git şu kapıyı kapa” diyecek yerde “şu kapıyı kapar mısınız?” diyecek olsa çocuk mücerret bil-iftihar hocası hakkında muhabbetini tecdit ederek bu işi görür. [11] Hoca bilcümle vazife-i mükellefesini kemal-i sükunetle ve evkat-ı muayyenesinde ifa eylemelidir. Hoca gerek esnay-ı teditte ve gerek icra-i tenbihat ve talimatta isma için lüzumundan fazla sesini çıkardığı halde çocuğun calib-i dikkati sözden ziyade seda olacağından şu hal hocanın maksat-ı tefhimi iskat edeceği gibi henüz dünyada mükalemeye alışacak biçare sübyana bir su-ibret olur.

Hoca sabahları muayyen vakitte mektebe gidip derslere bed'en ve akşam kezalik vakt-i muayyeninde mektebi terk eylemek ve tayin olunan evkatta taam etmek ve kütüp ve evrak ve eşya-yı saireyi yerli yerince vaz ve

tertip etmek ve çocuklara dahi ettirmek gibi hususatta fevku'l-gaye dikkat etmelidir ki bu hal sübyanı mektebe devam ettikleri müddetçe ve mektebi terk ettikten sonra dahi dünya yüzünde bir nizam ve usul üzere yaşamaya alıştıran hocaların gerek vücut ve gerek elbisece nezafet ve taharetleri şayan-ı itinadır. Vücut ve elbisesini temiz tutan hoca kendisine tevdi olunan çocuklarda dahi ol hali arayacağı şüphesizdir ve kendisi aramaz ise dahi bütün [12] gün birlikte yaşayan çocuklar kendisinden ibret alıp hocalarına benzemeye çalışacaklardır.

Bilcümle şakirdanın mektebe devam maksatları müsavi olduğundan işbu müsavatın her cihete şumulü olması lazım gelir. Binaenaleyh hoca için her hal ve muamelatında zengin ve fakir çocuklar hakkında kat'an muamele-i istisnaiye icrası caiz olmayıp hatta bu babta çocukların bir zan ve zehabına sebep vermemek için hoca neşeli zamanında şakirdanına bir nevi muamele ve dargın olduğu vakitte diğer nevi muamele etmekten bile pek ziyade içtinap etmelidir.

Mektep idaresinde bulunan hocaların talim ve terbiyesine memur oldukları şakirdanın ebeveyniyle dahi bazı münasebatı olacağından onlar ile ara sıra görüşmeleri lazimedendir. Mesela hoca ebeveyn ile görüşmesiyle şayet hakkında bir su-i zan bulunduğu halde onu def ve izale edebilir. Ebeveyn işin her cihetini mütalaa edemediklerinden veyahut sair esbaptan naşi hocanın ittihaz etmiş olduğu usul ve tertibi tahsin [13] etmemeleri melhuz olmanın böyle hallerde hoca usul-i müttehizesinin esbabını tasrih ederek aleyhinde bulunmuş olan bir adamın rızasını tahsil etmiş olur. Bazı kere peder ve velileri mektebe davet etmek faideden hali değildir. Bir peder kendi çocuğunun devam etmekte olduğu mektebin hüsn-i intizamını ve tahsil-i maarif için ceht ve gayretini gözüyle gördüğü halde ol mektep hakkında bi't-tabî muhabbeti tezayüt eder. Ve mektebin şeref ve terakkiyatı için elinden gelen muaveneti diriğ eylemez. Bir peder veya veli mektebin nizamâtı aleyhinde bulunur ise ol makulelere hoca asla mukabele etmeyerek muamele-i nazikane ile mümkün olduğu mertebe iskat etmeye çalışmalıdır. Bazen bu makule kesan-ı mektebe kadar gelip çocukların yanında hocaya karşı sözler söylemeleri dahi ihtimalden bait değildir. Lakin kamil ve edip hocanın borcu onlara suret-i mülayemede cevaplar vermek ve nihayet mektebin haricinde kendisiyle görüşmelerini teklif etmektir.

Hocalarca dikkat olunacak bir şey dahi tembellik ve adem-i [14] devamdan naşi derslerini öğrenmeyen veyahut tavır ve harekatı münasebetiyle hocasının hoşnudiyetini kazanmayan çocuklar hakkında mücerret hulusu olmak üzere ebeveynine aksi surette çocuğun edep ve zekavetinden bahsetmesidir. Bir hocanın borcu çocuğun hali üzerine ebeveynine doğru malumat vermektir.

Hocalar bir vakt-i muayyende kendi şehir ve karye veya semtlerinde bulunan diğer hocalar ile birleşip her birerleri kendi mekteplerinin hal ve intizamı hakkında birbirleriyle müzakere eylemeleri faideden hali değildir. Zira hocalar bu suretle kendilerinde olan iyi bir şeyi refiklerine tebliğ etmiş olacakları gibi refiklerinin iyi şeylerine dahi kendileri vakıf olurlar. Müzakerat ve mübahasat-ı mebhuse sayesinde ekseriya hocalar duçar olmuş oldukları müşkülata bir çare bulacakları misillü teşebbüs etmiş oldukları bir işte adem-i muvaffakiyetlerinden naşi kendilerinde hasıl olabilecek fütür ve me'yusiyet izale olarak yeniden kesb-i cesaret ederler [15] ve bu hal mekteplerinde mevcut bir noksanın ıslah ve ikmaline sebep olabilir.

Hocalar mektep vaktinde mektebe ait olmayan işler ile meşgul olmamalıdır. Mektebin hüsn-i idaresine münhasır vakitten çalıp yazı yazmak ve kitap okumak ve uyumak veyahut umur ve hususat-ı saire ile meşgul olmak hocalık vazifesine külliye mugayir olduğu gibi şakirdanın bunlardan ibret alarak bin türlü münasebetsiz hallerde bulunmalarına sebep olur.

Ancak bir hocanın şeref ve itibarı hüsn-i ahlakı ile beraber malumat-ı müktesebesini sayesinde olduğundan şeref ve itibarını tezyit etmek isteyen hoca malumatının dahi an be an tezayüt etmesine ceht ve ikdam eylemesi lazımdır. Benaberin hocalar malumat-ı müstahsileleriyle iktifa etmeyip boş vakitlerinde kitap ve gazete mütalaa etmeli ve ceplerinde bir defter saklayıp mütalaa etmekte oldukları kitaplardan işe yarayan fikirat ve cümleleri ve ulemanın hakimane sözlerini defter-i mezkura zapt eylemelidirler. Hocalar şu yolda iştigalleri arasında [16] bir ilim yahut bir fenn-i mahsusa merak edip daimu'l-evkat ona sarf-ı zihin eyledikleri halde müddet-i kalile zarfında ol ilim yahut fenne tamamıyla malik olurlar ve bu yüzden kendileri ne derece müstefit olduklarını bilahare görürler.

SURET-İ TEDRİS

[17] Mekteplerin derecesi nispetinde tertip ve tanzim olunan cetvelde veyahut talimat-ı mahsusalarında gösterilmiş olan miktardan fazla çocuklara ders göstermek ve zihinlerinde zabta muktedir olmayacakları mevaddan bahsetmek beyhude ve belki de muzırdır. Ez-cümle sıbyan mektepleri ki buraya devam eden çocuklar henüz kıraata bed'en edenler olduklarından bunlara mukarrer olan hafif dersleri göstermek ile beraber yalnız tahsil-i ulum hakkında kendilerinde hahiş husule getirmek kâfidir. Alimin birisi "Hazine-i ulumu ileride kendileri kuşat edebilmek üzere çocuklara yalnız miftah-ı akıl tehyi'e eylemek şimdiden binlerce hazineler göstermekten evladır" demiştir. Bir kitap çocuklara devam üzere okutup okudukları şeyi zihinlerinde takarrür etmiş olup olmadığına itina etmeyerek ileri gitmekten ise kitabın okunan kitaları sık sık muayene ve tekrar etmek hem zihninin kuvvetlenmesine ve hem de ayrı ayrı [18] vakitte okunan

maddelerin yekdiğerine olan nispetine kesb-i ittila edilmesine bais olur. Ez-cümle ekser kitabın son kısmı ilk kısmının tefsiri mesabesinde olduğundan arada çok zaman mürur etmeksizin görölmüş olan dersleri öyle tekerrürden tekasül eylemesi kat'an caiz değıldir. Elde bulunan kitabı bir gün evvel bitirmek çocukların amal-i tabiyesinden olmakla hocalar çocukların bu meyline salık olup dersleri çocuklara iyice zabt ettirmedikleri halde çocuklardan intizar olunan semerenin husulü gayr-i kabildir.

Esnay-ı tedriste çocukların dikkatini celp etmek istidadı hocalar için elzem bir hassedir. Bir derse devam etmekte olan çocukların ol dersi güzel zapt etmekte olup olmadıkları hocanın ders gösterdiği zaman çocuklarda görülen hal ile keşf olunabilir. Şöyle ki hoca dersi gösterdiği vakit çocuklarda bir şamata ve istimade kayıtsızlık ve isteksizlik görüldüğü halde ol [19] hocanın dersinden istifade edileceğı anlaşılır. Ve bilakis çocuklarda bir sükunet ve gözlerinde açıklık görölüp istek ile derslerini istima etmekte oldukları müşahede olununca artık ol çocukların güzel tahsil etmekte olduklarına şüphe caiz değıldir. İşte çocukları bu hale sevk etmek için bazı tedabirin istihsal ve ittihazına mecburiyet görölür şöyle ki evvelen hocalar tedris etmekte oldukları dersi evvelce kendileri iyice anlamış ve zabt etmiş olmalıdırlar. Zira yalnız ders kitabına bağılı olan hocalar kendilerinde şevk ve hahiş bulunmayacağı gibi şakirdana dahi ol hahişi husule getiremezler. Saniyen hocalar düzgün ve fasih lisan ile doğru tekellüm ve takrir eylemelidirler. Ve esna-yı tedriste her zamanda lazım olduğu gibi kendi tavır ve hareketlerinde ne hafiflik gösterecek surette ziyade tizlik ve ne de uyşukluk denecek mertebede yavaş ve durgunluk olmalıdır. Salisen şayet şakirdan tarafından malumatı haricinde bir sual irat olundukda uyar uymaz cevap vermekten ise bilmem demesi veyahut cevabı hazırlamak [20] üzere ferdası güne talik eylemesi evladdir. Şu kadar ki hoca vakt-i ahara talik etmiş olduğu cevabı asla ihmal etmeyerek ve çocuklara unutturmayarak ita eylemelidir. Rabian hoca şakirdana bir şeyi onların anlayacağı lisan ve tabir ile tefsir eylemelidir. Mesela bir çocuk "Rüzgar nedir?" diye hocasına sual eylediğinde hoca "Havay-ı kürrenin nakl-i mekan eylemesidir" cevabı verdiği halde çocuk bir şeyi anlamış olmaz. Yahut çocuklardan biri hesap dersinde cem-i ameliyatını icra eder iken "Onda biri niçin sol tarafa geçirilir" diye sual eylediğinde hoca dahi "A'dadın sağından sola işarı nispetiyle tezayüt eylemesinden naşidir" cevabını verdiği halde çocuk bu müşkül tariften dolayı hesabın anlaşılamayacak bir ilim olduğuna zehap ile tahsil hevesinden düşer. Hamisen şakirdanın cümlesine birden ders söyletmesi gayet muzırdır. Zira dersini bilmeyen çocuk derslerini bilenler ile bir söz dahi kendisi söylediğı yani bir gürültü arasında bir ses de kendisi çıkardığı halde kafi olacağını [21] anladıkda ekseriya dersine çalışmaya tekasül eder ve hocasının takririni dikkatlice istima mecburiyet göremez.

Çocukların kabiliyet ve istidatça yekdiğerine tatbik olunması tecviz olunur bir hal değildir. Bu adet birinin hodpesent olmasına ve diğerin ona haset etmesine badi olur.

Aklı zayıf olan çocukları incitmemelidir. Her mektepte bir madde yahut bir ders birkaç defalar tarif olunduktan sonra onu anlamayan çocuklar bulunur. Ekseriya bu makule çocukların hocaları hakkında sair refiklerinden ziyade muhabbeti olacağından onlara tefhim etmek için istihsal olunacak çare hiciv ve tazir veya tekdir olmayıp ancak lutuf ile muamele etmek ve sabır ve tahammül göstermektir.

İzhar-ı kabiliyet eden çocukları öyle sık sık yüzlerine karşı medh ve sitayiş etmek ve kendilerine aferinler demek ve mükafatlar vermek gerçi şakirdanı çalışmaya teşvik ve tergiip etmek mütalaasıyla ittihaz olunmuş bir usul olup şu suretle hakikaten dahi birkaç çocuk gayrete gelir ise de sair [22] çocuklar me'yus ve terakki edeceklerinden kat-ı ümit ederek tahsilde bi-kayd olurlar. Ez-cümle bu babda çocukların istihkakının tefrik ve temyizi pek güçtür. Zira zikr olunun mükafat çocukların ikdam ve gayreti ücreti olarak en ziyade çalışanın ona mazhar olması lazım gelir iken bazı çocukların ahval-i beytiyyelerinin müsaadesinden veyahut familyasından birisinin kendisine muavenet eylemesinden ve bazı çocukların zekaveti ziyade olup birkaç dakika zarfında dersini hazırlayabildiklerinden naşi mükafata nail olup da ötede hali müsait ve kendisine muavenet edecek kimesnesi olmayan ve aklının safi münasebetiyle gece gündüz çalışıp da diğ şakirdan kadar derslerini hazırlamayan çocuklar bu gibi iltifattan mahrum bırakıldığı halde taltif ve mükafatın maksat-ı asliyesine hizmet edilmiş ve muvafık adl ve hakkaniyet bir iş görülmüş olmaz.

Hocaların dikkat ve ihtimamlarına muhtaç olan bir hal dahi çocukları derslerinde hileye alıştırmaması olarak bu babda muamele-i şedidenin icrası kat'an caiz olmayıp gayet mülayemetle o makule çocukların [23] islahına ceht ve ikdam eylemelidir. Vaktiyle bir hoca şakirdandan birisinin binnefs kaleme almaya mecbur olduğu dersi bir kitaptan istinsah etmiş olduğunu anlar. Ol gün asla yüzüne karşı bir şey söylemeyip birkaç gün mürur eyledikten sonra şakirdanın cümlesi hazır oldukları halde mukaddema böyle bir şey vuku bulmuş olduğunu bir hikaye arasında söyler. Şakirdana hitaben "Sizin içinizde bu gibi bir şey vaki olmuştur onun kim olduğunu izhar etmek bana hoş görünmüyor imdi içinizden bu kabahati işleyen her kim ise hafiyen gelip bana ifade eylediğinde hem kusurunu affedeceğim ve hem de hakkında hüsn-i zannım artacak"tır hoca bunu yapan ancak bir çocuk bilir iken dört çocuk gelip bu yolda olan kabahatlerini itiraf ederler ve bir dahi ol sınıf şakirdanı içinde böyle bir hal vaki olmaz.

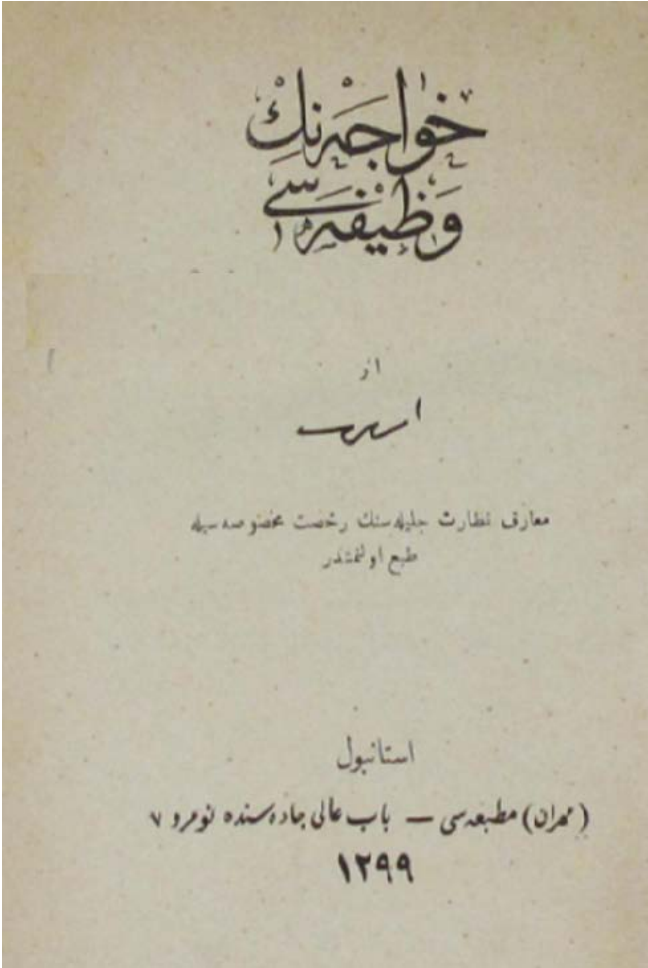
Mekteplerde imtihan icrası hocaların himmet ve gayreti ve çocukların ilim ve marifetleri ibraz edilerek huzzar tarafından tahsin ve

takdir olunması ve aferinler işitilmesi için olmayıp ancak bir müddet muayene zarfında şakirdanın sahihen kesp etmiş [24] oldukları malumatın bir takım zevat hazır oldukları halde muayene edilmesi maksadına mebni olduğundan gerek hocaların ve gerek çocukların bu imtihanlardan haklarında bir menfaat tasavvuruyla icra eylemeleri iktiza etmez gerçi icra-yı imtihan aleni hoca ve şakirdan için faydadan hali değil ise de ekseriya öyle menfaat tasavvuruyla icra olunan imtihanlar hoca ve şakirdanı hile ve desayise teşvik etmektedirler. Mesela işinde gayret etmemiş ve mektepte semere husule getirmemiş bir hocanın esna-yı imtihanda bütün ömrünü mektepte can siperane çalışmakla geçirmiş olan hocalar gibi huzarın hoşnudiyetini celp etmekte olduğu maatteessüf görülmektedir. Kezalik bir sene zarfında mektebe çokluk devam etmediği cihetle derslerini bilmeyen bir çocuğun hini imtihanda kendisine vaki olacak sualleri evvelce haber alıp dersinin yalnız ol kısmını güzelce zabt eylemesi ve esna-yı imtihanda kendisine faik olan diğer arkadaşlarından ziyade aferin işiterek mükafatlara mazhar olması görülmüştür hocalar bu suretle tatyip etmiş oldukları çocuklara gadr etmiş olacaklarından [25] maada şu hale kesb-i ittıla edenler ile beraber biraz vakit sonra bizzat ol çocukların dahi menfuru olurlar.

Şimdiye kadar hoca efendilerin memur oldukları hizmet ve vazifelerinin hüsn-i ifalarından dolayı çocuklar hakkında istihsal olunacak fevaidden bahseyledik. Biraz da hocaların şu hizmetinden dolayı bizzat kendileri hakkında husule gelecek fevaidden bahsedelim. Dünyada adamı sahihen mesut ve bahtiyar eden ve şu alemde kendisinin ne idüğünü ve ahval-i kevniiyenin neden ibaret olduğunu bildiren insanın aklıdır. Binaberin bir adamın akli tevessü ettikçe kendisinin hal-i saadeti ve hususatı meşruhada mahareti dahi tezayüt ve terakki edeceği derkardır. Yaptığı işinde hevessiz ve işinde ileri gitmeye gayretsiz bir takım ehl-i sanat gibi hocalığı ifa edenler müstesna olarak ber vech-i muharrer tevessü-i akla müsait olan hocalık hizmetidir. Bir hoca talim-i ulum ile ziyade alim olur ve sairlerin ahlak-ı mezmumesinin ıslahına çalışmasıyla kendi ahlakını bir derece dahi tashih [26] ve ıslah eder. Gerçi bir hoca bulunduğu mesleği iktizasınca servete malik olamaz. Ve belki de matlup derecede rahat geçinemez. Lakin bunlara mukabil öyle hissiyat-i maneviyeye mazhar olur ki dünyada pek ziyade servet ve samana malik olanlar ve kemal-i rahat ve sefada yaşayanlar buna nail olamamışlardır. Bir adamı pençe-i cehaletten halas ile sıfat ve meratip-i insanıyesine terfi eylemek gibi faydalı ve hayırlı hizmet olamaz. Hocalık hizmetini ifa edenler ise değil yalnız bir ancak yüzlerce adamı bu hale isal etmek vazifesini deruhte etmiş olduklarından bunlar da hasıl olacak sürur-ı kalbi tarif edilemeyecek derecede olmak lazım gelir. Şimdiye değin zuhura gelen ulema dünya yüzünde nam bırakmış ve hem cinsini minnettara eylemiştir. İhtiramat-ı zamana nail olmuş nice ehl-i saman ve servetin ve halkı hayrette bırakmış binlerce ashab-ı nüfuz ve

kuvvetin kazandıkları şan ve şerefi neşretmiş oldukları ulum ve fûnun münasebetiyle ebna-yı cinslerine hizmet eylemiş olan zevatın gerek müddet-i hayatlarında kazandıkları ve gerek terk-i dünya olduktan sonra bıraktıkları nam ve şan-ı celillerine vasıl olamamıştır. Ve'l-hasıl vazife-i [27] mukaddesini hakkıyla ifa etmekte olan ehliyetli bir hoca talim ve tedris-i ulum ve fûnunla dünya yüzünde vatan ve milletine ve hemcinsine faydalı adam yetiştireceği ve telkin-i evamir ve iradat-ı ileyhe ile ibadullahın Vacip Teala Hazretlerinin nezd ve kudret-i ilahiyesinde kabul buyurulacak a'mal-i salihâ işlemlerine sebep olacaklarına mebni böyle bir zat her halde cemiyet-i beşeriyenin uzv-ı muhteremi ve Cenabı Hakk'ın sevgili kuludur deyip hatm-i kelim kılınır.

Eserin Orijinal Metni

اشبو رساله معلمك وظيفه سنی ارله ايدر اصول تدريسه
حقدنه كوزل بر طريق كوسترشم ومطالعه سنی حقیقه
موجب استفاده اوله جتی جهنه تعیم واتشاری خصوصتی
ارزو ايله رار مؤلفتی تريك وامتنك دخی (خواجه نك
وظیفه سنی) تسمیه اولمشی اختصار ایدرم

سليم ثابت
مدیر دارة مكاتب رشديه

اشبو رساله منافع عمومیه خدمت ایدن اوردن اولمه
طبع ونشر اولمقدن صکره پرسنجه سنك مكاتب رشديه
وصیدان معالرتنه نظارت جلیسه واسطه سبيله اعطاسی
مکتبیر ایچون موجب استفاده در

محمد مراد
عن عضای الجمعن تفتیش ومعاینه

اشبو رساله معلین حقدنه موجب منافع کثیره اوله جتی بر
چیرا اچش اولمغه مطالعه سنی استفاده تی موجب اوله جتی
تصدیق اولور

جودت
مدیر دارة مكاتب ابتدایه

خواجه نك وظيفه سنی

خواجه نك وظيفه سنی درعهده ایتش اولان ذات
منافع مخصوصه ذاتیه سنندن زیاده تعیم وتر بیسه سنه
مأمور اولدیجی چوجقارنك منفعت وفایده سنی دوشنه چكدر
بنارین بر ادم زیاده یشماقی ایچون دیگر تجارت یول
یوله مدیغندنشانی خواجه نك خدمتی اختیار ایتش اولوب
ایچق ایشای جنسته بر خیرل خدمت ایتك ویتدیره چکی
شاكر دالك ثمرات علم و معرفت زیله تلذذ املك خواهشیه
اشبو وظيفه تی درعهده ایتلیدر .

امور ومصالح سارّه ايله مشغول اولان بر ادم ایشای
وظیفه ده ایشلیدیکی تهمت و قصورك جراسستی بالذات
کندوسی چكوب یوندن تولد ایدن مصایب کندوسنه
راجع اولور لکن بر معاك ایشای وظیفه ده تکاملتندن
حاصل اوله جتی قصوردن کندوسنه تودیع اولان چوجق
متضرر اولور بوده بر طیب جاهلك تیار ایلدیکی خسته به

علاج بر یشه زهر و پروب سبب موتی اولدیجی کبی بر
جاهل خواجه دخی کندوسنه امانت اولان تی کتاه
چوجقارنك معناً فوتنه سبب اولور .

خواجه نك ایچون بالکر معلومات کافی اولیبوب حسن
اخلاق صاحبی اولدیجی دخی شرطدر زیر اطلبه نك اداب
و زیه سنندن مسئول اولان خواجه نك دنیاه دارة
ادبه یشماقی ومعهدت و حقالتی طماتیق وینی ادمك
یکدیگری سوسمه مجبور اولمقدن بی نك کبی انسته
لازم اولان فضائلی خواجه نك کنسو عبرت و افعالیله
چوجقاره تعیم و تفهیم ایلدجکدر بر چوجق چالنه تی
خواجه سنك ایشای وظیفه ده اراز ایلدیجی اقدام و تغییریه
وطوغری سولیکي کلك خواجه سنك بلان سونئامیه
اوکر دور .

خواجه نك وظيفه سنی ایفا ایلدجک ذات حقدنه صحت
بدن دخی شرطدر ایچق یو خصوص اولادنی تسلیم ایدن
بدر و ولیرلک ذاتا دخی جالب اولان مواددن اولغین یوندن
صرف نظرله بالکر شرائط اساسیه تعلیمه دن اولان حسن
اخلاق و اداره ايله صورت تدر ایدن بحث ایلدم .

ومثله خدمت وهمچنينه خبر و معاونايت ايتگه
 بروجهر بوجلو اولديغي كندوز به بيلديرمك و جناب
 حق وجودمرك حياي ايجون زي طمسانه محتاج
 پورمش اولديغي كبي عفارلك كسب قوت ائلي ايجون
 دخی اكتساب معلومه محتاج اولديغى چوجقلره تفهيم
 ايتگ خواجهنك اقدم وظيفه سيدر .

اصلاح اخلاق ايجون بالكر نصيحت كافي اوليوسوب
 اشبو نصيحتي اجرا اين ذاتك براز اول بيان اولنديغي
 اوزره حال و حرڪاتي دخی و رديكي نصيحته توافق ائليدير
 مثلا حدتلك اخلاق مذمومهدن اولديغي چوجقلره نصيحت
 ايند خواجه بالذات كندوسى حديد ميزاج اولديغي حالده
 چوجق خواجهنك فعليتيله مقالتي يئنده اولان ميبانتي
 حس ايدر و ذاتا حال صبوات جمعاعتدن ز ياده مشهوره
 مبال اولديغندن چوجق خواجهنك حال و حرڪاتي
 سوزلر به ترجيح ايديجي و تقليداً حديد ميزاج اوليجي
 وارسته نعر يف و بيادر بناه عليه حديد ميزاج اولان
 خواجهنك كندوز به توديع اولان چوجقلري زي به ايديجك برده
 انزللك اخلاقي دخی افصاد ايتش اوله جقلساري كبي ذاتا

حسن اخلاق و اداره

خواجهر اكثر يا مکتبلرينه دوام ايند چوجقلرك
 يلكر تحصيل معلومات ايلرنندن كندوز يني مسؤل ظن
 ايدوب شاكر ذاتك تصحيح اخلاق پدر و وليرينه عطف
 و تحمیل ايتكهدرر جالبوكه مكينه دوام ايند بر چوجق
 اوقات كنهروسي خواجهمنك زدينه كهورمكده اولديغندن
 خواجهنك چوجقلري تعليم و تربيه مدخلي پدر و وليدن
 ز ياده اولمى طبيعير بر پدر اولديك تربيه پيشه سنجه
 هر تقدر تكامل ايتسه خواجه هر دایم كوزل نصيحتار
 ايدرك و اخلاقه متعلق حكاهلر سو بلهرك چوجقني اصلاح
 ايديبور خصوصيله خواجهنك شاكرد حفته اولان
 حكم و تأثيري بر پدر و اولدين ز ياده اولديغندن چوجق
 خواجهنك تنبيهات و نصيحتنه پدر و وليسندن ز ياده
 رعایت ايديجكده شهبه بوقدر ذنبا بوزنده فالدلو بر
 ادم اوق اروزسي چوجقلرك قئبنده اولديرق يعني
 بر ادم يلكر نفسي ايجون برادش اوليوسوب ايتق دولت

موافقت ايتش اولديغي شنبه مخالفت ايديجك اولور ايسه
 چوجقلرك زدينه نفوذ و تأثيري ضايع اولور بناه عليه
 خواجه موافقت و ياخود مخالفت ايديجي شنبه اول
 امرده اوجبه دوئندكند نكصره فرارور ميبسدر
 خواجهرك چوجقلره استهزا بوللو سوزلر ايتشي غير لائق
 و في زومدر مثلا عسلي قصير اولان چوجفه علامه
 و فقير اولانه بك ائدي كبي استعمال اولسان مستهزايه
 الفاظك ذاتا مستحق اولنره هيچ بر تأثيري اوليجي كبي
 تأثير ايديه جك چوجقلرك دخی بو كبي معامله مستحق
 اولديقاري اكلاسيبور بنايرين معاملات مشروحدهن بر
 ثمره حاصل اوليجي شوبه طورسون شاكردان بولنري
 كوروب كوچك باشندن بدأ ايله كندو ريفقاري حفته
 مستهزايه لكه الشور اشته شو مطالعاته مني خواجهلر
 چوجقلري معامله نازگانه ايله تعزير و تكدير ايتليلر .
 چوجقلري ريفقاري يانسنده تكدير ايتك ايله بو
 تكديري صورت خفيهده اجرا ايتكده يسوك فرق واردر
 چوجق خواجهنك كندوسى كبر لوجه تكدير ائلي
 مجرد ريفقاري باشنه ناموسني محافظه ايتك ايجون اولديغي

حدتري مناسبتيله شاكرداني حسن اداره ايجون مكشيده
 نفوذ و تأثيري قايه ميبخندن اولسولهارلك خواجهنك
 خدمتي درعهده ائلاملري اقتضا ايدر .
 كبريه قباحتلو بروجقك اصلاحي ضمنده والدينك
 و كيلي بولان خواجهلر مکتبلرجه مشروع مجازاتي اجراه
 ماؤون ايسلرده اشبوماؤونتي سوه استعمال ايتيلرلك چوجقلرك
 كندوزي حفته حرمسركي دعوت ايديجك بلجله معاملاتدن
 و الفاظ غير لايقه نغوهندن احتراز ايدرك يلكر زوي
 حالده نظامات موضوعه داره سنده جزا و ميبسدر
 بوخه ايله صاج و قولاق چرك و باشه اوزرق كبي
 حالر وقتاني قرارم كبي سوزلر چوجقلرك حالي اصلاح
 ائتكدن ماعدا چوجق ايتش اولديغي قباحتك درجهسي
 اونوب يلكر حفته و قوعبولان اشبو معامله دن كوچنور
 و خواجهمس كوزلر به حرمت و رعايته غير شايلن بر ادم كبي
 كور بوز .
 چوجقلرك حرمسركي كبي داعي اولان بر حال دخی
 خواجهنك قرارنده ثابت قائمسي اولور خواجه
 مخالفت ايتش اولديغي بر شنبه براز سكره موافقت و كذلك

حس ایوب اولیاده ناموسک قیتلسو برئی اولدیغینی
 اکلایمسیله برار ارقداشترینک هنوز معلومی اولماش
 اولان محل ناموس بر شیئی تکرار ایتکدن احتیاز ایدر
 وحشی اوله قیاحلسو اولان چوجقنرک قصورینی هر
 دفعه مستنده یوزیه چار بیق و حفسنده معامله شیدهده
 بولمقدن ایسه اول کبی خویلرک فسنائی اولدیغینی عوماً
 چوجقنره نصیحت ایلمسی اولیدر قیاحتلو اولان چوجق
 خواجهستک اشبو اجرائی نصیحتنده مجرد کتسو قیاحتی
 تحظر ایوب خواجهستک زندهه مقدوح اولان بر شیئی
 ستر ایتمک چالشور و شو غیرتیه ائک یواش یواش ترکنه
 موفق اولور .
 چوجقنرک حرمت و اطاعتی قزاقق ایچون تدابیر لازمه دن
 بری دخی خواجهستک اومر و تنبیهاتی حکم ایله اعطا ایتیرک
 عادتاً تکلیف بوللو اجرا ایتیدر مثلا بر خواجهشا کردنه
 کیت شو قیوی قیا دیجسک برده شو قیوی قیایمسیکر
 دیجسک اولسه چوجق مجرد بالاقتخار و خواجهسی حفسنده
 محبتی تجدید ایدرک بو ایثی کورور .

خواجه بالجمله وظائف مکلفهستی کال سکوتنه
 اوقات معینهستنده ایفا ایتیلیدر خواجه کرک اشئی
 تدریسه و کرک اجرائی تنبیهات و تعلیماتده اسماع ایچون
 لزومندن فضله سستی چیقاردیغی حالده چوجقنرک جالب
 دقتی سوزدن زیاده صدا اولمقدننننننننننننننننننننن
 مقصد تنهیمی اسقاط ایدیجینی کبی هنوز دنیاچه مکلفیه
 الشحق بیچاره صبیانه بر سوسه عبرت اولور .
 خواجه صباحاری مین وقتنده مکتبه کتیبو درسله
 ببا و اخشام کلکک وقت معینهده مکتبی ترک ایتک و تعیین
 اولنان اوقاتده طعام ایتک و کتب و اوراق و اشئی ساروی
 برلو برنجه وضع و ترتیب ایتک و چوجقنره دخی ایتیردک
 کبی خصوصاًته فوق العاده دقت ایتیدرکه بو حال صیباتی
 مکتبه دوام ایتیکلاری مدتیته و مکتبی ترک ایتدکنصرکه
 دخی دنیا یوزنده بر نظام و اصول اوزره یشامغه الشدیر
 خواجهملرک وجود و کرک ایسهجه نظافت و نظم ارتلری
 شایان اعتنادر وجود و الیهستی تمیز طوطان خواجه
 کتیبوسته تودیع اولنان چوجقنرلده دخی اول حالی
 ارایهجینی شهنهسزدر و کتیبوسی ارامن ایسه دخی بیون

کون برلکده یشایان چوجقنرک کتیبوستدن عبرت الوب
 خواجهلر نه بکرتمکک چالنه جقنرور .
 بالجمله شاگردانک مکتبه دوام مقصدلری مساوی اولدیغندن اشبو
 مساواتک هر جهته شمولی اولسی لازمکلور بناه علسیه
 خواجه ایچون هر حال و معاملاتده ترکیب و فقیر چوجقنر حفسنده
 قطعاً معامله استثنایه اجرائی جبار اولوبو حتی بو باده
 چوجقنرک هر طن و ذهابته سبب و برامک ایچون خواجه
 نشانی زماننده شاگردانه بر نوع معامله و طارغین اولدیغی
 وقتده دیگر نوع معامله ایتکدن یسه بک زیاده اجتناب
 ایتیدر .
 مکتب ادارهسنده بولنان خواجهلرک تعلیم و تربیهسنه
 مأمور اولدیقلری شاگردانک ابو بیلله دخی بعضی مناسباتی
 اولمقدنن
 خواجه ایلر ایله اره صره کورشملری لازمه دتیر مثلا
 خواجه ایوبن ایله کورشمسسه شاید حفسنده بر سوظن
 بولدیغی حالده ائی دفع و ازاله ایدهیلور ایوبن ایشک
 هر جهتی مطالعه ایدهمدکلریننن و یاخود سار اسبابدن
 ناشی خواجهستک ایتخا ایتش اولدیغی اصول و ترتیبی تحسین

ایتملری ملحوظ اولغین بولله حالدره خواجه اصول
 مقصدنهستک اسبابی تصریح ایدرک علیهنده بولنش اولان
 بر ادمک رضائتی تحصیل ایتش اولور بعضی کره بدر
 و ویلیری مکتبه دعوت ایتک فایده دن خالی دکلدر بر بدر
 کتسو چوجقنرک دوام ایتیکده اولدیغی مکتبک حسن
 انتظامی و تحصیل معارف ایچون جهد و غیرتی کوزیله
 کوردیغی حالده اول مکتب حفسنده بالطبع محبتی ژایده ایدر
 و مکتبک شرف و ترقیاتی ایچون لندن کلان معاونتی دروغ
 ایلر بر بدر و یا اول مکتبک نظاماتی علیهنده بولنور ایسه
 اولقولاره خواجه اصلاً مقابله ایتیرک معامله نازکانه
 ایله ممکن اولدیغی مرتبه اسکاات ایتیکه چالنهیلیدر
 بعضاً بو مقوله کسان مکتبه قدر کلوب چوجقنرک
 یاننده خواجه قارشو سوزلر سو بللری دخی احتمالنن
 بعید دکلدر لکن کامل و ادیب خواجهستک بورجی ایلره
 صورت ملایمهده جوابلر و برمک و نهایت مکتبک خارچنده
 کتیبوسله کورشملرینی تکلیف ایتکدر .
 خواجهلرجه دقت اوله حق برئی دخی تلبکک و عدم

دوامدن ناشی درسارینی او کرمیان و یا خود طور و حرکاتی
مناسبته خواجه سسنگ خوشنودینی قرانمیان چو جعفر
حقده مجرد خلوصی اولق اوزره ابو بنه عکسی صورته
چو جفک ادب و زکاتندن بحث ایسیدر بر خواجه ننگ
پوری چو جفک حالی اوزرته ابو بنه طوشری معلومات
ویرمکدر .

خواجهز بر وقت معینده کسنو شهر و قریه و یا
ستارنده بولتان دیگر خواجهل ایله برلسوب هر روزی
کندو مکتبلیک حال و انتظامی حقده بر پرله مذاکره
ایلمری غلهدن خالی دکدر زیر خواجهز بو صورتله
کنوزنده اولان ابو بر شیبلی رفیقارنه تبلیغ ایش
اوله جفاری کبی رفیقاریک ابو شیلرته دخی کنوزری
واقف اولورز . مذاکرات و مباحثات مجوه سایه سنده
اکثر یا خواجهز دوچار اولمش اولدقاری مشکلاسه بر چاره
پوه جفاری منلو تشب ایش اولدقاری بر ایشده عدم
موفقیتلرندناشی کنوزنده حاصل اوله یله جفک قشور
و مأیوسیت ازاله اولهرق یکسندن کسب جسارت ایلدز

و بو حال مکتبلیکده موجود بر تفصالت اصلاح و آگاهانه
سبب اوله یلور .

خواجهز مکتب وقتنده مکتبه علم اولسان ایشلر
ایله مشغول اولمالیدرلر مکتبک حسن اداره سنه منحصر
وقتندن چالوب یازی یازمق و کتاب اوقومق و او یومق
ویا خود امور و خصوصات ساره ایله مشغول اولمق
خواجهزک وظیفه سنه کلیاً مفایر اولدینی کبی شاگردانک
بوللردن عبرت الهرق یک درلو مناسبتر حالدره بوللر یه
سبب اولور .

ایق بر خواجه ننگ شرف و اعتباری حسن اخلاق ایله
برابر معلومات مکتبیه سی سایه سنده اولدیندن
شرف و اعتبارینی تزیید ایتمک استیان خواجه معلوماتک
دخی ان بان تزیید ایسنه جهد و اقدام ایلسی لازمدر
بنابرین خواجهز معلومات مستحصله ز یله اکثفا تجوب
پوش وقتلنده کتاب و غیرته مطالعه ایتملی و جبارنده بر دفتر
صافلیوب مطالعه ایتمکده اولدقاری کتابلردن ایشه بران
قدرات و جهارلی و علمانک حکیمانه سوزلرینی دفتر مذکور
ضبط الملیدرلر . خواجهز شو بولده اشتغالری ارسنده

بر علم یا خود بر فن مخصوصه مراق ایلوب دائم الاوقات
اکاصرف ذهن ایلدقاری حالده مدت قابله طرفنده اول
علم یا خود فسه تمامه یله مالک اولورلر و بویوزدن کنوزری
نه درجه مستقیماً اولدقاری بالاخره کورلر .

صورت تدریس

مکتبلیک درجه سی نسبتده ترتیب و تنظیم اولدان جنبولده
و یا خود تعلیمات مخصوصه زنده کوستمش اولان مقداردن
فضله چو جفاره درس کوستمک و ذهنلنده ضبطه مقتدر
اوله جفاری مواددن بحث ایتمک بپوده و بلکه ده مضردر
ازجه صبیان مکتبلیک که پورایه دوام ایدن چو جفاره
هنوز قرآنه بدأ ایدنلر اولدقاری بونلره مقرر اولان خفیف
درساری کوستمک ایله برابر یالکر تحصیل علوم حقده
کنوزنده خواهش حصوله کسورمک کایسدر .
عالمک بریسی « خزینسه » علوم ایلروده کسنوزری
کناد ایله ایتمک اوزره چو جفاره یالکر مفتاح عقل نهیایتمک
شمیدین یکلرجه خزینسه کوستمکدن اولدر « دیشدر .
بر کتاب چو جفاره دوام اوزره اوقودوب او قودقاری شی
ذهنلنده تفر ایش اولوب اولدینغه اعتنا ایتمک ایلرو
کیتکدن ایسه کتابک اوقونان قطعهری صبق صبق
معاینه و تکرار ایتمک هم ذهنک قوتلنسه و همده ایرو ایرو

وقته اوقونان ماده‌نك يكديكرينه اولان نسبتنه كسب اطلاع ابدلنه باعت اولور ازجه اكر كتابك صوك قسي ايك قسمنك تفسير مائه سننه اولديغندن ارده چوق زمان مرور ايتكسز ين كورلش اولان درسلى اوله تكرردن تكامل ائلسي طعماً جاژ دكلدر الله بولسان كتابي بركون اول سورمك چوجقنرك امال طبعه سنندن اولغه خواجهنر چوجقنرك بوميله سالك اولوب درسلى چوجقنره اوجه ضبط ايتيرمكلى حاله چوجقنردن انتظار اولسان نرمنك حصول غير قابلدنر .

ائني تدريسده چوجقنرك دقتي جلب ايتك استعدادي خواجهنر ايجون ازم بر خاصه در بر دوسه دوام ايتكده اولان چوجقنرك اول درسي كوزل ضبط ايتكده اولوب اولدقلى خواجهنك درس كوستدقبي زمان چوجقنره كوريلان حال ايله كشف اولنه بايور شوبله كه خواجه درسي كوستدقبي وقت چوجقنره بر شمانا واستماعده قيسزلى واستكسزلك كورلديكي حاله اول

خواجهنك درسندن استفاده ابدله جي اكلاشياور وبالعكس چوجقنره برسكوت وكوزلنده آجبقلق كوريلوب استنك ايله درسلى استماع ايتكده اولدقلى مشاهده اولنجه ارتق اول چوجقنرك كوزل تحصيل ايتكده اولدقنرينه شهبه جاژ دكلدر اشته چوجقنرى بوجاله سوق ايتك ايجون بعض ناداييك استحصالي و اخذينه مجوريت كورلوشوبله كه اولاً خواجهنر تدريس ايتكده اولدقلى درسي اولجه كندوزى اوجه اكلامش وضبط ايتش اولديدرلر زيرا يلكر درس كتانسه باشغو اولان خواجهنر كندوزنه شوق وخواهش بولميه جتي كبي شاكرده دخي اول خواهشي حصوله كندوزمزر ثانياً خواجهنر دوزكون و فصيح لسان ايله طوغرى نكله و نقر ائلبندلر و ائني تدريسده هر زمانه لازم اولدقنى كبي كندو طور و حركت نرينه نه خيفلك كوسترچك صورتده زياده تيزلك و نه ده او پوشلق دهنه ج مرتهده بواش وطوغرغلق اوليدنر ثالثاً شابد شاكردان طرفندن معلوماتي خارجهده برسؤال ايراد اولساقده اويلا او بجز جواب ورمكدن ايشه بيلم دميسى وياخود جواي حاضرنلق

اوزره فردايي كونه تعلق ائلسي اوليدنر شوقدر كه خواجه وقت اخره تعلق ايتش اولدقنى جواي اصلا اهمال ايتيرك و چوجقنره اونو تدريره يق اعطا ائليدر . رابعاً خواجه شاكرده بر شيني انلك اكلابه جتي لسان و تعبير ايله تفسير ائليدر مثلاً بر چوجق روزگار ندر ديو خواجهنه سؤال ايلديكنده خواجه « هواي كرهنك نقل مكان ائلسيدر » جواي و پردقبي حاله چوجق بر شيني اكلامش اولز ياخود چوجقنردن برى حساب درسنده جم علمياتي اجرا ايدر ايكن « اونده برى نيجون صول طرفه كچور بلور » ديو سؤال ايلديكنده خواجه دخي « اعدادك صاغدن صوله اعشاري نسبتبه تزايد ائلسندن ناسيدنر » جواي و پردقبي حاله چوجق بوشكل تعريفدن طولاوي حساب اكلاشيه جتي بر علم اولديغنه ذهاب ايله تحصيل هوسندن دوشر خامساً شاكردانك جهلنه سنه بدن درس سويتميني غابت مضردر زياردريني بئليان چوجق درسلى بيلنر ايله برسوز دخي كندوسى سويلديكي يعنى بر كورلدى اره سنده برسده كندوسى چيقاردقنى حاله كافي اوله جتي

اكلادقده اكر يادرسنه چالشه نه تكامل ايدنر و خواجه سنك تفريريني دفتنوجه استماعه مجبوريت كورممنر چوجقنرك قابليت واستعدادجه يكديكرينه تطبيق اولمسي تجوز اولور رحال دكلدر بو عادت برينك خود بسند اولسنه و ديكرك اكا حسد ائسنه بادي اولور . عقلى ضعيف اولان چوجقنرى ايجتماعليدسر هر مكتبهده بر ماده ياخود بر درس بر قاچ دفعه ل تعريف اولدقده نصكره آني اكلاميان چوجقنر بولسور اكر يا بو مقوله چوجقنرك خواجهنرى حفته سائر ريفلردين زياده محبتي اوله جغندن انله تفهيم ايتك ايجون استحصالي اوله جتي چاره هجو و تعزير و يا تكدير اولوب ايجني لطف ايله معامله ايتك و صبر و تحمل كوسترمدنر . اظهار قابليت ايدن چوجقنرى اوله صيق صيق يوزلنه قارشو مدح و ستايش ايتك و كندوزنه افريلر ديك و مكاتاتر و برمك كچه شاكرداني چالشه نشويق و ترغيب ايتك مصلاهه سيبه اخذ اومش بر اصول اولوب شو صورتله حقيقتاً دخي بر قاچ چوجق غسيره كلور ايسده سائر

چو جعفر مایوس و ترقی ابدی جگر نیدن قطع امید ابدی
 تحصیلده بی قید اولور از جمله بوبنده چو جعفر
 استخفافات تفریق و تمیزی يك كوچدر زيرا ذكر اولان
 مكافات چو جعفر اقدام و غیرتی اجری اوله قالك زياده
 چالشالك اكا مظهر اولسي لازم كور ايكن بعض چو جعفر
 احوال يتهلريك مساعده سندن و يا خود فاملياسندن
 برينك كندوسنه معاونت ايلسندن و بعض چو جعفر
 زكوتی زياده اولوب بر قاج دقيقه طرفنده درستی حاضريله
 بيلديكندن انشي مكافئه نائل اولوبده اوته ده حالي مساعد
 و كندوسنه معاونت ابد جك كنه سي اوليان و عقلك
 صنعی مناسبيله كچه كوتلز چالشوبده ديكر ساكردان
 قدير درسلرینی حاضرليان چو جعفر بويكي الثقاتدن
 محروم برافنديني حالمه تطهير و مكافئه مقصد
 اصليسته خدمت ايدلس و موافق عدل و حقانيت
 بر ايش كوريش اولمز.

چو اجمل زكوت و اهتمام لرته محتاج اولان بر حال دخی چو جعفری
 در سارنده جيله التدير مامی اوله قی بوبنده معامله شديده نك
 اجراسی قطعاً جا اولوب غابت ملائمه او مقوله چو جعفر
 ك

اصلاحته جهد و اقدام ايلدر وقتيله رخواجه ساكرداندن
 برينك بالنس قله المنه مجبور اولديني درسي بر كتبدن
 استخاخ ايش اولديني اكلاز اول كون اصلا بوزينه
 قارشو بر شي سويلوب بر قاج كون مرور ايلديكند نكره
 ساكردانك جمله سي حاضر اولدقاری جالده مقدا بوبله
 بر شي وقوع و عولش اولديني بر كچه ارسنده سويلر
 و ساكردانه خطاباً «سزك ايجكرده بو كي بر شي واقع
 اولدر انك كيم اولديني اظهار انك بكا خوش كورنمبور
 امدی ايجكردن بو قباحتی ايشليان هر كيم ايسه خفياً
 كلوب بكا افاده ايلديكنده هم قصور يني عفو ابد جكم
 و همده حفسنده حسن ظنم اربه جقدر» در خواجه بوني
 پيسان انجق بر چو جق بلور ايكن درت چو جق كلوب
 بو بولده اولان قباحتر يني اعتراف ايدلر و پردخی اول
 صنف ساكردانی ايجنده بوبله بر حال واقع اولمز.

مكتبلرده امتحان اجراسی خواجه زكوت و غيرتي
 و چو جعفر علم و معرفتاری ابراز ايلدرلك حضار طرفندن
 تحسین و تقدير اوله سي و افرينلر ايشلسی ايجون اولوب
 انجق بر مدت معينه طرفنده ساكردانك صحیحاً كسب ايش

اولدقاری معلوماتك بر طام ذوات حاضر اولدقاری حالمه
 معينه ايلسي مقصدته مینی اولديندن كرك خواجه زكوت
 و كرك چو جعفر او امتحان لردن حقلرته بر منفعت تصوريله
 اجرا ايللری اقتضا ايتز كچه اجرای امتحان علنی خواجه
 و ساكردان ايجون فله دن خالی دكل ايسه ده اكثر يا
 اوله منفعت تصوريله اجرا اولسان امتحانلر خواجه
 و ساكردانی حيله و دسايسه تشويق ايتكده درز مثلا
 ايشنده غيرت ايتامش و مكتبه نمره حصوله كنور ماش
 بر خواجه نك انای امتحانده بسون عربي مكتبه جان
 سيارانه جائمهغه كيورمش اولان خواجه ركي حضار ك
 خوشنوديتي جلب ايتكده اولديني مع التأسف كورنكده در
 كدلك بر سته طرفنده مكتبه چوقاق دوام ايتديكي جهته
 درسلر يني بيليان بر چو جعفر حين امتحانده كندوسنه واقع
 اوله جق سؤالاری اولجه خير الوب درسك بلكر اول قسیتی
 كوزجه ضبط السی و انای امتحانده كندوسنه فائق
 اولان ديكر ارفدا شلرندن زياده افرين ايشيده رك مكافئه
 مظهر اولسي كورنلدر خواجه بر بوسورتله
 تطهير ايش اولدقاری چو جعفره غدر ايش اوله جعفرندن

ماعدا شو حاله كسب اطلاع ايلدر ايله برابر براز وقت
 صكره بالذات اول چو جعفر دخی منقوری اولور .
 شمديه قبر خواجه اقتيدلرلك مأمور اولدقاری
 خدمت و وفيلسه زيك حسن اغراندن ملولاني چو جعفر
 حفسنده استخصال اولنه جق فولدندن بحث ايلسك
 برزده خواجه زكوت شو خدمتدن طسولاني بالذات
 كندوسنی حفسنده حصوله كلكه جق فولدندن بحث ايلدم
 دنيساده ادي صحیحاً مسعود و مختيار ايدن و شو عايله
 كندوسنك نه ايدوكي و احوال كوتيه نك دين عيارت
 اولديني بيلدرلك انسالك عقيلدر بيارين بر ادمك
 عقلي توسع ايسك كچه كندوسنك حال سعادت
 و خصوصيات مشروحه ده مهارتی دخی زياد
 و ترقی ابد جكي دركادر ايلديني ايشنده هوسر
 وايشنده البرو كينكه غيرتسز بر طام اهل صنعت كي
 خواجه ملكي ايفا ايلدر مستنا اوله قی بروجه محرر توسع
 عقلمساعده اولان خواجه ملك خدمتدر بر خواجه تعليم
 علوم ايله زياده عالم اولور و سارلك اخلاق منوم مسك
 اصلاحته چاشميه كندو اخلاقي بر درجه دخی صحیح

واصلاح ایدر کجه رخواجه بوندنی مسلکی اقتضایه ثوته
 مالک اولهمن و بلکه ده مطلوب درجه ده راحت کچینه من لکن
 بونله مقابل اوله حیات معنویه مظهر اولورکه دنیاده
 یک زیاده ثروت و سامانه مالک اولنلر و کمال راحت و صفاده
 بشایانلر بوکا نائل اوله مامشدر بر ادبی نیجه جهالتدن
 خلاص ايله صفات و مراتب انسانیه سنه ترفع ایلک کبی
 فائده لو و خیرلو خدمت اولهمن خواجه مک خدمتی ایفا
 ایدنلر ایسه دکل بالکنز بر ایحق بوزلجه ادبی و حاطه
 ایصال ایتک وظیفه سنی درعهده ایتش اولدقلرندن بونلرده
 حاصل اوله جق سرور قلبی تعریف ایدله میه جک درجه ده
 اولق لازمکاور شدی به دکن ظهوره کلان علما دنیا یوزنده
 نام براتش و هجستی منتدار ایلشدر احتراماته زمانه نائل
 اونش نیجه اهل سامان و ثروتک و خلق حیرته براتش
 یکلرجه اصحاب نفوذ و قوتک قراندقلری شان و شرف
 نسر ایتش اولدقلری علوم و فنون مناسبتله انای
 جنسلیته خدمت ایتش اولان ذواتک کرک مدت حیاتلرنده
 قراندقلری و کرک تارک دنیا اولدقدنصکره بر اقدقلری نام
 و شان جلیبارته واصل اوله مامشدر و الحاصل وظیفه

مقدسسه سنی حقیله ایفا ایتکده اولان اهل بیتلو بر خواجه
 تعلیم و تدریس علوم و فنونه دنیا یوزنده وطن و ملتته
 و هجسته فائده لو ادم یئندیره جکی و تلقین اوامر و ارادات
 الیه ايله عباداللهک واجب تعالی حضرتنریک نزد قدرت
 الهیه سنده قبول بیور بله جق اعمال صالحه ایشلرینه سبب
 اوله جقلرینه مبنی بویه بر ذات هر حالده جمعیت بشریه تک
 عضو محترمی و جناب حقک سوکیلی قولیدر دیوب ختم
 کلام قننور .

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya (1990). “Darülmualimin’in İlk Nizamnamesi”, *Milli Eğitim*, 95, 3-20.
- Akyüz, Yahya (1993). “Türkiye’de Eğitimin Bilim Olarak Ele Alınışının Tarihçesi”, *Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi*, 125-126.
- Akyüz, Yahya (2012). *Türk Eğitim Tarihi*, 23. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Binbaşoğlu, Cavit (1995). *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Binbaşoğlu, Cavit (2005). *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Esad (?) (H.1299/M. 1881/1882), *Hocanın Vazifesi*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Gündüzalp, M. Fuat (2010). *Öğretmen Meslek kitapları Kılavuzu VI*, Ankara: Çağdaş Eğitim Dergisi Yayınları.
- Şanal, Mustafa (2002). *Türkiye’de Öğretmen Okullarında Okutulan Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açısından Değerlendirilmesi (1848-1918)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Unat, Faik Reşit (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MAHİDEVİRAN (GÜLBAHAR) SULTAN ve İTIKNÂMESİ

*Sadettin EĞRİ**

ÖZET

Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Mahidevran (Gülbahar) Sultan, Şehzade Mustafa'nın annesidir. Tarihimizin en acı sayfalarından biri olan şehzadenin babası tarafından boğdurularak öldürülmesi olayı edebiyatımızda en duygulu mersiyelerin yazılmasına sebep olmuştur. Mahidevran Sultan, oğlunun öldürülmesinden sonra beraberinde bulunan maiyetiyle birlikte Bursa'ya gönderilmişti. Bursa'da acı ve ıstırap dolu günler geçiren sultan, günlük yiyecek ihtiyaçlarını teminde bile sıkıntılara düşmüş, oturduğu evin kirasını on yıl boyunca ödeyememiş, daha sonra padişahın emri ile bu ödemeler yapılmıştır. Şahsi bütün mal varlığını sadaka ve oğlunun türbesi için harcayan bu hayırsever kadın, maiyetinde bulunan yirmi hizmetçi ve kölenin azat edilmesini vasiyet etmiştir. Ölümünden sonra bir itiknâme düzenlenmiş ve köleler bir hayır anlayışı içerisinde özgür bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mahidevran, köle, azat, itik, itiknâme, Şehzade Mustafa.

ABSTRACT

Mahidevran (Gülbahar) Sultan and her Manumission Document

Mahidevran (Gülbahar) Sultan who is Kanuni Sultan Süleyman's wife is mother of Şehzade Mustafa. Şehzade Mustafa was slaughtered by his father's edict. This is one of the most painful pages of our history and this event causes writing of the most soulful elegiac poetry in our literature. After his son's death Mahidevran Sultan was sent to Bursa with her suite. Sultan had very hard day in Bursa. She

* Yrd.Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

declined to provide daily food needs even in distress, could not pay the rent of the her house for ten year, then the payments are made on the orders of the Sultan. This charitable woman spent her all personal property for her son's grave and she bequeathed to the liberation of the twenty servants and slaves in the her suite. After her death, it is arranged a manumission document and slaves were released in a concept of charity.

Key Words: Mahidevran, slave, liberation, manumission, manumission document, Şehzade Mustafa.

Mahidevran Sultan veya Mahidevran Gülbahar Sultan, Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın eşlerinden biridir. Mahidevran Sultan'ın Arnavut kökenli olduğu sanılmaktadır. Mahidevran Sultan'ın Kanuni'yle tahta çıkmadan önce Manisa valisi olarak görev yapmaktayken evlendiği bilinmektedir. Mahidevran Sultan, 1515 yılında Kanuni'nin ilk erkek çocuğu olan Şehzade Mustafa'yı dünyaya getirdi. 1520 yılında eşinin padişah olması üzerine çocuklarıyla birlikte İstanbul'a geldi. Bu sırada Hürrem Sultan saray haremine girmişti ve kısa zamanda Kanuni'nin en sevdiği eşi haline gelmişti. 1524 yılında Hürrem Sultan da bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Şehzade Mustafa yetişkinliğe ulaşınca Osmanlı geleneğine uyarak Amasya'ya vali olarak gönderildi. Gene gelenek olduğu üzere annesi Mahidevran Sultan da oğluyla birlikte Amasya'ya gitti. Şehzade Mustafa'nın Kanuni'nin en büyük oğlu olması nedeniyle babasından sonra tahta çıkması bekleniyordu. Ancak 1553 yılında 38 yaşında iken dedesi Yavuz Sultan Selim gibi bir girişimde bulunup Kanuni Sultan Süleyman'ı tahtan indireceği iddiası nedeni ile hakkında soruşturma başlatıldı. Elde edilen belge ve evraklarda İran Şahı ile gizli yazışmalar yaptığı ortaya çıktı. Dönemin Şeyhulislamı Ebussuud Efendi'den fetva alınarak boğduruldu. Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra Mahidevran Sultan yaşamını Bursa'da devam ettirdi. Mahidevran Sultan 1580 yılında Bursa'da öldü ve Muradiye'deki oğlunun türbesine gömüldü.

Şehzade Mustafa'nın Öldürülüşü:

Çeşitli oyunlar ve entrikalar neticesinde babası Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile öldürülen Şehzade Mustafa'yı ve bu hazin olayı Feridun Emecen şöyle anlatmaktadır: “18 Ramazan 960'ta (28 Ağustos 1553) İstanbul'dan ayrılan Kanuni Sultan Süleyman öncelikle Mustafa'yı hedef aldı. Yol esnasında sürekli şekilde Mustafa aleyhtarlarının olumsuz propagandalarıyla çeşitli dedikodular kulağına geliyordu. Yanında hastalıklı oğlu Cihangir de vardı. 8 Eylül'de Yenişehir'e vardığında diğer oğlu Bayezid tarafından karşılandı. Ona Edirne muhafazası verildi, Bolvadin'de

ise Selim ordugâha ulaşmıştı. 4 Ekim’de Konya Ereğlisi mevkiinde iken Şehzade Mustafa babasının yanına geldi, ertesi gün babasının huzuruna çıkmak için otağa girdiğinde karşısında cellâtları buldu (BA, KK, nr. 1764, s. 11-12). Oğlunu idam ettiren Kanuni Sultan Süleyman’ın buna zaman geçtikçe çok üzüldüğü ve pişmanlık duyduğu gerek Osmanlı gerekse Batı kaynaklarında açık şekilde belirtilir. Ayrıca bu hadise dolayısıyla bazı şairler tarafından (meselâ Taşlıcalı Yahyâ) ağır sözlerle eleştirildiği halde sesini çıkarmadı. Çocukluk arkadaşı Beşiktaşlı Yahyâ Efendi’nin bu mesele yüzünden onunla konuşmadığına dair menâkıbnâmelerle konu olan bilgiler mevcuttur. Bu elim olayın izlerini silmek için Veziriâzam Rüstem Paşa’yı azlederek yerine Kara Ahmed Paşa’yı getiren ve karışık duygular içinde olduğu anlaşılan Kanûnî Sultan Süleyman harekâtını sürdürerek 8 Kasım’da Halep’e ulaştı, fakat burada da üzerine çok titredığı oğlu Cihangir’in ölümü vuku buldu (27 Kasım 1553).”¹

Şehzade Mustafa’nın öldürülmesi olayında kendisi de bir asker olan Yahya Bey; her türlü riski göze alarak bu elim olayı dizelere aktarmıştır. “Türk edebiyatının en hazin mersiyelerinden biri olan ‘Şehzade Mustafa Mersiyesi’, Hürrem Sultan ve damadı Rüstem Paşa’nın birtakım entrikalarla Kanûnî’nin tahta varis olan en büyük oğlu Mustafa’yı idam ettirmeleri sonucu yazılmıştır. Asker arasında büyük infial uyandıran bu durumun bir isyana dönüşmesi Kanûnî’nin Rüstem Paşa’yı azletmesi ile önlenmiş, fakat ordudan başlayarak ülkenin her köşesine bir matem ve nefret bulutu çökmüştür. Bu matem, Türk edebiyatı tarihinde hiç kimseye nasip olmayacak sayıda mersiye yazılmasına sebep oldu.

Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı

Ecel celâlileri aldı Mustafâ Han’ı

mısrarlarıyla başlayan ilk bentte şair, şehzadenin ölümünü, öldürülüş sebebini, çevrilen entrikaları ve bundan duyduğu derin teessürü dile getirmiş; şehzade hakkında yazılan mersiyelerin hiçbirinde görülmeyen bir samimiyet ve cesaretle Sultan Süleyman, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa’ya duyduğu öfkeyi yer yer açıkça ve ustaca hakaretlerle ifade etmekten çekinmemiştir. Sonraki bentte özetle idam hadisesinin ne şekilde cereyan ettiği anlatılır. Şehzadenin sevinçle babasının çadırına girişi ve bir daha çıkmayışı, ilk bende nazaran daha sakin ve hadiseyi kabullenmiş bir tavırla dile getirilir. İlk beyitlerde şair, şehzadenin babasının çadırına yönelmesini elden geldiğince neşe ve ümit dolu duygularla tasvir ederek ardından gelecek dramatik sahnenin okuyucuda çarpıcı bir tesir uyandırmasını amaçlamıştır. Eserin bitiminde artık şehzadeyi dualar ve güzel temennilerle ahiret

¹ Feridun Emecen, “Süleyman I”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.38, s.69.

yolculuğuna uğurlayan şair, bu tür eserlerde âdet olduğu üzere son beyitte devrin padişahına görünüşte dua etme nezaketini de gösterir.”²

Hünarnâme, c.II, 182 a-b, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.

Mahidevran Sultan’ın Bursa’daki Sıkıntılı Günleri:

Şehzade Mustafa’nın öldürülmesinden sonra küçük bir maiyet ile birlikte Bursa’ya bir nevi sürgüne gönderilen Mahidevran Sultan (1500-1580), burada çok sıkıntılı günler geçirmiştir. Her türlü ihtiyacı saray tarafından karşılanması gereken Mahidevran’a zamanla esnaf yiyecek içecek vermemeye başlamıştır. Bu durum padişah tarafından öğrenildiğinde bir emir gönderilerek onların rahat ettirilmesi buyurulmuştur.

Mahidevran Sultan³; “Kanunî Sultan Süleyman’ın karısı ve Sultan Mustafa’nın anasıdır. Kendisi esirlikten gelmedir. Sultan Mustafa’nın feci bir surette Kanunî’nin gözü önünde katledilmesi üzerine Mâh-ı Devrân Sultan, Bursa’ya cüz’î maiyetiyle beraber sürülmüş ve Bursa’da birçok azaplı günler geçirmiştir. Birbiri arkası İstanbul’a şikâyetleri üzerine gelen fermanlara göre bunların Bursa’da çektirdikleri ıstırap tahammül edilemeyecek derecededir.

² Atilla Şentürk, “En Hazin Mersiye’nin Şairi: Taşlıcalı Yahya Bey”, *Dil ve Edebiyat*, İstanbul, Temmuz 2011, s.30 (Mersiye ile ilgili yazma metnin resmi de bu incelemeden alınmıştır.).

³ Mahidevran’ın Bursa’ya sürgün edilmesinden sonra çekmiş olduğu sıkıntılı hayat hakkındaki bilgiler için bk., Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kültüğü*, Haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin ve dig., Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009, s.86-87.

23.7.1562'de; “Bursa Sultan Mustafa validesinin adamları pazardan akçe ile et, ekmek, bal, yağ vesair havâic almak dilediklerinde çarşı esnafi sairlerini bunlara takdim edip ve şehirliden bazı kimseler ihanet edip riayet ve ihtiramda kusur ettikleri haber alındığından Bursa kadısı tarafından kasaplara, bakkallara sair pazarcılara muhkem tenbih ile bunların havâic ve mühimmatlarını akçeleriyle kolaylıkla ördürülüp ve havâicin iyisini ve seçmesini aliverip başkalarına tercih ettirilmesi ve şehirliden ve başkalarından ihanet kasedenlerin gereği gibi haklarından geldirip kendisine ve adamlarına vechen mine'l-vücûh kimseye dahl ettirilmemesi ve riayet ve himâyet ve tazim ve ihtirâmda dakika fevt ettirilmemesi” emrolundu (BS. 92/240).

Günlük ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorluk çeken bu hayır sahibi kadın, on yıllık biriken kira borcu dolayısıyla mağdur olmuş, yine İstanbul'dan gelen bir emirle borçları ödenmiştir. *Bursa Kütüğü*'nde konu şöyle anlatılmaktadır:

1563 Ağustos'unun 20. günü gelen bir emirde: “Merhum oğlum Sultan Mustafa müteallikâtının sakin oldukları evlerin sahipleri divân-ı hümayuna müracaat ederek 10 yıllık kira verilmedi diye bildirdiklerinden bu evlerin kirası neye mütehammil ise fiyat takdir olunarak ve ne kadar zamandan beri kirası verilmemiş ise hesap edilip hassa harc emininen alınıp sahiplerine verilmesi fermanumdır” denilmiş olunmakla Bursa âyânından Hoca Mehmed oğlu Ahmed Çelebi ve Dede Bâli oğlu Memi Çelebi ve Abdullah oğlu Kubad Çavuş ve daha nice kimseler bu evlere gidip tahmin-i sahih eyledikleri ve bu evler ve bahçesinin otuz akçe icâyeye mütehammil olduğuna şehadet eylemişlerdir. Ayrıca bu evlere 13.6.1553 tarihinde girdikleri anlaşılmış ve 20.8.1563 tarihine kadar geçen dokuz yıl altı aylık icaresinin günde onar akçeden cem'an 34.200 akçe tuttuğunu bildirmişlerdir. Bu meblağ evlerin sahipleri olan Ahmed ve Mehmed Çelebilerin vekili Abdullah oğlu Rıdvan'a Hassa Harc Emmini Mehmed Çavuş tarafından tamamen teslim edilmiştir (BS. 95/28).

9.6.1564'te bunlar için “İmâret-i İsa Bey mahallesinde merhum Leyszâde evleri veyahut bir makul yerde kendilerine münasib bir ev iştira olunup bahası Bursa'daki havâss-ı hümayundan hasıl olan maldan hassa harc emini Mehmed Bey tarafından verilmesi emrolunmakla bu mahallede vaki, içerisinde ve dışarısında sakfı ve büyûtu ve hamamı ve hücurâtı ve mevâdd-ı kesîrede vaki suları ve bahçeyi ve ihata duvarını müstemil olan her sene 148 akçe mukâtaası olup güney ve kuzeyi yol ve doğusunun bir kısmı yol bir kısmı Leyszâde Zâviyesi ve batısı Abdi Çelebi mülküyle hudutlanmış” menzili, sahibi Müderris Pîr Ahmed Çelebi tarafından, ehl-i vukûfca takdir olunan 120.000 akçeye mahkemede satılmıştır. (BS. 93/179). Mâh-ı Devrân Sultan Bursa'da hayır işleriyle meşgul olmuş ve 30.5.1574'te 6.000 gümüş akçe vakfeylemiştir (BS. 117/80). 31.1.1575'te Ramazan kızı Halime'nin

kızına ve Muharrem kızı Ayşe'ye 760 akçe hibe ve temlik eylemiştir (BS. 117/143).

22.4.1575'te Hisar'da, İmâret-i İsa Bey mahallesindeki evini, 100.000 dirhem gümüş râyic akçesini ve Eski Kaplıca civarında Karaoğlan ve Çınarsuyu'yla dönen Kara Kethüda ve Nasuh değirmenlerini vakf ve vezirlerden Abdurrahman oğlu Mehmed Paşa'yı nazır tayin eylemiştir. Halil oğlu Mahmud'un oğlu Yusuf'u müteveli kaymakamı ve Abdullah oğlu Hızır Ağa adındaki harem ağasını dahi müteveli tayin eylemiştir (BS. 117/216, 228, 234). Bu hayırsever kadın birçok acı günler, felâketli zamanlar geçirerek sıkıntı ve ıstırap içinde hayatını sona erdirmiş ve Muradiye'ye gömülmüştür. BK, III/165. Muharrir-i âciz gerek me'mûren, gerek ziyâret maksadıyla Burûsa'da bulunduğum zaman, yevmühüm noksanı nazar-ı dikkate alarak Pîrî-zâde İbrahim Beyefendi'nin evkâf nâzırlığı zamânında (1333) istihsâl eylediğim bir emr-i resmî üzerine mahallî sicillât-ı şer'iyeye vakfiyesi üzerinde ta'b-âver tedkîkât neticesinde, tarihlerimizde şimdi kadar mezkûr olmayan binâen aleyh meçhulümüz olan hânedân-ı Âl-i Osmân'a bazı şehzâde ve sultanların hüviyetlerini izhâr ve tesbîte muvaffak oldum."

İtk/İtik ve Köle Azat Etme:

Köle; "Türkçe'de köleden başka kul, bende, halayık, esir ve 'kadın köle' anlamında câriye, odalık; Farsça'da bende, gulam, kadın köle için kenîz; Arapça'da abd, rakik, memlûk, kinn, gulâm, rakabe, vasîf, milkü'l-yemîn ve kadın köleler için memlûke, vasîfe, câriye, eme ve gurre kelimeleri kullanılmıştır. Belirli dönemlerde memlûkün daha ziyade beyaz, abdin ise zenci köleler için kullanıldığına rastlanmaktadır. İspanya'da siyah köleler için hâdim kelimesi tercih edilmiştir."⁴

İtk/İtik, kölenin hürriyetine kavuşturulması anlamında fıkıh terimidir. İtknâme ise; azat edilen köle veya cariye'nin fizikî özellikleri, dinî ve etnik kökeni, azat tarihi ve şartlarını ihtiva eden, "azat kâğıdı" da denilen belgeye verilen isimdir.⁵ "Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerden itibaren kölelik müessesesi mevcut olmuştur. Avrupa kıtasında yapılan fetihler sonucunda ele geçirilen esirlerin bir kısmı Acemioğlanlar Ocağına gönderilirken, bir kısmı da gaziler veya tüccarlar tarafından Anadolu'ya getirilip esir pazarlarında satılmışlardır. Osmanlılar müessesenin işleyişinde büyük oranda İslâmî kurallara bağlı kalmışlardır. Bilindiği üzere İslâm

⁴ M. Akif Aydın-Muhammed Hamidullah, "Köle", *DİA*, Ankara, 2002, c.26, s.237.

⁵ İtknâme örneği incelemesi için bk., Ahmet Şamil Gürer, "Osmanlı Kölelik Tarihi Araştırmaları İçin Veri Kaynağı Olarak İtknâmeler ve 1822 Yılına Ait Bir İtknâme Örneği", *TUBAİTS*, 32/1, 2008, s.251-255.

hukuku, diğer hukuk sistemlerinden farklı olarak köleye belli bir hukuki statü tanımıştır ve konuyu ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir. Ayrıca İslâm hukuku köle sahibine hakların yanısıra ödevler yüklemiştir. Köle sahibi kölesine insanca davranmak zorundadır. Aksi takdirde kadı tarafından kölesini satmaya veya azad etmeye zorlanabilir. İşte bu sebeplerle Osmanlı toplumundaki kölelerin durumu çağdaşı devletler veya Kuzey ve Güney Amerika'daki kölelerle karşılaştırılamayacak kadar iyidir. Birçok yazar Osmanlı toplumunda kölelerin hayatının hür ama yoksul birinden daha kötü olmadığı hatta bazı açılardan daha iyi bile olduğunu savunmuşlardır. Daha önce de değindiğimiz gibi İslâm-Osmanlı hukukunda köleliğin sona erdirilmesi konusunda birçok yol mevcuttur. Köleleri özgürlüğe kavuşturan yollardan ilki ve en yaygın olanı “ıtk” efendinin kölesini kendi rızasıyla karşılıksız olarak azadlamasıdır ki buna gönüllü azad da denir. Kur'an ve Sünnet'e gönüllü azad teşvik edilmiştir. Şer'îye sicillerine bakıldığında, çok sayıda kölenin bir karşılık beklenmeden Allah rızası için azad edildikleri görülmektedir. Kölelerin bu yolla azad edilmeleri için aslında mahkemenin tesciline gerek yoktur, köle sahibinin iki şahit huzurunda “sen hürsün” demesi yeterlidir. Fakat Osmanlı uygulamasında ileride herhangi bir probleme neden olmaması için genellikle bu tür köle azadlarının iki şahidin varlığıyla mahkemeye tescil ettirildiği ve azad edilmiş köleye bu durumu belgeleyen bir “ıtkname” verildiği görülmektedir.”⁶

Osmanlılarda genellikle yedi yıllık bir kölelikten sonra efendilerinin kölelerini azat etmeleri oldukça yerleşmiş bir uygulamaydı. Savaşlar ve fetihlerden sonra esir alınan kişilerden bir kısmı köle olarak Osmanlı toplumuna dâhil edilmiştir. “Savaş ve akınlarda ele geçirilen esirlerin beşte biri, askerlik ve diğer hizmetlerde kullanılmak üzere hükümdarın payı olarak ayrılırdı. Bunun yanında esirlerin beşte dördünden de yine pençik vergisi alınırdı.”⁷ “İstanbul'un fethinin ardından başlayan askerî seferler sayesinde esir sayısında yeniden artış olmuştur. II. Mehmed fethettiği İstanbul ve civarını iskân için savaş esirlerinden de yararlanmıştı. Belgelerde “ortakçı kullar” şeklinde geçen bu esirler Haslar kazasındaki köylerde toprak işçisi olarak kullanılmıştır. Bursa, Biga, Edirne, Konya bölgelerindeki köylerde Batı Anadolu ve Rumeli'nin bazı vezir vakıflarına ait yerleşme yerlerindeki ziraat alanlarında istihdam edilen ortakçı kulların hukukî statüsü Batıdaki kölelik anlayışından farklıydı. Gerçek kölelikle hür köylülük arasında bir zümre olan ortakçı kullar XVI. yüzyılda reâyâ sınıfına dâhil edilmiştir.

⁶ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler Ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2005, c.9, S.1-2, s.213-238.

⁷ Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları/ Erken Modern Dönem İstanbul'unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam*, Verita Yayınları, İstanbul, 2015, s.45-46.

Kölelik esasında azat yoluyla sona ererse de İslâmiyet, köleliği azaltmak ve belirli bir devrede eritmek amacıyla birtakım sona eriş yolları daha kabul etmiştir. Kölenin azat edilmesi İslâm hukuk literatüründe “ıtk, tahrîr, fek” gibi tabirlerle ifade edilmiştir. Mevlâ (çoğulu mevâlî) kelimesi de hem “azat eden efendi” hem “azat edilen köle” anlamındadır.

1. Gönüllü azat. İslâmiyet müminlerin köle azat etmelerini daima teşvik etmiş, bunu Allah’a bir yakınlaşma vesilesi saymıştır:

2. Kefaret borcu olarak azat. Sadece İslâm hukukuna has olan bu azat türünde belirli suç ve günahları işleyenler kefarete olarak köle azat ederler.

3. Mükâtebe yoluyla azat. İslâm hukuku bir diğer azat yolu olarak köle ile efendisinin belli bir bedel karşılığında hürriyete kavuşma anlaşması yapmasını kabul etmiştir. Mükâtebe denilen bu anlaşmayla köle efendisine belli bir bedel ödemeyi taahhüt etmekte ve sonuçta hürriyetini kazanmaktadır

4. Mecburi veya kanunî azat. Bu tür azatta ne efendinin rızâsı ne de efendi ile köle arasında bir anlaşma söz konusudur; bu azadın kaynağı doğrudan İslâm hukukudur. İslâm hukuku bazı durumlarda kölenin mecburen, herhangi bir işleme gerek kalmaksızın hürriyetine kavuşma esasını getirmiştir.

5. Ölümüne bağlı azat (tedbîr). Bir kimse kölesini kendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşmak üzere azat edebilir.

6. Ümmüveled olma. Efendisinden bir çocuk doğuran câriye, onun ölümünden sonra başka bir muameleye gerek olmaksızın hürriyetini elde eder.

7. Devlet tarafından azat. Kur’ân-ı Kerîm, kölelerin azat edilip bu müessesenin tedricen ortadan kaldırılması konusunda devlete vazife yükleyen ve bununla ilgili hüküm ve prensipler getiren tek ilâhî kitaptır. Kur’an devlet gelirlerinin belirli bir kısmını köle azadına tahsis etmiştir.”⁸

Mahidevran Sultan’ın İtknâmesi:

Hürrem Sultan’ın sarayda güç kazanmasından önceki yıllarda ve hatta Kanuni Sultan Süleyman şehzade iken önemli bir yere sahip olan Mahidevran Hatun daima iyiliksever, hayır sahibi biri olarak biliniyordu. Şehzade Mustafa’nın doğumu ile devlet katında değeri daha da artan

⁸ Köle ve Osmanlılarda Kölelik konusu şu kaynaktan özetlenerek alınmıştır: M. Akif Aydın-Muhammed Hamidullah-Nihan Engin, “Köle”, *DİA*, Ankara, 2002, c.26, s.237-248.

Mahidevran'ın mutlu günleri pek uzun sürmemiştir. Sadrazam İbrahim Paşa'nın ölümü, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın sarayda güç oluşturması neticesinde onun için hüznü dolu ıstıraplı günler başlamıştır. Oğlu ile birlikte sancağa çıkan Mahidevran Sultan, gittiği her yerde hayır işlerine devam etmiştir. Şehzade'nin elim bir şekilde öldürülmesinden sonra maiyetiyle birlikte Bursa'ya gönderilen Mahidevran, elindeki imkânları değerlendirip sadaka, hibe ve vakıf faaliyetlerini burada da sürdürmüştür. Günlük hayatını devam ettirmek için gerekli olan asli ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanan ve türlü sıkıntılar çeken şehitlerin övücü Şehzade Mustafa'nın annesi M.S., her türlü üzüntüye rağmen vakıfları ve vasiyeti ile ölüncüye kadar bu vasfını devam ettirmiştir.

Mehmed Zeki Efendi'nin tespitine göre vasiyeti gereği 20 kölesi için Mayıs 1581 tarihinde ıtknâme tanzim edilmiş ve köleler azat edilmiştir. 17 kişinin şahit olarak hazır olduğu ıtknâme düzenleme belgesine göre kadın ve erkek olmak üzere azat edilen köleler farklı milletlerdendir. Azat edilen kişiler; Bosnalı, Rus, Çerkes, Abaza, Suriyeli, Afrikalı, Yemenli, Mısırlı kölelerden oluşmaktadır. Bursa'da yaşadığı günlerde Mahi Devran Sultan'ın gündelik işlerini gören bu hizmetçilerde bazı özellikler dikkat çekmektedir. Pek çoğunun yüzünde, ellerinde, boyunlarında ve kulak arkalarında yara izleri (eser-i cerâhat) vardır. Yapılan araştırmalarda kölelerde görülen bu yara izleri ile bilgilere ulaşamamıştır. Tarihi belgelerde ve batılı seyyahların ifadelerinde Osmanlıların hizmetçi ve cariyelerine asla kötü davranmadıkları, onlara işkence etmedikleri yazılmaktadır. Büyük ihtimalle bu köleler farklı ülkelerde esir edilirken onların vücutlarına çeşitli izler açmışlardır. İtknâmede geçen yara izlerinin de o dönemlerden kaldığı söylenebilir. Esir teslim defterlerinde isimlerin altındaki birkaç satıra esirlerin fiziki özellikleri yazılırdı. “Esirlerin eşkâlleri kaydedilirken bir nevi onların fotoğrafı çekilirdi. Bu tür farklılıklar tutsağın kolay tanınmasını sağlardı. Eğer ayak parmakları kopmuşsa, ayaklarından biri topalsa, vücudunun herhangi bir yerinde yara izi varsa, bu farklılık kesinlikle belirtilirdi.”⁹

Vakfiye kayıtlarından yola çıkarak ıtknâme metnini hazırlayan ve okuyucuya sunan İhtifalci Mehmed Zeki'nin *Tarih-i Osmanî Mecmuası*'ndaki ifadeleri şöyledir:

⁹ Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları/ Erken Modern Dönem İstanbul'unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam*, Verita Yayınları, İstanbul, 2015, s.47; Cevdet, Harbiye, n.22, 1072, 12 Rebiülevvel 1154/ 26 Temmuz 1741.

Mechûlât cümlesinden olunarak tarihlerimizde henüz ismi ve hüviyeti mezkûr olmayan “Mâh-ı devrân”¹⁰ Sultan ki; Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadesi şehîd-i saîd Sultan Mustafa’nın validesi, anun da hüviyeti 1081/1670-1671 tarihli vakfiyeye nazaran Sultan Mustafa-yı Cedid türbesinde medfûn olduğu tahakkuk itmesine binaen, medfen tayin ve levhası tahrir kılındı (Kuyûd-ı Vakfiye: sene 989, sicil numarası 21, sahife 103).¹¹

Sâlifü’z-zıkr Şehzade Mustafa’nın Konya Erkilesi’de 12 Şevval 960/1553’da şehid edildiği malum olduğuna binaen, aşağıya dere ittiğimiz “İtknâme”deki Mah-ı Devrân Sultan’ın bundan akdem fevt olduktan sonra... tabirinden Sultan-ı müşârun ileyhânın oğlundan evvel vefat ittiğine hükm ideriz.

¹⁰ “Mâh-ı Devrân” Sultan’ın ismi farklı imlâlarla yazılmakta olup, alıntı yapılan yerlerde ve orijinal metinlerde kendi imlâsı ile yazılmıştır. İnceleme kısmında günümüzdeki yaygın şekliyle “Mahidevran” şeklinde geçecektir. Dünyanın ayı, ışığı, dönen ay anlamındaki isim; Kanuni Sultan Süleyman’ın ilk karısı, oğulları şehzade Mustafa’nın annesi, haskadın.

Mahidevran Sultan’ın Arnavut asıllı olduğu rivayetlerine karşı çıkan Doğan Yavaş, onun Çerkes asıllı olduğunu belirtmektedir. Bk., “Saraylılar ve Üçhanım Kızlar Türbesi Hakkında”, *Bursa’da Zaman*, Bursa 2014, S.12, s.68-70. Mahidevran Hatun’un akrabası olduğunu söyleyen bir bayan (Melike d’Henin de Chimay), Saraylılar ve Üç Hanım Kızlar türbelerinde yatanların kimlikleri hakkında elinde belgeler bulunduğunu haber vermiştir. Her ikisi de yeni harflerle yazılmış bu belgelerden bir tanesi eski harflerle “Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi Nukûd-ı Mevkûfe Müdüriyeti” antetli ve 12. 2. 929 tarihli olup yeni harflerle “*Çerkes Bitu Mustafa Paşa hemşirelerinin medfun oldukları Bursa Muradiye Külliyesi dahili Akile ve Bosfor Belkis Hatunlar Türbesi nâm-ı diğer Saraylı Hanımlar Türbesi için Atik Mustafa Paşa Mahallesi’nin Hamam sokağında ...*” şeklinde bir ibareyi içermektedir. İkinci paragrafta ise “*Cedit Şehzade Mustafa zevceleri Fatma Handan ve Begüm Nurcihan Hatun ile kalfaları Ferhunde ve Leyla hatunların medfun oldukları Bursa’da Hanımlar türbesinin himayesi için masrafların bin kuruştan ibaret olduğu tesbit edilmiştir.*” denilmektedir.

¹¹ *Tarih-i Osmâni Encümeni Mecmuası*, 11-13. sene, numara: 62:77, 1 Ağustos 1336, s.129-133. Bu tespitler İhtifalci Mehmed Ziya (1866?-1930) tarafından kaleme alınmıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi’ndeki öğrenciliği sırasında Maliye Nezareti’nde memuriyete başladı. 1889’da Gümülçine İdadisi’nde öğretmenliğe başladı; ardından Edirne, Tekirdağ, Halep, Konya, Milli İdadilerinde ve diğer idadilerde görev yaptı. 1911’de İstanbul’un tabii güzelliklerini ve tarihi eserlerini tanıtmak ve korumak için kurulan İstanbul Muhipleri Cemiyeti’nin aktif üyelerinden oldu. 1917’de kurulan Asar-ı Atika Encümeni-Daimisi’ne seçildi. Bu görevi vesilesiyle İstanbul’un tarihi eserlerini yakından tanıma ve inceleme fırsatı buldu. Mezar taşlarına varıncaya kadar çeşitli eserlerden notlar aldı. Mehmet Ziya Bey’i İstanbul’da meşhur eden asıl faaliyeti, zor şartlarda halkın moralini düzeltmek ve kendine güvenini artırmak için Türk tarihinin önemli olaylarının veya kişilerin ölüm yıldönümlerinde ihtifaller düzenlemesi ve bu toplantılarda konuşmalar yapmasıdır. İhtifalci lakabı da buradan gelmektedir.

Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 11-13. Sene, 1 Teşrin-i Sani 1339, no.62:77, s.129.¹²

¹² Abdülkadir Özcan, “Tarih-i Osmânî Encümeni”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, s.83-85: Târîh-i Osmânî Encümeni ve bunun yerini alan Türk Tarih Encümeni’nin en önemli faaliyeti dergi çıkarmak oldu. 9 Şubat 1910 tarihinde neşrine karar verilen Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası’nın (TOEM) her cüzü seksen sayfa olmak üzere iki ayda bir çıkarılması planlandı. Mecmuada yayımlanacak yazıların niteliği tüzüğünde ayrıntılı biçimde belirtildi. Bunlar, Osmanlı tarihine ait eserlerde yeterli derecede bulunmayan ve başka dillerde yazılıp ulaşılamayan inceleme ve araştırmalar, tarihî belgeler, tarihle ilgilenen diğer cemiyetlerin üyeleriyle yapılan görüşmeler, encümenin aldığı kararlar, çeşitli dillerde yayımlanmış Türk tarihiyle ilgili eserlerle henüz neşredilmemiş tarih eserleri ve risâleler olarak tesbit edildi. Osmanlı öncesi dönemle alâkâlı araştırmaların da yer aldığı TOEM’in görünürdeki çıkış sebebi neşri düşünülen Osmanlı tarihine malzeme hazırlamaktı. İlk sayısı 1 Nisan 1326 (14 Nisan 1910) tarihinde çıkan Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası sekiz yıl süreyle düzenli biçimde yayımlandı. Mondros Mütarekesi’nin yol açtığı engeller yüzünden neşri bir süre sekteye uğradı. Bunu gidermek için dokuz ve onuncu yıllar 1921’de bir cüz; on bir, on iki ve on üçüncü yıllar 1923’te yine bir cüz halinde neşredildi. Encümenin isim değişikliği sebebiyle on dördüncü yılından yani 78. sayısından itibaren yeniden numaralanan, eski numaraları da devam ettirilen Türk Tarih Encümeni Mecmuası’nın (TTEM) ikinci yayım devresi üç yıl sürdü. Encümenin dağılması üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 6 Temmuz 1927 tarihli kararıyla Maarif Vekâleti’ne bağlı olarak İstanbul Dârülfünunu içinde yine Türk Tarih Encümeni

Cennet-mekân Kanuni Sultan Süleyman Hazretleri'nin Şehzadesi Sultan Mustafa'nın Validesi Mahidevran Sultan'ın İtiknâmesi:

Mahmiyye-i Burûsa hamîyyet-i anî'n-nuhûsede olan fahru'ş-şühedâ zahru's-suedâ merhum mağfûrun aleyhi rahmetü'l-meliki'l-gafûr Sultan Mustafa Han tâbe serâhu hazretlerinin bundan akdem mahkeme-i mezbûrede fevt olan vâlidesi merhûme mağfûretü'd-dârice ilâ-rahmeti'l-meliki'l-Mennân Hazret-i Mâh-ı Devrân Sultan; eskeneha'llâhu fî'd-dâri'l-cinân hâl-i hayâtında cemî-i abdinin i'tâk ve tahrîrin vasiyyet idüp, fevt olduktan sonra halîfetü'z-zamân mâde (?) sırrü evkâtî'l-emn ve'l-emân Sultânü's-Selâtîn, burhânü'l-mülûki'l-milleti ve'd-dîn mâlik-i rikâbi'l-imâmeti'l-azîmi ve's-sultânü'z-zâhir, vâris-i alâmetü'l-kübâ kâbiren an-kâbir, müstahdef-i ashâbü's-seyfi ve'l-kalem, hucetü'l-hakki alâ-kâffeti'l-ümem, Pâdişâh-ı âlem-penâh ve Hudâvendigâr-ı zıllu'llâh edâmehu'llâhü saltanatehû ve eyyede devletehû ilâ-gâyeti'd-deverân ve nihâyeti'z-zamân hazretleri verâsetleri hasebiyle vasiyyet kabul idüp, cemî-i abdinin itk ve tahrîri içünh sadaka ve inâyet buyurdıkları emr-i şerîf vâcibü'ş-şerîf kimse, mazmun-ı meymûn-ı saâdet-makrûnuna ittibâen işbu:

1.) Orta boylu, açık kaşlı ve gözleri üstünde ve boğazında ve iki elinde eser-i cerâhati olan, Nevviyü'l-ı-asl ¹³ Sünbül Ağa bin Abdullah ki,	2.) Ve orta boylu, açık kaşlı, üst dudağında eser-i cerâhati ve boğazında ve sol kaşının üstünde eser-i cerâhati olan, Yâminüyyü'l-ı-asl ¹⁴ Reyhân Ağa bin Abdullah ki,	3.) Ve diğer orta boylu, açık kaşlı ve sol yüzünde eser-i cerâhati olan, Mândinü'l-ı-asl ¹⁵ İsmâil Ağa bin Abdullah ki,
4.) Ve diğer orta boylu, açık kaşlı, kulakları kesik, Bittiyü'l-ı-asl ¹⁶ Mercân Ağa bin Abdullah ki,	5.) Ve diğer orta boylu, sarışın, açık kaşlı, elâ gözlü, Bosneviyyü'l-ı-asl Hasan bin Abdullah ki,	6.) Ve diğer orta boylu, çatık kaşlı, elâ gözlü, hayzi, Efrenciyü'l-ı-asl Rıdvân bin Abdullah ki,

adıyla yeniden kurulması üzerine başlayan üçüncü yayım döneminde encümen başkanlığına Edebiyat Fakültesi Reisi M. Fuad Köprülü getirildi. Harf inkılabının ardından beş sayılı "yeni seri" adı altında çıkan mecmuanın daha önceki on altı yıllık sayılarının Halil Ethem tarafından hazırlanan indeksi Fihrist-i Umûmî adıyla 1928'de yayımlandı. Ayrıca TOEM ve TTEM'deki yazıların tamamının müellif adlarına göre (Tarih Vesikaları, yeni seri, I/18 [Mart 1961], s. 461-483), son olarak da mecmuanın tıpkıbasım neşrinin yapılması münasebetiyle Abdülkadir Özcan tarafından son fasikül olan 101. cüzün başında müellif ve makale isimlerine göre fihristi hazırlandı (İstanbul 1988). Yayın dönemi boyunca mecmuada elli civarında müellif tarafından kaleme alınan 280 kadar makale neşredildi. Makale yazarlarının büyük çoğunluğunu encümenin üyeleri oluşturur.

¹³ Mısır'da bir şehir.

¹⁴ Yemenli (?).

¹⁵ Batı Afrika'da yerleşik olan bir aşiret.

¹⁶ Habeşistan'da bir yer adı (*Kâmûsü'l-Muhît*, Feyrûz Âbâdî).

7.) Ve diğ er orta boylu, ç atık kaş lı, beyaz şek l, Bosneviyyetü'l-asl Ehl-i Dil bint Abdullah ki,	8.) Ve diğ er orta boylu, kara kaş lı, kara gözlü, yüzün çiçek bozmuş, Abazaviyyütü'l-asl Senemî Sîmâ bint Abdullah ki,	9.) Ve diğ er orta boylu, elâ gözlü, sol elin bileğ ine yakın eser-i cerâhati olan, Macaranü'l-asl Ferahşâd bint Abdullah ki,
10.) Ve diğ er orta boylu, gök gözlü, ak benizli, ç enesin altında eser-i cerâhati olan, Rusyatü'l-asl Âbide bint Abdullah ki,	11.) Ve diğ er orta boylu, beyaz ç ukur gözlü, karakaş lı, yüzü üzerinde eser-i cerâhati olan, Bosneviyyetü'l-asl Pervâne bint Abdullah ki,	12.) Ve diğ er orta boylu, aç ık kaş lı, kara gözlü, dudağ ı üzerinde sol tarafında beni olan, Ç erkesiyyetü'l-asl Emine bint Abdullah ki,
13.) Ve diğ er orta boylu, gözü gök, yass ı kaş lı, buğ day enlü, Abazaviyyetü'l-asl Hümâyün bint Abdullah ki,	14.) Ve diğ er orta boylu, gök gözlü, sol yüzünün üstünde yarası olan, Rusyatü'l-asl Zeyneb bint Abdullah ki,	15.) Ve diğ er orta boylu, aç ık kaş lı, ak benizli, Rusyatü'l-asl Şâkire bint Abdullah ki,
16.) Ve diğ er orta boylu, aç ık buğ day enlü (tenli, renkli), kara gözlü, boğ azı altında eser-i cerâhati olan, Ç erkesiyyetü'l-asl Kamer bint Abdullah ki,	17.) Ve diğ er uzun boylu, beyaz gök gözlü, sağ kaş ı üstünde yarası olan, yüzünün sol tarafında beni olan, Ç erkesiyyetü'l-asl Hurşid bint Abdullah ki,	18.) Ve diğ er uzun boylu, gök gözlü, sol gözünün kuyruğ u tarafında eser-i cerâhati olan Rusyatü'l-asl Dil-rübâ bint Abdullah ki,
19.) Ve diğ er orta boylu, ç akır gözlü, sağ kolunda eser-i cerâhati olan, kaş ı üstünde üç beni olan, Rusyatü'l-asl Mâh-peyker bint Abdullah ki,	20.) Ve diğ er orta boylu, kara yağ ız, sarı, elâ gözlü, sağ yüzünde eser-i cerâhati olan, aç ık kaş lı Rusyatü'l-asl Ferahşâd bint Abdullah ki	

Bu cümlelerin ber-mûceb-i emr-i âlî itîk ve tahrîrlerine hükm olunup, tescil olundu ki; sâyir ahrâr-i aslîl'har ve harre olup ve vesika-i enîka alâmâ hüve'l-cum'a ber-seyl-i temessük ketb ü sebt olunup, sûret yed-i talibe vaz' olundu.

Şuhûdü'l-Hâl:

Fahru'l-müderresin Mevlânâ Alâeddîn ibn Kâbil el-müderres	Fahru's-sâdât Seyyid Kâdi ibn seygid Cafer mütevellî Murâdiye	Fahru'l-akrân Ali Beğ emîn-i ihtisâb
Fahru'l-akrân Ali Beğ bevâb-ı sultânî mübâşir	Fahru'l-emâsili ve'l-akrân Şâh Çavuş emîn-i hâssa-i harç Hacı Çelebi ibn Hâcî Mustafa	Sinân Beğ bin Abdullah emîn-i mizân
Mustafa bin Hayrullah	Hüseyin Çelebi ibn Ramazân kethudâ-yı bezzâzistân	Fahru'l-emâcîd ve'(-)ekârim Hazret-i Mustafa Efendi defteri sâbikâ
Muhammed Beğ bin Mustafa	Fahru'l-küttâb Muhib Çelebi bin Muhlis kâtib-i imâret-i Muradiye	Hâce Şücâ bin Mûsâ harîfî
Fahru'l-akrân Muhammed Çelebi ibn Hâce Sinân kethudâ-i Burûsa	Fahru'l-küttâb Mahmûd Çelebi ibn Abdü'l-Ganî kâtib-i hâssa-i harc	El-Hakîr Safiyyü'l-fakîr kâtibü'l-hurûf
El-Hâcib ve gayrühüm	Hasan Çelebi ibn Hızır es-sabbâ(g) el-emîrî	

Fî-evâhiri rebû'l-evvel ve şuhûri seneti tis'a ve semânîn ve tis'a-mi'etin mine'l-hicreti'nebebeviyyeti'l-Mustafaviyyeti 989 (Nisan-Mayıs 1581).

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür; tarihimizde önemli olaylara şahitlik edip, bizzat yaşayan ve acı dolu bir hayatın önemli kişilerinden olan Mahidevran Sultan, İslâm'ın hayır anlayışına uygun bir yaklaşımla tasadduk, hibe, vakıf ve köle azat etme gibi işler yapmıştır. Vefatından sonra vasiyeti gereği Bursa'daki sürgün sayılabilecek günlerinde hizmetini yapan yirmi köle için ıtıknâme düzenlenmiş ve bu köleler özgürlüklerine kavuşmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Akyılmaz, Gül, “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler Ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2005, c.9, S.1-2, s.213-238.
- Cevdet, Harbiye, n.22, 1072, 12 Rebiülevvel 1154/ 26 Temmuz 1741.
- Emecen, Feridun, “Süleyman I”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.38.
- Gürer, Ahmet Şamil, “Osmanlı Kölelik Tarihi Araştırmaları İçin Veri Kaynağı Olarak ıtıknâmeler ve 1822 Yılına Ait Bir ıtıknâme Örneği”, *TUBAİTS*, 32/1, 2008, s.251-255.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, Haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin ve dig., Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009.
- M. Akif Aydın-Muhammed Hamidullah, “Köle”, *DİA*, Ankara, 2002, c.26, s.237-248.
- Nalçacı, Nida Nebahat, *Sultanın Kulları/ Erken Modern Dönem İstanbul'unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam*, Verita Yayınları, İstanbul, 2015, s.47; Cevdet, Harbiye, n.22, 1072, 12 Rebiülevvel 1154/ 26 Temmuz 1741.
- Özcan, Abdülkadir, “Tarih-i Osmânî Encümeni”, *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, s.83-85
- Şentürk, Atilla, “En Hazin Mersiyenin Şairi: Taşlıcalı Yahya Bey”, *Dil ve Edebiyat*, İstanbul, Temmuz 2011.
- Yavaş, Doğan, “Saraylılar ve Üçhanım Kızlar Türbesi Hakkında”, *Bursa'da Zaman*, Bursa 2014, S.12, s.68-*Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, 11-13. sene, numara: 62:77, 1 Ağustos 1336, s.129-133.

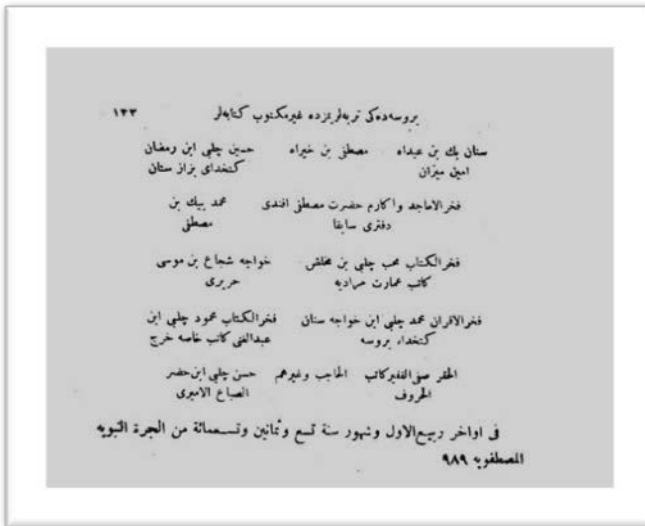
Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 11-13. Sene, 1 Teşrin-i Sani 1339, no.62:77, s.130.

Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 11-13. Sene, 1 Teşrin-i Sani 1339, no.62:77, s.131.

Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 11-13. Sene, 1 Teşrin-i Sani 1339, no.62:77, s.132.

Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 11-13. Sene, 1 Teşrin-i Sani 1339, no.62:77, s.133.

GERMİYAN SARAYINDAN BURSA SARAYINA BİR GELİN GİDER: DEVLET HATUN*

*Hasan Basri ÖCALAN***

ÖZET

Osmanlı hanedanı arasında birçok padişahın yabancı kadınlarla evlendiği bilinmektedir. Bir Türk olan Germiyan Beyi'nin kızı Devlet Hatun ile evlenen Yıldırım Bâyezid gibi olanlar da azımsanmayacak sayıdadır.

Osmanlı Devleti yerleştiği Anadolu'da güvenliği tam anlamıyla sağladıktan sonra buradaki beylikler, Osmanlılar ile ittifak arayışlarına girdiler. Bunlardan biri de Karamanoğulları'ndan çekinen Germiyanogulları'dır. Germiyan Beyi Süleyman Şah, kızını I. Murad'ın oğluyla evlendirmek suretiyle onun desteğini alacağını düşünmüştür.

Sultan Murad Hudâvendigâr, Süleyman Şah ile Mevlâna soyundan gelen Mutahhara Hatun'un kızı Devlet Hatun'u, oğlu Bâyezid'e alarak bu beylikle dostane ilişkilere girmiştir. Düğün öncesi gelen giden elçiler ve gönderilen hediyeler, yapılan düğün, gelin çeyizi olarak Kütahya, Tavşanlı, Emet ve Simav yörelerinin gelin çeyizi olarak verilmesi hakkında kaynaklarda zengin bilgiler mevcuttur. Ancak bazı tarihçilere göre Çelebi Mehmed'in, Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'un oğlu olmadığı, onun annesinin azatlı bir cariye olduğudur. Bu durum araştırılmaya ve açıklığa kavuşturulmaya muhtaçtır. Murad Hudâvendigâr düğüne davet ettiği devlet yöneticileriyle bazı diplomatik antlaşmalar imzalamıştır. Böylece düğün bir nevi devletlerarası zirve toplantısına dönüşmüştür.

* Bu makale 8-10 Mayıs 2013 tarihlerinde Kütahya'da düzenlenen "Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III (Germiyanogulları Beyliği)" sempozyumuna sunulan sözlü bildirinin yeniden düzenlenmiş halidir.

** Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. habasri@uludag.edu.tr

Devlet Hatun vefat ettiğinde Bursa'da Meydancık Mahallesiindeki özgün mimariyle yapılan türbesine defnedilmiş ve oğlu Çelebi Mehmed, bu türbe için birtakım vakıflarda bulunmuştur.

Bu yazıda; Devlet Hatun'la başlayan Osmanlı-Germiyanogulları arasındaki ilişkiler, Devlet Hatun'un hayatı, çocukları ve Bursa'daki türbesi hakkındaki bilgiler kroniklerden, arşiv belgelerinden derlenerek sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Devlet Hatun, Yıldırım Bâyezid, Saray, Gelin.

ABSTRACT

A Bride Goes From Germiyan Palace to Bursa Palace: Devlet Khatun

It is known that many sultans of Ottoman dynasty got married with foreign women. The ones like Yıldırım Bâyezid who were married to Devlet Khatun, the daughter of the Germiyan Ruler who was also a Turk himself, were substantial number.

After providing the security in full sense in Anatolia, where it settled, the Ottoman Empire started to seek alliance with other Principalities here. One of them is Germiyans who are beware of Karamans. Germiyan Ruler Süleyman Shah thought to get Murad I's support by marrying his daughter to Murad I's son Yıldırım Bâyezid.

Sultan Murad Hudavendigâr, by marrying his son Bâyezid to Devlet Khatun who is the daughter of Süleyman Shah and Maulana descendant Mutahhara Khatun, entered into friendly relationships with this Principality. There is a wealth of information available about the outgoing and coming messengers before the wedding, the wedding gifts sent, the bride's dowry and Kütahya, Tavşanlı, Emet and Simav regions, given as bride's dowry. However, according to some historians Çelebi Mehmed is not the son of Devlet Khatun, daughter of Germiyan Ruler Süleyman Shah, but son of a freed concubine. This case needs to be investigated and clarified. Murad Hudavendigâr signed some diplomatic treaties with statesmen whom he invited to the wedding. In this way, the wedding turned into an interstate summit.

When Devlet Khatun died she was buried in the tomb, built with its original architecture in Meydancık District in Bursa, and her son Çelebi Mehmed made some donations for this tomb.

In this paper, by compiling from chronicles about her tomb and archive documents, the information about the Ottoman-Germiyans relations, began with Devlet Khatun, her life, her children and her tomb in Bursa will be presented.

Key Words: Devlet Khatun, Yıldırım Bâyezid, Palace, Bride.

Osmanlı Beyliği'nin günden güne güçlenmesini gören Anadolu'daki diğer beylikler, bu devleti yöneten hanedanla ilişkilerini çeşitli yollarla kurmaya başlamışlardır. Kütahya ve civarında hüküm süren Germiyan Beyliği de Osmanlı Beyliği ile dostane ilişkiler kurmak istemiş, Germiyan Beyi Süleyman Şah (1361-1387) oğlu Yakup Bey'e bazı tavsiyelerde bulunarak kızını Murad Hudâvendigâr'ın oğlu Şehzâde Bâyezid'e vermeyi ve çeyiz olarak da beyliğine bağlı bazı yerleri vermeyi teklif etmiştir. Bu teklifini Sultan Murad'a iletmek üzere de İshak Fakih'i bir heyetle beraber Osmanlı payitahtına göndermiştir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin torunu Ulu Arif Çelebi'nin 1312'den önce Denizli ve Kütahya'yı ziyaret ettiği zaman Germiyan Beyi I. Yakup ile görüştüğü ve üzerinde manevî nüfuz kurduğu bilinmektedir¹. Batı Anadolu'daki beylikler arasında Mevleviliğin yayılmasını sağlamak amacıyla bu bölgeye çeşitli yolculuklar yapan Ulu Arif Çelebi, kimi araştırmacılar tarafından Mevleviliğin asıl kurucusu olarak kabul edilmektedir². Ulu Arif Çelebi yapmış olduğu seyahatlerde Germiyan Beyi Alişir oğlu Yakup Bey ile görüşmüş, daha sonra Yakup Bey kızıyla birlikte kendisine mürid olmuştur³. Bu dostane ilişkiler daha sonra Yakup Bey'in torunu Germiyan Beyi Süleyman Şah ile Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'un evliliğiyle desteklenmiştir⁴. Birçok kaynaktaki Süleyman Şah ile evlenen Mutahhara Âbide Hatun'un Sultan Veled'in kızı olduğu yazılmakla beraber, Sultan Veled H. 712 (M. 1312) tarihinde vefat ettiğine göre onun

¹ Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1996, c. XIV, s. 33.

² Ekrem Işın, "Mevleviliğin Üç Dönemi (Genel Bir Değerlendirme)", *Bursa'da Diünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, II, haz. Nahit Kayabaşı, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2003, s. 154.

³ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1989, c. II, s. 343; Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s. 40-41.

⁴ Mutahhara Hatun, Sultan Veled'in ilk karısı ve kuyumcu Selahaddin Zerkub'un kızı Fatma Hanım'dan doğmuştur. Mevlânâ bu kıza ayrıca Âbide ismini de vermiştir. Eflâkî, *a.g.e.*, c. II, s. 386; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp ve Aka Yayınları, İstanbul 1983, s. 102. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 45. Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, s. 63. Bu bilgilere göre Mevlana daha sağ iken yani (1273) yılından önce Mutahhara Hatun dünyaya gelmiştir. Adı Mutahhara Âbide Hatun olan bu kadın soyundan gelenler, "İnas Çelebileri" olarak bilinir ve Mevleviliğin Konya dışında örgütlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Nitekim âsitanе olarak kabul edilen Karahisar, Kütahya Mevlevihaneleri bu soydan gelenler tarafından kurulmuştur. Ekrem Işın, "İstanbul'da Mevlevî Şeyh Aileleri ve Mevlevîliğin Bir İmparatorluk Tarikatı Olarak Örgütlenmesi", *Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhaneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, haz. Emrehan Küey, Manisa 2001, s. 35.

kızı olan Mutahhara Hatun'un H. 790 (M. 1388) yılında vefat eden Süleyman Şah ile zaman dilimi itibarıyla evlenmesinin mümkün olmadığını yazan araştırmacılar da bulunmaktadır⁵. Söz konusu Mutahhara Hatun'un Mevlana soyundan gelen birisinin kızı olması muhtemeldir. Bu tartışmaları bir tarafa bırakarak, Şehzâde Bâyezid ile evlenecek olan Devlet Hatun'un Germiyan Beyi Süleyman Şah ile Mutahhara Hatun'un evliliklerinden dünyaya geldiğini kabul ederek, onların dillere destan olarak geçen düğünleri etrafındaki bilgilere bakalım.

Osmanlı kroniklerinde adı geçmeyen, ancak gerek mezar taşında gerekse daha sonraki araştırmalarda Devletşah, Devlet Hatun⁶, Sultan Hatun⁷ gibi isimlerle anılan Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızının gerçek adı bilinmemektedir. Zira Osmanlı padişahlarının eşleri ve diğer bir hükümdarlar evlendirilen kızlarının çoğu zaman hükümdar lakaplarıyla anıldıkları ve gerçek isimlerinin unutulduğu belirtilmektedir⁸. İşte Devlet Hatun'un ismi de bu şekilde tarihlerde yer almaktadır.

Yukarıda işaret edildiği gibi Osmanlı Beyliği'nin günden güne büyümesi üzerine çeşitli endişelere kapılan beylikler onlarla ittifak yollarını aramaya başlamışlardır. Germiyan Beyliği de gerek Karamanoğulları Beyliği'nden, gerekse Osmanlı'dan gelecek tehlikeleri ber-taraf etmek amacıyla Osmanlılarla bir ittifak arayışına girmiş ve bunu da akrabalık yoluyla oluşturmaya çalışmıştır. Osmanlı kroniklerinde detaylı olarak anlatılan bu konuyu Aşıkpaşazâde eserinde anlatmış, daha sonra gelen tarihçiler de onun anlatımlarını kimi zaman aynen, kimi zaman da ilaveler yaparak aktarmışlardır. Buna göre; Germiyanlı Süleyman Şah ihtiyarladığının farkına varınca oğlu Yakup Bey'i çağırıp ona: "Oğul! Bu ülkenin sizin elinizde kalmasını istersen Osmanlı'yla birlik ol" dedi. Sonra da kızının birini Sultan Murad'ın oğlu Bâyezid'e verilmesini teklif olarak Osmanlı sultanına götürmesini söyledi. Yakup Bey hemen o dönemin meşhur âlimlerinden İshak Fakih'i⁹ Osmanlı sultanına elçi olarak gönderdi.

⁵ Hasan Özönder, "Kütahya Mevlevihanesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, Mayıs 1996, s. 70. Gölpınarlı, Mevleviler arasında böyle bir rivayet olduğunu ve bunun tevatüre yakın olduğunu belirtir (s. 44), ayrıca Sefine-i Mevleviye yazarı Sakıb Dede ve diğer kaynakların bu konudaki görüşlerini aktarır. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 122.

⁶ Bursa'da bulunan türbesindeki taşında Devlet Hatun ismi yazılmıştır.

⁷ Âşık Paşazâde, Sultan Hatun ismini kullanmıştır. Âşık Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, Âli neşri, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332, s. 56; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 122.

⁸ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s. 23.

⁹ İshak Fakih: Germiyanlı döneminde ileri gelen devlet adamlarından biridir. Vakfiyesinde ve mescid kitabesinde babasının adı Hacı Halil olarak zikredilmektedir. Kütahya'da adına bir cami ve medrese bulunmaktadır. Düğün heyetiyle birlikte Bursa'ya

İshak Fakih doğruca o zaman Edirne’de bulunan Murad Han'a geldi. Beraberinde iyi cins atlardan da hediyeler getirmişti. Ayrıca Denizli'nin meşhur bezlerinden de hediyeler getirdi. Sultan Murad tarafından kabul edilen elçi: "Kızımızı oğlunuz Bâyezid'e alınız. Yanında çeyiz olarak, birkaç parça şehir de verelim" diye teklifte bulundu.¹⁰ Germiyan Beyi kızına düğün çeyizi olarak da Kütahya şehrini, Simav vilayetini, Eğrigöz (Emet) kalesini ve Tavşanlı kalesini vereceğini de Sultan Murad’a söz vermiştir¹¹. Kaynaklara göre, elçi olarak gönderilen İshak Fakih beraberindekiler ile birlikte Murad Hudâvendigâr'ın huzuruna varmış ve Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın teklifini iletmışler, Sultan Murad da Anadolu'daki durumunu güçlendirmek için bu teklifi kabul etmiş ve Edirne’de söz kesilmiştir. Bu bilgilere ilave olarak İshak Fakih elçi olarak geldiğinde beraberinde meşhur Germiyan atlası, Denizli bezleri, altın ve gümüş gibi değerli eşyaları da getirdiği rivayet edilmiştir¹².

Bazı araştırmacılar göre, düğünün safhaları şu şekildedir: Süleyman Şah, yaşlılığında oğlu Yakup Bey’e kızını I. Murad’ın oğlu Bâyezid’e vermeyi düşündüğünü söylemiş ve vasiyette bulunmuştur. I. Murad da Bursa Kadısı Koca Mahmud Efendi ve eşini, Emir-i âlem Aksungur Ağa ve eşini,

geldiğinde Bursa’da zamanın büyükleri ile görüştü. Koca Kâdı nâmiyla bilinen, Bursa kadısı Mahmûd Efendi’nin sohbetlerinden çok istifâde etti. H. 814 (M.1411) tarihinde II. Yakup tarafından hazırlanan Kütahya’da Yakub Çelebi Medresesi vakfiyesinde müteveli olarak tayin edilmiştir. Halil Edhem, “Âl-i Germiyân Kitâbeleri”, *TOEM*, 1/2, s. 118-119, 123. İshak Fakih adına H. 823 (M.1420) tarihli çeşme kitabesinde de babasının adı Halil olarak yazılmıştır. Halil Edhem, “Âl-i Germiyân Kitâbeleri”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası (TOEM)*, Sayı 1, cüz 2, (1 Haziran 1326), s. 123. Uzun Çarşıoğlu, İsmail Hakkı, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 109-110. İshak Fakih H. 832 (M.1428) yılında Edirne’ye giderek II. Murad ile görüşmüş ve vefatından sonra memleketi kendisine bıraktığını bildirmiştir. Kütahya’ya döndükten bir sene sonra (yani 1429) senesinde vefat etmiş olmalıdır. Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, s. 78.

¹⁰ Âşık Paşazâde, *a.g.e.*, s. 57; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, yayınlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, c. I, s. 205-206, Hoca Sadeddin, *Tacü’t-Tevârîh*, Tab’hane-i Âmire, 1279, c. I, s. 94-97; Halil Edhem, “Âl-i Germiyân Kitâbeleri”, s. 121; Mustafa Lütfi, “Bursa’da Yıldırım Bâyezid’in Düğünü”, *Yeni Mecmua Bursa Özel Sayısı*, Sayı 75-9, 1 Mayıs 1339, haz. Uygur Umut, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2013, s. 60-62; Kâmil Su, *Yıldırım Bayezit*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 5-9.

¹¹ Hoca Sadeddin, *a.g.e.*, c. I, s. 95. Kütahya’nın Germiyan Beyliği’nin merkezi olmasından dolayı Osmanlılara verilmesinin mümkün olmadığını belirten Mükrimin Halil Yinanç, Osmanlı vak’anüvistlerinin bu konuda mübalağa yaptıklarını yazmaktadır. “Bâyezid I”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, c. II, s. 369. Oysa Süleyman Şah bu yerleri Osmanlılara bıraktıktan sonra, Kula’ya çekilmiş ve Kütahya bir sancak olarak Bâyezid’e verilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Germiyân-Oğulları”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, c. IV, s. 768.

¹² Hoca Sadeddin, *a.g.e.*, c. I, s. 95; Varlık, “Germiyan oğulları”, *DİA*, c. XIV, s. 34.

Çavuşbaşı Demirhan'ı ve Bâyezid'in dadısını kızı istemek üzere göndermiştir. Bu isteğe bir mektupla cevap veren Süleyman Şah da Cemâleddin İshak Fakih'ı bir heyet ve hediyelerle I. Murad'a göndermiş ve bu şekilde söz kesilmiştir¹³.

Edirne'de söz kesildikten sonra Murad Hudâvendigâr payitaht Bursa'ya gelmiş ve düğün hazırlıklarına başlanmıştır. İlk iş olarak Karamanoğlu, Hamidoğlu, Menteseoğlu, Tekeoğlu, Saruhanoğlu, Aydınoğlu, Kastamonu beylerine, Mısır sultanına bu mutlu işe katılmaları için “okuyucular” gönderilmiştir. Düğüne Gazi Evrenos Bey ve hatta Rumili'nden bazı haraçgüzâr hıristiyan knezleri (prensleri) de davet edilmiştir¹⁴.

Yukarıda da işaret edildiği gibi bir ay sürdüğü söylenen düğün Osmanlı tarihlerinde etraflıca anlatılmıştır. Ancak Hoca Sadeddin bunlar arasından en detaylı şeklini aktarmıştır. İşte onun kaleminden düğün şenliği:

“H. 783 (M. 1381) yılında dünyanın canlandığı, bütün bitkilerin parıldadığı bahar eyyamında, cihanın dört köşesine hâkim sultanın yüce tali'i şeref burcundan doğduğu günlerde yeşil çimenlerinde, ince narin kadınlar gibi bitkiler, bahçelerin temiz kızları gibi çiçekler yapraklarını açtıkları o demde, cenneti andıran Bursa'da, bir ferah yerde, eğlenti meclisinin, safa toplantısının kuruluşuna başlandı. Bu neş'eli mecliste döşekler serildi, çeşitli yiyeceklerle dolu siniler, sofralar kuruldu. Devlet erkânı, padişahın yakınları, rütbe ve görevlerine göre kendilerine ayrılan yerlere oturdular. Çevredeki hükümdarlardan, krallardan çeşitli armağanlarla gelen elçiler her zamanki gibi ağırlandılar. Mısır ve Suriye hükümdarının elçisi, bu sultanın sevgilerini bildiren mektupla gelip, boylu postu kula ve yürük atlar getirmişti. Bunlar, padişahın cihad yolunda kullanılmak üzere yetiştirilmiş olan cins atları arasına alındı. Ayrıca Arap işi nefis eşyalar ve sultana yakışan hediyeler sunulduğu zaman, onun deryaları dolduran hatırına hoş gelmiş, göndereni övmek ve aralarında öteden beri süre gelen dostluğu pekiştirmek için anılan elçi, pek çok iltifatlara, ikramlara mazhar olmuş, böylece öteki elçilerden daha üstün tutulmuştu. Ondan sonra Hamid, Aydın, Saruhan, Mentese, Kastamonu ve Karaman beylerinin elçileri hediyelerini sundular ve karşılığında armağanlarla sevindirildiler. Bunların arkasından vezirler, saltanat makamının beyleri, devletin ileri gelenleri rütbeleri ve görevleri sırasınca, imkânları, kudretleri ölçüsünde ayrı ayrı peşkeşlerini çektiler.

¹³ Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, s. 57.

¹⁴ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM, İstanbul 2010, s. 95.

Bunlar arasında Rumeli beylerinin önde geleni, baş tacı olan Evrenos Bey¹⁵, Yusuf yaradılışı yüz köle oğlan sunmuştu. Bu delikanlıların her biri, boylarının uygunluğu, vücutlarının tazeliği ile servileri kıskandırmakta, yeni açılmış gülleri çileden çıkarmakta idiler. On kişinin ellerinde halis altınla doldurulmuş gümüş tabaklar, onunun ellerinde de gümüş akçalarla dopdolu yine gümüşten yapılmış sahanlar vardı. Seksen delikanlı ise ellerinde ham gümüşten işlenmiş kadehler, ayağlar, şamdanlar, maşrabalar, ibrikler, su kapları getiriyorlardı. Böylece parıldayan bu neşeli toplantıyı gören ve gerçekleri söyleyen bir kimsenin gözünde *يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وَلَدَانٌ مُخَلَّدُونَ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ* “Çevrelerinde, ebedî yaşamağa erdirilmiş gençler dolaşırlar. Akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.”¹⁶ sevinç veren âyeti canlanırdı. Bunların arkasından yüz adet işvebaz cariyeye sunulmuştu. Bunların her biri de perhiz edenlerin gönüllerini çecek kadar güzel, seçmede titizlenenlerin yüreklerini oynatacak kadar dilberdi. Sultanları ve padişahları kıskandıran bu yüz köle delikanlı sunulduğu zaman, bilen bilmeyen herkes, bu yiğit beyin padişahlara lâyük peşkeşine aferin demiş, pek çok övgüler dizmişlerdir. Sultanın hizmetinde çalışan bir görevlinin gücü bu ölçüde olunca, onun kudretli hükümdarının imkânları ile gücünün ne derecede olacağı ve ne kadar yüksek bir mertebede bulunduğu, olayı görenlerin gözlerinde belirmiş oldu. Böylece bu neşeli cemiyet, sohbetler, tatlı tatlı görüşmeler içinde gönlün istediği gibi sürdü gitti. Eğlenceler, neşeler ve gösterilerle sona erdi. Düğüne gelen elçilere gerekli ilgi ve iltifat gösterildikten sonra, yurtlarına dönmeleri için bekledikleri izin verildi. Gazi Evrenos Bey'in peşkeşi olduğu gibi Mısır Sultanına gönderildi. Öteki hükümdarlara da kendilerine lâyük hediyeler, güzel armağanlar yollandı. Mısır Sultanının yollamış olduğu cins atlar ile savaş aletleri ise Evrenos Gazi'ye armağan edildi. Sultan sunulan öteki hediyeleri de cihad yoldaşlarına, umera-yı ecnada, geride kalanları ise halka, özellikle suleha ve ulemaya dağıttırdı. Böylece Hazine-i Âmiresine bu gelenlerden bir parça bile koydurtmadı”¹⁷.

¹⁵ Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde özellikle Balkanlar'daki fetih hareketlerin önemli hizmetleri olan Evrenos Bey; Orhan Bey, Murad Hudâvendigâr, Yıldırım Bâyezid ve Fetret devrinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. 820/1417 senesinde Yenice-i Vardar'da vefat etmiş ve burada yaptırmış olduğu türbesine defnedilmiştir. Fehameddin Başar, “Evrenosoğulları”, *DİA*, c. XI, İstanbul 1995, s. 540; W. Heath Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 56-64.

¹⁶ *Kur'ân-ı Kerim*, Vakıa Süresi, 17-18.

¹⁷ Hoca Sadeddin, *a.g.e.*, c. I, s. 97; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, haz. Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 114.

Davetlilerin düğüne gelirken birçok hediyelerle geldiği kaynaklarda yer alırken, bunlar arasında Gazi Evrenos Bey'in hediyelerinin çokluğuna özellikle dikkat çekilmektedir.

Bursa'da yapılan düğün hazırlıklarından sonra gelini almak üzere gelin alayı Bursa'dan hareket etmiştir. Hem Bursa hem de Kütahya'da yapılan düğünler hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Hoca Sadeddin anlatıyor:

“Bu cömert velime (düğün yemeği, daveti) ve büyük cemiyet yerine getirildikten sonra; başta Kadızâde-i Rumî'nin dedesi olan Bursa kadısı Koca Efendi¹⁸ ve saygı değer eşi, Emir-i âlem olan Aksungur Ağa ve eşi, Çavuşbaşı oğlu Timur Han Çavuş, padişahın haremının bazı yakınları, özellikle şanı yüce şehzâdenin dâyesi (dadısı), ayrıca has hademelerden binden ziyade adam gelini getirmek üzere Kütahya'ya yollandı. Sultanın temsilcileri Kütahya'ya yaklaşınca, Germiyan Beyi, ülkesinin ileri gelenlerini karşılamak üzere göndererek ağırlamada, ikram ve iltifatta titizlik göstermiş, gereken saygıyı eksiksiz yerine getirmekle karşılama törenini yapmıştır. Misafirlerin her birini şanına göre konaklama yerine indirmiş, herkesin değerine uygun yerler göstermiştir. Bu suretle ziyafetler çekilmiş, ev sahipliği görevinin gerekleri yerli yerince yapılmış, ondan sonra da düğün ve nikâh törenine geçilerek neşeli toplantı başlamıştı. Padişahın temsilcileri, en önde gelenden, en sonuna kadar, ağır elbiselerle, bol armağanlarla memnun edilmiş, her birinin gönülleri alınarak tören gerekleri de tamamlanmıştı. Nikâh, şer'-i şerif gereğince kıyıldıktan sonra, Germiyan Beyi nişanlı, utangaç ve eyaletinin sevgili temiz kızını Bursa Efendisinin (kadısının) huzurunda gelen hanımefendilere teslim etti. Çeyiz olarak kızına verdiği kalelerin devir tarihini de belirlledi. Germiyan Beyi kendi sarayında

¹⁸ Asıl adı Mahmud olup Sultanönü'nde dünyaya gelmiştir. Asrının ulemasından ilim tahsil ettikten sonra Murad Hudâvendigâr tarafından Çandarlı Halil Paşa'nın yerine Bursa kadısı tayin edilmiştir. Bir müddet sonra Kadiasker olmuştur. Âlim, fazıl, müttaki, mütedeyyin, vera sahibi bir kimse idi. Uzun müddet, yaklaşık 40 yıl kadılık yaptığı bunun 24 senesinin kadiaskerlik görevi olduğu rivayet edilmektedir. Yaşı ilerlemiş olduğundan “Koca Efendi” diye şöhret bulmuştur. 774/1372 senesinde Bursa'da vefat etmiş ve Pınarbaşı Mezarlığı'nda Kubbeli Türbe diye bilinen türbeye defnedilmiştir. Bursa Kavaklı mahallesinde adına bir mescidi ve vakıfları olduğu kayıtlarda geçmektedir. Meşhur matematik alimi Kadızâde Rumî'nin dedesidir. Mecdî Mehmed Efendi, *Şakaik-i Nu'maniyye ve Zeyilleri Hadaiku's-Şakaik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, c. I, s. 37; Baldırzâde Mehmed Selisî, *Ravza-i Evliya*, haz. Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Arasta Yayınları, Bursa 2000, s. 215-216; İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdavendigâr Matbaası, 1302, s. 275; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz. Hüseyin Algül ve diğerleri, Bursa Kültür A.Ş., Bursa 2009, c. III, s. 97. *Şakaik*'te “Kadızâde Rumî'nin babasıdır.” diye yazılmış iken, *Ravza-i Evliyâ* ve diğer yerlerde dedesi olduğu yazılmaktadır.

Çaşnigirbaşısı olan Paşacık Ağayı¹⁹ düğün kafilesiyle beraber yolladı, onun hatununu da geline yenge olarak yoldaş eyledi. Aksungur Ağa ise teslim alınacak kalelerin korunma tedbirlerini aldıktan sonra, hep birden Padişahın başşehrine doğru yola çıktılar²⁰.

Kafile Bursa'ya yaklaştığı zaman devletin ileri gelenleri, padişahın yakınları sevinçler, mutluluklar içinde onları karşılayıp, gelini Kasr-ı Kayseriye (sultanın sarayındaki harem dairesine) indirdiler. Akşam olup da Rum ülkesinin gelini; gün kızıl ışıklarla donanmış eteklerini süpürerek gecenin istirahat hanesine çekildiğinde, temiz hurilerin nurdan yapılmış penceresinden, bu neş'eler saçan düğünün seyrine, kendisini özünden sırdaş etmek üzere cihanın gecesi gezmeye çıkmış, abanos gibi kara perde üzerinde binlerce gelin mumlarını uyandırmış, felek kubbesini nur kandilleri, neş'e meş'aleleri ile donatmıştı ki, devletli gelin de Yıldırım Han'ın güvenle dolu kucağında cilve satmaya başlamıştır. İşin sonunda o utangaç, nazlı gerdeğe girerek, başlara tâc olan şehzâde ile evlenmiş, su ile şekerin kaynaştığı gibi anlaşmış ve Şehzâde doğmakta olan güneş gibi, en yükseklerde Feridun'un takı misali parıldarken, dolunayı andıran o güzele bağlanmış, birleşmiş ve onda kaynaşmıştı²¹.

Aşık Paşazâde *Tevârih-i Âl-i Osman* nam eserinde düğünün bir ay sürdüğünü belirtmiş ve manzum olarak düğün ile ilgili şunları yazmıştır:

*Bu düğün kim Murâd Hân itdi kardaş
Yayıldı sofralar döküldü çok aş*

*Bir ay tamâm yenildi ni'metler
Fakîr ü ganî ve hem yidi evbâş*

*Alemlü hil'atini halk giydiler çok
Donandı hep yalınca kînd ü kallâş*

¹⁹ Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın çaşnigirbaşısı olan Paşacık Ağa, Süleyman Şah'ın izniyle Yıldırım Bâyezid tarafından Bursa'da alıkonulmuş ve onunla beraber Osmanlı sarayında "çaşnigirbaşılık" vazifesi ihdas edilmiştir. Aşık Paşazâde, *a.g.e.*, s. 59. Kepecioğlu, *a.g.e.*, c. III, s. 97. Paşacık Ağa'dan sonra oğlu Elvan Bey bu görevi yürütmüş, Sultan II. Murad, İsfendiyar oğlunun kızını almak için Elvan Bey'i bir heyetle birlikte Kastamonu'ya göndermiş ve onlar da gelini alıp Bursa'ya getirmişlerdir. Elvan Bey vefat ettiğiinde Geyve'de yaptırmış olduğu imaretin yanındaki türbesine defnedilmiştir. Kepecioğlu, *a.g.e.*, c. II, s. 10-11.

²⁰ Aşık Paşazâde ve Neşri'nin anlatımları, "...bu düğünün hicretin yediyüz seksen üç senesinde olduğu" cümlesiyle son bulur. Bundan sonraki anlatımlar Hoca Sadeddin'in eserinde yer almaktadır. Hoca Sadeddin, *a.g.e.*, c. I, 96-97.

²¹ Hoca Sadeddin, *a.g.e.*, c. I, s. 97.

*Atâlar eyledi altun u akçe
Hocalar gibi oldu cimri kulmâş*

*Rızâ buldı kamu bu halk-ı âlem
Melûl gitmedi halk olmadı savaş*

*Düğün kim eyledi o Gâzi Hünkâr
Yük idi Âşıkî bil sükkeri baş*

*Du'â itdüüm o demden bu güne dek
Ölünce iderem du'âyı yoldaş²²*

Devlet Hatun'un çeyizi olarak verilen yerler Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet) ve Tavşanlı Osmanlı'ya bırakılmış, devlet merkezi Kütahya'nın Osmanlılara verilmesinden sonra, Bâyezid buraya vali olmuş, Süleyman Şah da (vefatı: H. 798/M. 1387) Kula'ya çekilip, ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmiştir²³.

Osmanlı'nın erken dönemine ait bir düğün merasimi, sonraki devirlerde yazılan kroniklerde bu şekilde tafsilatlı olarak anlatılmakta, hatta düğünde görev verilen şahıslar bile bir bir sayılmaktadır. Bu kurulan akrabalık ilişkisinin öneminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca gelinin bir Türk beyinin kızı olması da işin önemini ortaya koymaktadır. Devlet Hatun Türk kızı olduğundan dolayı, düğünü de Türk âdetlerine göre yapılmıştır²⁴.

Düğüne davet edilenlerle bir takım diplomatik anlaşmalar yapılmıştır. Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızına çeyiz olarak verdiği Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet), Tavşanlı ve zengin Gediz Şaphanesinin idaresi damat/şehzâde Bâyezid'e verildi ve Şehzâde Bâyezid düğünden sonra burada sancak beyi oldu²⁵. I. Murad bu düğün esnasında kızı Nefise (Melek) Hatun ile Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'in nişanlarını yapmıştır. Murad Hudâvendigâr'ın düğünü Anadolu beylerine üstünlüğünü ispatlama diplomasisi olarak kullandığı ifade edilmektedir. Hatta Mısır elçisine diğer elçilerden daha büyük önem vererek, onu diğer elçilerin önüne geçirmiş, böylece Anadolu beylikleri üzerinde nüfuz sahibi olmayı arzulayan Memluk sultanının bu arzusunu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Sultan Murad ayrıca Lazar'a karşı sefere çıkmadan önce Anadolu beyliklerinden emin

²² Aşık Paşazâde, *a.g.e.*, s. 58.

²³ Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, s. 61, 65.

²⁴ Su, *a.g.e.*, s. 7.

²⁵ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 111.

olmak istemiş ve kimini akrabalık yoluyla, kiminin de arazilerini satın alarak (Hamidoğulları'ndan Göller bölgesini) seferde iken gelecek tehlikeleri bertaraf etmiştir²⁶.

Germiyan Beyi Süleyman Şah ile evlenen Mutahhara Hatun'un Sultan Veled'in kızı olup/olmadığı tartışmalarına, kızı Devlet Hatun'un, Çelebi Mehmed'in annesi olup olmadığı da katılınca işler iyice karışmaktadır. Zira Halil İnalçık, Uzunçarşılı'yı kaynak göstererek, Çelebi Mehmed'in Devlet Hatun adlı bir cariyeden doğduğunu belirtmiştir²⁷. Uzunçarşılı *İslâm Ansiklopedisi*'nin "Germiyân-oğulları" maddesini yazarken, "Ankara muharebesinden sonra, Osmanlı şehzâdeleri arasındaki saltanat mücâdelesinde Yakub Bey kız kardeşinin (Devlet Hatun) oğlu Çelebi Mehmed'in tarafını tutmuştur." ve "Yakub Bey H. 831 (M. 1428)'de Edirne'ye giderek, hemşiresinin torunu olan Sultan II. Murad ile görüşmüştür." diyerek Çelebi Mehmed'in, Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'un oğlu olduğunu yazmış, ayrıca aynı makalede Germiyânoğullarının şeceresi çizilmiş ve burada da Çelebi Mehmed Devlet Hatun'un oğlu olarak kaydedilmiştir²⁸. Muhtemelen daha sonraki tarihlerde yazmış olduğu başka bir makalede ise Merzifon'daki bir zâviye vakfiyesindeki ifadeden hareketle Çelebi Mehmed'in Devlet Hatun'un oğlu olmadığını ifade etmiştir²⁹. Başbakanlık Osmanlı Arşivi evkaf evrakı arasında söz konusu vakfiyenin bir sureti yer almaktadır. Burada Çelebi Mehmed'in annesi olarak "Devlet Hatun binti Abdillah" ismi açıkça görülmektedir³⁰. Söz konusu belgede babasının adının Abdullah olmasından

²⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 95-96.

²⁷ Halil İnalçık, "Mehmed I", *DİA*, c. XXVIII, Ankara 2003, s. 391; aynı yazar, "Mehammed I", *The Encyclopadia of Islam*, new edition, Brill, Leiden 1991, c. VI, s. 973; İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 133.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Germiyân-Oğulları", *İA*, c. IV, 768-769.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihinin İlk Devirlerine Aid Bazı Yanlışlıkların Tashihi", *Belleten*, Sayı 81 (1957), s. 187-188. Uzunçarşılı bu makalede; Çelebi Mehmed'in Merzifon'da kendi medresesi yanına, H. 816 (M. 1413) senesinde vefat eden annesinin vasiyeti gereği bir sofa ve iki odayı kapsayan bir zâviye yaptırdığını, bu zâviye için düzenlemiş olduğu H. 825 (M.1422) tarihli vakfiyede sultanın annesinin adının, "Devlet Hatun binti Abdillah" olarak yazıldığından hareketle, Çelebi Mehmed'in annesinin mühtediye bir kadın olduğuna hükmetmiştir. Aynı yazar, "Mehmed I", *İA*, c. VII. 496. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, c. I, s. 60, dpn. 1. Uzunçarşılı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan bu vakfiye kaydından hareketle böyle bir hükme varmıştır. Gölpınarlı ise, Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'un, Çelebi Mehmed'in annesi olduğunu yazmaktadır. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 103, dpn. 122. Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, s. 63-64.

³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev. VKF., Dosya no:6, Gömlek no:53, (23 R 825). Bu vakfiye tarafımızdan çevrilip başka bir çalışmada değerlendirilecektir.

hareketle, Osmanlı kayıtlarında bu tür isimlerin genellikle mühtedi/mühtediyeler için kullanıldığı göz önünde bulundurularak, onun da bir mühtediye olduğu kanaati hâsıl olmaktadır. M. Halil Yinanç, Bursa’da Hundi Hatun (Devlet Hatun) türbesinde medfun olan ve H. 816 (M. 1414) tarihinde vefat ettiği belirtilen Devlet Hatun ile Yıldırım’ın eşi Germiyan Beyi’nin kızı Sultan Hatun’un aynı kişi olup olmadığını bilmediğini belirtmektedir³¹. Burada şu soru açıklanmaya muhtaçtır. Bursa’da Devlet Hatun türbesinde medfun olan Devlet Hatun, Çelebi Mehmed’in annesi ve bir mühtediye kabul edilen Devlet Hatun bint Abdullah ise, o zaman Yıldırım Bâyezid ile evlenen ve Osmanlı kroniklerinde yukarıda anlatıldığı gibi dillere destan düğünü yapılan Germiyanoglu Süleyman Şah’ın kızı Devlet Hatun’un mezarı nerededir?

Yıldırım Bâyezid vefat ettiğinde, Ertuğrul Bey’den başka Emir Süleyman, Mehmed, İsa, Musa ve Kasım adlarında beş oğlu kalmıştır³². Neşri, yedi oğlu olduğunu, bunlara Mustafa (Düzme) adlı bir şehzâdeyi de ilave etmiş ve hepsinin de cariyeden doğma olduğunu yazmıştır³³. Oğullarından İsa ve Musa Çelebi adlı şehzâdelerin Germiyan Beyi’nin kızı Devlet Hatun’un çocukları olduğu bazı yazarlar tarafından kabul edilmektedir³⁴.

Devlet Hatun Türbesi

Bursa’da Devlet Hatun adına yapılmış bir türbe vardır. Söz konusu türbenin Germiyanoglu Süleyman Şah’ın kızı ve Sultan Çelebi Mehmed’in annesi Devlet Hatun’a ait olduğu söylene gelmiştir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi, Çelebi Mehmed’in annesinin Germiyan Beyi’nin kızı olmayıp mühtediye bir kadın olduğu kabul edilse bile, Devlet Hatun ismi etrafında oluşan kayıt ve bulguları değerlendirmek adına bu türbeye de kısmen değinmek gerekmektedir.

Devlet Hatun’un defnedildiği Bursa’da Yeşil Külliye yakınlarında Meydancık Mahallesindeki türbesinin olduğu yer, arşiv belgelerinde “aşağı şehir ucu” olarak tanımlanmıştır³⁵. Arşiv belgelerinde bu türbe “Hatuniye

³¹ Yinanç, “Bâyezid I”, *İA*, c. II, s. 369.

³² Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 146.; Halil İnalçık, I. Bâyezid’in oğulları olarak Süleyman Çelebi, Musa Çelebi, Ertuğrul, Mustafa (Düzme), I. Mehmet ve İsa Çelebi’nin isimlerini yazmıştır. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağı (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 210-211.

³³ Mehmed Neşri, *a.g.e.*, c. I, s. 365.

³⁴ Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 24.

³⁵ Salih Pay, *Kuruluşundan Günümüze Yeşil Külliyesi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2010, s. 79.

Türbesi” olarak geçmektedir³⁶. Çelebi Sultan Mehmed’in Yeşil Külliye için düzenlemiş olduğu vakfiyede, türbenin külliyesinin alt tarafında yer aldığı belirtilmekte ve türbede “nüssâk” diye yazılan türbedara günde 4 dirhem ücret verilmesini vakfiyesinde şart koşulmaktadır. Çelebi Sultan Mehmed ayrıca vakfiyede annesinin türbesinde her biri birer cüz okumak üzere altı hâfız görevlendirmiş ve bu hizmet karşılığında her birine günde birer dirhem ücret verileceğini de belirtmiştir. Bunlardan başka, türbenin aydınlatılması için de türbedeki kandil yağına harcanmak üzere günde 2 dirhem ödenek ayrılmıştır³⁷. Vakfiyede “mesircî” tayin edilen iki görevliden bahsedilmektedir. Vakfiyede sirâc (kandil) yakma hizmetinde görev yapacağı bilgisinden hareketle siracînin kandilci demek olduğu anlaşılmaktadır³⁸. Türbede ve zâviyede her gece kandilleri yakacak olan bu iki kişiye günde birer dirhem ücret tayin edilmiştir³⁹.

Bursa Meydancık Mahallesinde bulunan türbe; sivri külahlı, içten kubbeli ve yanları açıktır. Dıştan dışa 5,75x5,75 m. ebadında olan türbenin tamamı mermerden yapılmış, köşeler gönye ayaklar üstüne oturmuş, ortada ise silindirik sütunlara basan sekiz sivri kemere sahiptir. Osmanlılar devrinde yapılan en son örnek olması bakımından önem taşımaktadır⁴⁰. Türbede her tarafı yazı ile kaplı ve Selçuklu mezarları tarzında yapılan Devlet Hatun’un sandukası yer almaktadır.

Sandukanın baş tarafında Devlet Hatun’un kimliği şu şekilde yazılmıştır:

هذه تربة الشريفة السيدة المخدرة سلطان الخواتين دولت خاتون و هي والدة السلطان
الااعظم سلطان محمد بن بايزد خان خلد الله ملكه⁴¹

³⁶ “Bursa’da vâki’ Sultân Mehmed Hân vâlidisi Hatûniyye Türbesi vakfından olmak üzere nîm akçe vazife ile vakt-i subhdâ rub’ hisse cüzhân...”, BOA, Cevdet Evkaf, no: 16933.

³⁷ Çelebi Sultan Mehmed Vakfiyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı İstanbul Kitaplığı Bölümü, Muallim Cevdet, Fermanlar, nu:5.

³⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 236.

³⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, II, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989, s. 101.

⁴⁰ Ahmed Tevhid, “Rum Selçukî Devleti’nin İnkirazıyla Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûkdan Kütahya’da Germiyân Beyleri”, *TOEM*, cüz: 8, 1 Haziran 1327, s 509-510; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi*, c. I, s. 132; Nermin Beşbaş-Hikmet Denizli, *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, c. III, s. 255.

⁴¹ Bu türbe-i şerife iffetli, hanım efendi, hatunların sultanı Devlet Hatun’undur. Kendisi Bâyezid Han’ın oğlu büyük sultan Sultan Mehmed Han’ın annesidir.” Ayverdi, *Mezar taşında babasının adının anılmaması, Devlet Hatun’un bir hanedan azası olmamasına bağlanabileceğini yazmıştır. Ayverdi, Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, c. II, s. 190;

Ayak ucunda ise vefat tarihinin yer aldığı şu ibareler yer almaktadır:

42 فى تاريخ شهر شوال لسنة ست عشرة وثمانمائه الهجرية الهلالية

Sandukanın diğer yan ve üst taraflarında ise “Âyetü'l-Kürsî” ile Âl-i İmrân sûresinin 18. ve 19. âyetleri yazılmıştır⁴³. شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ صدق الله العظيم ۝ الكريم

Devlet Hatun ismi ile ilgili bir başka kayıt ise Edirne’de onun ismiyle anılan bir mahallenin olmasıdır. M. Tayyib Gökbilgin, “Mahalle-i Devletşâh” olarak kayıtlarda yer alan mahallenin isminin, Çelebi Mehmed’in annesi ve Germiyanoğlu Süleyman Şah’ın kızı Devlet Hatun’dan alındığını ve mahallede bir de Devletşah Mescidi olduğunu yazmaktadır⁴⁴.

Sonuç olarak; bu bildiriye Osmanlı tarihinde dillere destan olabilecek şekilde anlatılan Yıldırım Bâyezid ile Devlet Hatun’un düğünü ve bu düğünün Osmanlı kroniklerde nasıl yer aldığı anlatılmaya çalışılmıştır. Düğünle beraber Osmanlı tarihinde tartışılan bazı problemler tekrar gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birisi Germiyan Beyi Süleyman Şah’ın kızı Mutahhara Hatun’un Mevlana’nın oğlu Sultan Veled’in kızı olup olmadığı konusudur. Tarihi hadiseler kronolojik olarak sıralandığında bunun çok zor olduğu görülecektir. Bir diğer husus ise Çelebi Sultan Mehmed’in Germiyan Beyi Süleyman Şah’ın kızı Devlet Hatun’un oğlu mu, yoksa bir cariyeye olan başka bir Devlet Hatun’un oğlu mu olduğu konusudur. Bu konuda tarihçiler farklı görüşler ileri sürmektedirler. İkinci görüş (yani bir cariyenin oğlu olduğu görüşü) Merzifon’daki zâviyenin vakfiye kaydına göre Çelebi Mehmed’in annesi bir mühtediyedir. Eğer bu görüş kabul edilirse, Bursa Meydancık mahallesindeki Devlet Hatun’a ait olan türbe bu kadına ait olmalıdır. O zaman da Germiyanoğlu Süleyman Şah’ın kızı olan Devlet Hatun’un mezarı nerededir sorusunun cevabını aramak gerekecektir.

Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 60-61.

42 “Hicrî 816 senesi Şevval ayında” vefat ettiği yazılmaktadır (Ocak 1414).

43 “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O’ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır”.

44 M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2007, s. 38, 39, 120.

KAYNAKÇA

A-ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ev. VKF., Dosya no:6, Gömlek no:53, (23 R 825).

BOA, Cevdet Evkaf, no: 16933.

Çelebi Sultan Mehmed Vakfıyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı İstanbul Kitaplığı Bölümü, Muallim Cevdet, Fermanlar, nu:5.

B-KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.

Ahmed Tevhid, “Rum Selçukî Devleti’nin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûkdan Kütahya’da Germiyân Beyleri”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz: 8, 1 Haziran 1327, ss. 505-513.

Âşık Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, Âli neşri, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, II, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989.

Baldırzâde Mehmed Selisî, *Ravza-i Evliya*, haz. Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Arasta Yayınları, Bursa 2000.

Başar, Fehmeddin, “Evrenosoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, İstanbul 1995, ss. 539-541.

Beşbaş, Nermin-Denizli, Hikmet, *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, III. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2007.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, İnkilâp ve Aka yayınları, İstanbul 1983.

Halil Edhem, “Âl-i Germiyân Kitâbeleri”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Sayı 1, cüz 2, 1 Haziran 1326, ss. 112-130.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü’t-Tevarih*, Tab’hane-i Âmire, 1279.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih*, I, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.

İşin, Ekrem, “İstanbul’da Mevlevî Şeyh Aileleri ve Mevlevîliğin Bir İmparatorluk Tarikatı Olarak Örgütlenmesi”, *Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, haz. Emrehan Küey, Manisa 2001, ss. 33-40.

- Işın, Ekrem, “Mevleviliğin Üç Dönemi (Genel Bir Değerlendirme)”, *Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü 2*, haz. Nahit Kayabaşı, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2003, ss. 151-155.
- İnalcık, Halil, “Mehemmed I”, *The Encyclopadia of Islam*, VI, new edition, Brill, Leiden 1991, ss. 973-978.
- İnalcık, Halil, “Mehmed I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, Ankara 2003, ss. 391-394.
- İnalcık, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İSAM, İstanbul 2010.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağı (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdavendigâr Matbası, 1302.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, II-III, haz. Hüseyin Algül ve diğerleri, Bursa Kültür A.Ş., Bursa 2009.
- Lowry, W. Heath, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Şakaik-i Nu’maniyye ve Zeyilleri Hadaiku’ş-Şakaik*, haz. Abdülkadir Özcan, I, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, yay. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Mustafa Lütfi, “Bursa’da Yıldırım Bâyezid’in Düğünü”, *Yeni Mecmua Bursa Özel Sayısı*, Sa. 75-9, 1 Mayıs 1339, haz. Uygur Umut, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2013, ss.61-63.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü’l-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, haz. Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Önkal, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Özönder, Hasan, “Kütahya Mevlevihanesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, Mayıs 1996, ss. 69-89.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983.
- Pay, Salih, *Kuruluşundan Günümüze Yeşil Külliyesi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa 2010.
- Su, Kâmil, *Yıldırım Bayezit*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2011.

- Uzun Çarşılıoğlu, İsmail Hakkı, *Bizans ve Selçukiyle Ger miyan ve Osman Oğulları zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1932.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Germiyân-Oğulları”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, ss. 767-770.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Mehmed I”, *İslâm Ansiklopedisi*, VII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 1997, ss. 496-506
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Osmanlı Tarihinin İlk Devirlerine Aid Bazı Yanlışlıkların Tashihi”, *Belle ten*, Sayı 81, 1957, 173-188.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Varlık, Mustafa Çetin, “Germiyanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIV, Yayınları, İstanbul 1996, ss.33-35.
- Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974.
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Bâyezid I”, *İslâm Ansiklopedisi*, II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, ss. 369-392.

GÖÇ ÇALIŞMALARI İÇİN BİR ANAHTAR OLARAK “KÜLTÜRLEŞME” KAVRAMI¹

*Ayşenur BİLGE ZAFER*²

ÖZET

Kültürleşme; farklı kültürlere sahip grupların sürekli ve doğrudan bir ilişki içerisinde olmaları durumunda her iki grubun ya da daha fazla sayıda grubun orijinal kültürel özelliklerinde değişikliklerin ortaya çıkması durumudur. Kültürleşmenin en yaygın nedenlerinden birisi göçlerdir. Göçmen gruplar kültürleşme süreci ile birlikte fiziksel, biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel açılar başta olmak üzere pek çok açıdan değişime uğramaktadırlar.

Kültürleşme sürecini etkileyen temel faktörler ise şunlardır: Terk edilen ve yerleşilen ülkelerin çeşitli özellikleri, vatandaşların göçmenlere karşı tutumları, göçmenlere sağlanan toplumsal destek, iki ülke kültürü arasındaki benzerlik ve farklılıklar, göç etme nedenleri ve motivasyon, göçmenlerin yeni konumları ve göçmenlerin bazı özellikleri.

Anahtar Kelimeler: Kültürleşme, Göç, Kültürleşme Süreci ve Stratejileri.

ABSTRACT

“Acculturation” Concept as a Key for Migration Studies

Acculturation means the changes in the original cultural characteristics of two or more different cultural groups which have a constant and direct relationship

¹ Bu makalede yazarın “1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya’dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği)” başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır.

² Arş.Gör.Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aysenurbilge@hotmail.com.

with each other. One of the most common causes of acculturation is migrations. With the acculturation process, immigrant groups are subject to a change in many aspects like physical, biological, economic, social and cultural.

The main factors affecting acculturation process are as follows: various characteristics of the countries abandoned and settled, attitudes of citizens towards immigrants, social support provided to immigrants, similarities and differences between the cultures of the two countries, reasons and motivations to migrate, new positions of the immigrants and their personal characteristics.

Key Words: Acculturation, Migration, Acculturation Process and Strategies.

GİRİŞ

Göç ve sosyal hareketler, sosyal, kültürel ve ekonomik değişmeye yol açan veya ona ivme kazandıran olgulardır. Göç sürecinde insanlar yeni çevrelerinde sosyokültürel değişmelere neden oldukları gibi, kendileri de değişmektedirler. Bunlar bilgi, inanç ve değerlerde; teknoloji ve maddi kültürde, aile, eğitim, din, ekonomi gibi çeşitli kurumlarda, sanatta, sosyal tabakalaşma ile gruplar arası ilişkilerde, aynı zamanda insanların dünya ve kendilerine ilişkin kabullerinde görülen değişimlerdir.³

Kısacası göç, göç edenler için ve göç edilen bölgenin yerlileri için köklü değişikliklere neden olmaktadır. Sosyal ve fiziki çevrelerinin değişmesi, uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. Göç nedeni, göç eden kişiler, göçün türü, göçle varılan yer ve burada yaşanılanlar değiştikçe kişilerin karşılaştıkları uyum sorunları da değişmektedir. Bu doğrultuda, göç çalışmaları için “kültürleşme” kavramının oldukça önemli olduğu ve öncelikle bu kavramın anlaşılması gerektiği söylenebilir. Zaten “kültürleşme” kavramı sosyoloji, tarih, antropoloji, dil bilimi ve psikoloji araştırmacılarının giderek daha fazla ilgisini çeken bir konu olmuştur. Ancak yine de göçmenlerin kültürleşme ve uyum sürecini tarihsel bir bakış açısıyla inceleyen çalışmaların eksikliği bir gerçektir. Bu çalışma özellikle tarih alanında sürdürülen göç çalışmalarında “kültürleşme” yaklaşımından yararlanılmasında kolaylık sağlayacaktır.

Makalede konuya ilişkin mevcut literatür taranarak “kültürleşme” kavramı ayrıntılı olarak tanıtılmaya çalışılmış, çağdaş kültürleşme yaklaşımları, kültürleşme süreci, kültürleşme stratejileri, kültürleşme sürecinin sonuçları ve bu süreci etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Bu

³ Esmâ Durugönül, “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 95-100, s.95.

alandaki ilk ve önemli çalışmaları gerçekleştiren John W. Berry'nin yaklaşımları bilhassa önemli görüldüğünden, sıklıkla yararlanılmıştır.

Kültürleşme Nedir?

Batı kökenli bir sözcük olan “acculturation” yani “kültürleşme” kavramı kültürel zenginleşme, kültürel uyum ve kültürel etkileşim olarak ifade edilebilir.⁴ Kültürleşme; farklı kültürlere sahip grupların sürekli ve doğrudan bir ilişki içerisinde olmaları durumunda her iki grubun ya da daha fazla sayıda grubun orijinal kültürel özelliklerinde değişikliklerin ortaya çıkması durumudur. Bu anlamı ile kültürleşme bir parçası olduğu “kültürel değişim” kavramından ve kültürleşmenin bir evresi olan “asimilasyon” kavramından ayrılmaktadır.⁵

Dolayısıyla kültürleşme sürecindeki değişimin hem ev sahibi yani baskın olan grupta hem de baskın olmayan grupta ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bazı tanımlamalarda ise; doğrudan olmayan ve ertelenmiş olan bir değişimden söz edilmektedir. Kültürleşmenin tepkisel olabileceği, baskın gruptan gelen kültürel etkinin reddedilebileceği, baskın kültüre benzemek yerine geleneksel yaşam tarzının benimsenmesi şeklinde bir değişimin gerçekleşebileceği⁶ vurgulanmıştır.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda da kültürleşme kavramının farklı tanımlamaları mevcuttur. Orhan Türkdoğan'a göre, dar anlamda kültürleşme; bir kültürün diğerleriyle devamlı teması sonucunda değişmesidir.⁷ Bozkurt Güvenç'e göre ise, kültürleşme sürecinde, iki ya da daha çok kültür karşılıklı etkileşim sonucunda değişime uğrar, yeni sentezler, dinamik bileşmeler yaratırlar.⁸

Farklı kültürlerde yetişmiş insanlar bir araya gelip, iletişim kurduklarında birbirlerinin kişilik, davranış, yaşam şekli, dil ve inançlarını etkileme eğilimi gösterirler. Dolayısıyla kültürleşme iki ya da daha fazla kültür grubu ve onların üyelerinin ilişki kurması sonucunda gerçekleşen

⁴ “Acculturation” tanımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: **Tureng İngilizce-Türkçe Sözlük**, “Acculturation” maddesi, <http://tureng.com/search/acculturation> (05.11.2012).

⁵ John W. Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, **International Journal of Intercultural Relations**, 29, 2005, pp. 697–712, p. 701. Buraya şuradan aktarılmıştır; R. Redfield – R. Linton – M. Herskovits, “Memorandum on the Study of Acculturation”, **American Anthropologist**, 38, 1936, pp. 149-152, p. 149-150.

⁶ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 701.

⁷ Orhan Türkdoğan, **Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, Dedekorkut Yayınları, İstanbul, 1977, s.75.

⁸ Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC’si**, 2. b., Yapı Kredi Yayınları, Cogito-67, İstanbul, 2002, s. 87.

kültürel ve psikolojik değişim sürecidir. Bu değişim grup seviyesinde sosyal yapı ve kurumlar ile kültürel uygulamalarda gerçekleşmektedir. Birey seviyesinde ise; kişinin hareket ve davranışlarında gerçekleşen değişimdir.⁹ Bu kültürel ve psikolojik değişim uzun dönemde gerçekleşmektedir, bazen yıllarca, bazen kuşaklarca ve hatta yüzyıllarca sürebilir. Diğer bir deyişle kültürleşme; her iki grupta da uzun dönem psikolojik ve sosyokültürel uyuma yol açan, karşılıklı uyumu kapsayan kültürel ve psikolojik değişim sürecidir. Kültürleşme süreci ise kişinin yeni ülkedeki deneyimlerini, bu deneyimleri algılayış biçimini, yaşadığı sorunları, sorunlarla başa çıkma yollarını ve yeni kültüre uyumunu¹⁰ içerir.

Kültürleşmenin en yaygın nedenlerinden biri olan göç, bir kimsenin hayatında yaşayabileceği en sancılı olaylardan birisidir. Göç kimi zaman kişiler için bir kurtuluş yoludur, kişiler yaşadıkları sıkıntı ve problemlerden uzaklaşmak için göçü tercih edebilirler. Ancak buna rağmen göç olayı kişileri ailelerinden, arkadaşlarından, ilişkilerinden, toplumsal bağlarından, mesleklerinden, dillerinden, kıyafetlerinden ve dolayısıyla onların toplumsal rollerinden ayırmaktadır. Göçmen gruplar kültürleşme süreci ile birlikte fiziksel, biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel açılar başta olmak üzere pek çok açıdan değişime uğramaktadırlar.

Çağdaş Kültürleşme Yaklaşımları

Çağdaş kültürleşme çalışmalarına bakıldığında iki temel kültürleşme yaklaşımından söz etmek mümkündür: Tek boyutlu ve iki boyutlu kültürleşme yaklaşımları.

Bu yaklaşımlardan ilki tek boyutlu kültürleşme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım 1964 yılında Milton M. Gordon¹¹ tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre; kişilerin kendi kültürlerini korumaları ile yerleştikleri yerin kültürüne uyum sağlamaları arasında negatif bir ilişki vardır. Kültürleşmeye uğrayan kişilerin yeni kültüre uyum sağlarken kendi değerlerini, davranışlarını ve kişiliklerini kaybetmeleri beklenir. Bu model azınlık grupları / göçmenler için tek bir değişim yolu olduğunu savunmaktadır, bu da asimilasyondur.¹² Bu yaklaşımda; baskın kültüre uyum sağlamak

⁹ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 698.

¹⁰ Nuran Hortaçsu, **Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler**, 1. b. İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 249–250.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Milton M. Gordon, **Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins**, Oxford University Press, New York, 1964.

¹² Neda Khodaparast, *The Acculturation Experience of Adult Iranian Immigrants in the United States*, (Doktora Tezi), School of Professional Psychology, Massachusetts, 2008, p. 11–13.

kültürleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³ Bu model göçmenlerin kültürleşme sürecini açıklamada uzun yıllar boyunca kullanılmasına rağmen ev sahibi toplumun da göçmenlerin gelişile birlikte değişime uğradığını açıklamada yetersiz kalmıştır. Çünkü asimilasyon kültürleşmenin tek ve kaçınılmaz şekli değildir. Kültürel değişim her zaman varlığını sürdürse de dünya üzerindeki farklı kültürel gruplar hiçbir zaman ortadan kalkmazlar.¹⁴

1950'lerden itibaren asimilasyoncu yaklaşımlar bir kenara konularak reddedilmeye ve çok kültürlülük yaklaşımları önem kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte önemle yer verilmesi gereken bir yaklaşım da, yabancı grupların asimilasyonu yerine onların bütünleşmesi için teorik bir çıkış yapan Andrew M. Greeley'in Kültürel Entegrasyon Modeli'dir. Greeley'e göre etnik farklılıkların yok edilmesi imkânsız olduğundan, ancak bütünleşmeden bahsedilebilir. Greeley'e göre bütünleşme süreci; yabancı grupların birkaç kuşak sonrası bir ülke toplumu ile olan uyum sürecidir. Greeley, hiçbir zaman tam asimilasyonu olasılığından bahsetmemekte ve farklılıkların sürekli olacağı düşüncesiyle çokkültürcü söylemlere yakın olduğunu göstermektedir.¹⁵

Başlangıçtaki tek boyutlu kültürleşme yaklaşımına gelen eleştiriler iki boyutlu yaklaşımın gelişmesine yol açmıştır. İki boyutlu kültürleşme yaklaşımı; kültürleşme sürecini, ev sahibi kültürü ve ev sahibi kültürün bu süreçteki rolünü açıklamak için ortaya çıkmış ve önem kazanmıştır. İki boyutlu yaklaşıma göre; baskın kültür (ev sahibi kültür) ile baskın olmayan kültür (orijinal kültür, azınlık ya da göçmen kültürü) birbirinden bağımsızdır.¹⁶ John W. Berry iki boyutlu yaklaşımın ilk ve en önemli temsilcilerindendir. Berry'ye göre bireyin kendi orijinal kültürünü korumak isteyip istememesi ile ev sahibi kültürle iletişime geçip geçmemesi arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir.¹⁷ Bu yaklaşıma göre; kültürleşme hem

¹³ Olga Selin Hünler, Factors Related to Psychological Problems and Life Satisfaction of Newcomer Turkish Immigrants in the Netherlands, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 16-17. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; F.J.R. Van de Vijver – K. Phaet, "Assessment in Multicultural Groups: The role of Acculturation", **Applied Psychology: An International Review**, 53(2), 2004, pp. 215-236.

¹⁴ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 706-707.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew M. Greeley, **Why Can't They Be Like Us?: America's White Ethnic Groups**. Clarke, Irwin & Company, USA, 1971, s.53-58. Cemal Yalçın, "Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine Göç", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2002, C.26, No:1, ss.45-60.

¹⁶ Hünler, a.g.e., p.16-17.

¹⁷ Hünler, a.g.e., p.16-17. Bu kaynağa şuradan aktarılmıştır; John W. Berry, "A Psychology of Immigrants", **Journal of Social Issues**, 57(3), 2001, pp. 615-631.

ev sahibi hem de göçmen kültürel kimliklerinin bağımsızca değiştiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Yine bu yaklaşımda bireylerin çeşitli kültürel kimliklere sahip olabileceği savunulmaktadır.

Kültürleşme Süreci ve Bu Sürecin Öğeleri

Kültürleşme sürecinde birbirleri ile ilişki içerisinde olan bireyleri anlayabilmek için öncelikle birbirleri ile ilişkide olan kültürleri anlamak gerekmektedir. Kültürleşme sürecinde yer alan öğeler şunlardır; iki orijinal kültür (A ve B kültürleri), kültürel değişime uğrayan iki grup (A ve B grupları) ve bu iki kültür ile grup arasında var olan ilişki ve etkileşim. Bunlar kültürel seviyede ve bireysel seviyede gerçekleşen kültürleşme sürecinin belirlenmesinde etkilidir.¹⁸

Bir göç olayını örnek olarak alırsak; bir göçmen toplumdun (A toplumu), bir ev sahibi toplumdun (B toplumu) ve bir de bu iki toplumun kurduğu ilişki sonrasında değişen kültürel özelliklerden söz edebiliriz. Kültürleşme sürecinin anlaşılabilmesi için bu öğelerin anlaşılması gerekmektedir. Göçmen toplumun kültürel özelliklerini incelemek o toplumun üyelerinin nereden geldiklerini anlamada ve ev sahibi toplum ile göçmen toplumu mukayese etmede oldukça önemlidir. Tabii burada ev sahibi toplumun kültürel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak da aynı derecede gereklidir.

Kültürleşme sürecine katılan ve değişime uğrayan gruplar göçmenler, mülteciler, yerliler vb. gruplar olabilmektedir. Bazı gruplar kültürleşme sürecine gönüllü olarak dâhil olurlarken, bazıları kültürleşme sürecine ister istemez dâhil olmaktadır. Yerliler genelde yeni kültürün onlara taşınması ile karşı karşıya kalmaktadırlar.¹⁹ Burada sayılan bütün bu gruplar kültürleşme sürecinin öğeleri olabilmektedirler.

Kültürleşme Stratejileri

Çeşitli kültürleşme tutumları ve kültürleşme stratejilerinin sınıflandırılmasında araştırmacılar arasında farklılıklar bulunmaktadır. John W. Berry 1980 yılında azınlık grubunun ev sahibi grupla ne ölçüde ilişki kurmak istediğine dayanarak dört ayaklı bir kültürleşme teorisi geliştirmiştir. Daha sonra geliştirdiği bu ilk modele gelen eleştiriler doğrultusunda yeni bir kültürleşme modeli daha ortaya koymuştur. Bundan farklı olarak, Bourghis, Moise ve Perreault 1997 yılında göçmenlerin kendi orijinal kültürlerini

¹⁸ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 702.

¹⁹ John W. Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", **Applied Psychology: An International Review**, 46 (1), 1997, pp. 5-34, p.8.

korumaları ya da ev sahibi kültürü benimsemelerini konu alan kültür edinimi kavramına vurgu yapmışlardır.²⁰

Farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen farklı kültürleşme modelleri aşağıda tanıtılmaya çalışılmıştır.

Berry Tarafından Geliştirilen Model ve Kültürleşme Stratejileri

Bütün gruplar ve bu grupları oluşturan bireyler kültürleşme sürecini aynı şekilde yaşamamaktadırlar. Hepsinin arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklılıklara “kültürleşme stratejileri” denilmektedir. Kültürleşme stratejileri bireyin ne şekilde kültürleşmeyi seçtiğine ve günlük kültürlerarası karşılaşmalarında gerçekleştirdiği davranışlarına ilişkindir.²¹

John W. Berry'nin çalışmaları bu alandaki ilk ve önemli çalışmalarındandır. Berry'nin ilk geliştirdiği kültürleşme modelinde kültürleşme süreci daha çok göçmenler açısından ele alınmıştır. Göçmenlerin tercihleri doğrultusunda ortaya çıkan kültürleşme stratejileri ortaya konulmuştur.²² Göçmenlerin farklı kültürleşme stratejisi seçimleri farklı değişim ve uyum sonuçları doğurmaktadır.²³

Aşağıda verilen şekilde kültürleşme stratejileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde de ifade edildiği üzere dört temel kültürleşme stratejisi bulunmaktadır. Kültürleşen bireylerin iki temel konudaki görüşleri onların kültürleşme stratejileri konusunda belirleyicidir.²⁴ Bunların birincisi; bireyin kendi kültür ve kimliğini ne ölçüde korumak ve sürdürmek istediği, diğeri ise; farkı kültürel gruplardan oluşan büyük toplum ve o toplumu oluşturan kişilerle ne ölçüde ilişki kurmak ve o topluma ne ölçüde katılmak istediği ile ilgilidir. Bu sorular ve sorulara verilen cevaplar doğrultusunda seçilmiş olan kültürleşme stratejileri aşağıda yer alan şekilde açıkça görülmektedir.

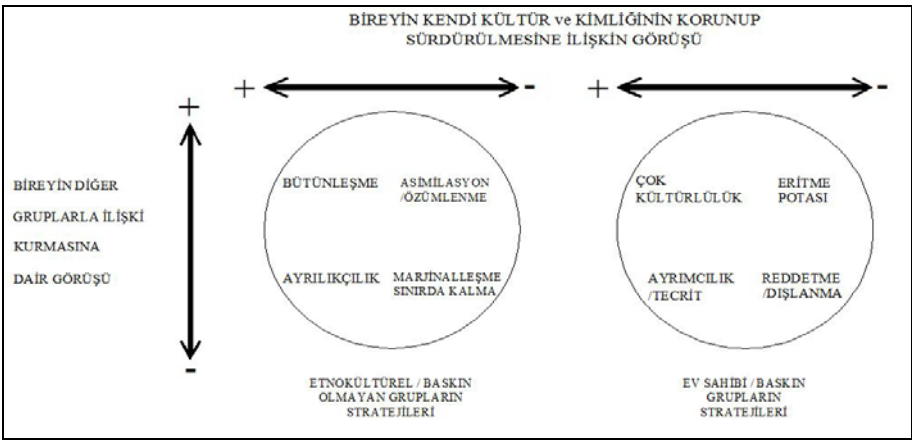
²⁰ Khodaparast, a.g.e., p. 1-6.

²¹ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 704.

²² Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p.9.

²³ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 704.

²⁴ John W. Berry, “Acculturation as Varieties of Adaptation”, **Acculturation: Theory, Models and Findings**, ed. A. Padilla, Boulder: Westview, 1980, pp. 9-25.

Şekil 1: Kültürleşme Stratejileri **Kaynak:** Berry 2005:704

Şeklin sol tarafında yer alan göçmen grupların bakış açısına göre kültürleşme stratejileri şunlardır: Eğer baskın olmayan grubun üyesi olan bireyler kendi kültürlerini ve kültürel kimliklerini koruyup sürdürmek istemiyorlarsa ve diğer kültürel gruplarla günlük ilişki kurup, onlarla etkileşime geçiyorlarsa **“asimilasyon / özümleme”** stratejisi seçilmiş demektir. Burada bireyler baskın kültüre tamamen dâhil olurlar. Eğer bunun tam tersi olursa, yani baskın olmayan grubun üyesi olan bireyler kendi orijinal kültürlerine değer verip bunu korumaya çalışırlarsa ve diğer kültürlerle etkileşime geçmekten kaçınırlarsa **“ayrılıkçılık”** stratejisi benimsenmiş olur. Burada bireyler diğer kültürel gruplara dâhil olma fikrine arkalarını dönmüşlerdir. Bireyler aynı anda hem kendi kültür ve değerlerini koruyup hem de diğerleriyle etkileşime geçiyorlarsa **“bütünleşme”** stratejisinden söz edebiliriz. Burada belli bir ölçüde de olsa kültürel bütünlük sağlanmıştır. Son olarak; eğer bireyler kendi kültürel miraslarını korumaya çalışmıyor, buna pek fazla önem vermiyorlarsa (genellikle kültür kaybına zorlanma nedeniyle) ve diğer gruplarla da ilişki kurmaya pek ilgi göstermiyorlarsa (genellikle ayrımcılıkla karşılaşma nedeniyle) **“marjinalleşme / sınırda kalma”** stratejisi seçilmiş olmaktadır.²⁵

Yukarıda açıklanmış olan bu stratejiler baskın olmayan grubun kültürleşmesi için geçerlidir. Buradan bakıldığında baskın olmayan gruplar ve üyeleri ne şekilde kültürleşecekleri ve hangi stratejiyi seçecekleri konusunda özgür gibi gözükmektedirler. Fakat aslında bu durum her zaman

²⁵ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 705; Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 9.

için geçerli değildir. Baskın kültürel gruplar kimi zaman baskın olmayan grupları kültürleşme stratejisi seçimleri konusunda zorlayabilir ya da onlara kısıtlamalar getirebilirler. Böyle bir durumda yukarıda sözü edilen kültürleşme stratejileri yerine başka stratejilerden söz etmek gerekmektedir.

Örneğin; bütünleşme stratejisi ancak baskın grup kültürel farklılıklara açıksa baskın olmayan grup tarafından özgürce seçilip sürdürülebilir.²⁶ Dolayısıyla bütünleşme stratejisinin gerçekleşebilmesi için karşılıklı bir uzlaşma gerekmektedir diyebiliriz.²⁷ Bütünleşme stratejisinin ön koşulları şunlardır; kültürel farklılıklardan oluşan toplum anlayışı (çok kültürlülük ideolojisi), minimum düzeyde ön yargı (minimum düzeyde ırkçılık, ayrımcılık ve kendi grubunun diğer gruplardan daha üstün olduğu inancı), kültürel gruplar arası karşılıklı pozitif tutumlar (gruplar arası kin ve düşmanlığın bulunmaması) ve son olarak da farklı gruplardan oluşan büyük toplum anlayışına bağlılık.²⁸

John W. Berry'nin oluşturduğu bu ilk model kültürleşme çalışmaları için bir kilometre taşı olmuştur ancak buna rağmen çeşitli eleştiriler de almıştır. Bunun üzerine Berry ikinci bir kültürleşme modeli geliştirmiştir. Berry'nin geliştirdiği ikinci modelde göç alan ülkedeki çoğunluk gruplarının tutumlarına vurgu yapılmıştır.²⁹ İkinci modelde Berry, kültürleşmeye göçmenler, etnik tutumlara ise ev sahipleri açısından bakmıştır. Göçmenlerin kültürlerini koruma ve ev sahipleriyle ilişki kurma eğilimleri onların kültürleşme tutumlarını belirlemektedir. Ev sahiplerinin kalıp yargıları, önyargıları ve etnik tutumları ise onların çok kültürlülüğe ve kültürleşmeye bakışlarını etkilemektedir.³⁰

Baskın / ev sahibi gruplar da diğer gruplarla iletişim sürecine girdiklerinde kültürleşme sürecine dahil olmakta ve değişime uğramaktadırlar. Bununla birlikte baskın grupların, kültürleşme sürecinin şekillenmesinde daha önemli bir rol oynadıklarını söyleyebiliriz. Baskın / ev sahibi grupların stratejileri Şekil 1'de gösterilmiştir.³¹

Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere eğer baskın grup baskın olmayan grubu asimile etmeye çalışıyorsa burada **“eritme potası”** stratejisi söz konusudur diyebiliriz. Eğer baskın olmayan grup üyeleri baskın grup

²⁶ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 10. Buraya şuradan aktarılmıştır; John W. Berry, “Understanding and Managing Multiculturalism”, **Psychology and Developing Societies**, 3., 1991, pp.17-49.

²⁷ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 706.

²⁸ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 11.

²⁹ Hortaçsu, a.g.e., s. 254.

³⁰ Hortaçsu, a.g.e., s. 255.

³¹ Bkz. Şekil 1, s. 29.

tarafından ayrılıkçılık stratejisine zorlanıyorsa “**ayrımçılık / tecrit**” stratejisi gerçekleşmiş olur. Tecrit stratejisinde ev sahipleri göçmenlerin özelliklerini kabul etmekte ve onların o özellikler ile yaşamalarına izin vermekte ancak onlarla iletişime geçmemektedirler. Aslında bu da bir dışlama türüdür. Baskın olmayan gruba marjinalleşme stratejisinin dayatılması durumunda ise “**reddetme / dışlama**” stratejisi söz konusudur.³² Son olarak bütünleşme stratejisine karşılık gelen “**çok kültürlülük**” çeşitli etno kültürel gruplardan oluşan toplumun içerisindeki farklılıkları kabul etmekle söz konusu olmaktadır.³³

Etkileşimli Kültürleşme Modeli ve Kültürleşme Stratejileri

Bourghis ve arkadaşları göçmen ve ev sahiplerinin kültürleşme stratejilerinin birbiriyle uyum veya uyumsuzluk içinde olabileceğini ifade ederek bunların sonuçlarına değinmişler ve Berry'nin modelini geliştirmişlerdir.³⁴ Bourghis ve arkadaşları “Göçmenler yerleştikleri ülkenin kültürünü benimsemek istiyorlar mı?” sorusuna vurgu yapmışlardır.³⁵

Bu modelde dörder yerine beşer stratejiden söz edilmiştir. Göçmenler için; **bütünleşme, asimilasyon, ayrılıkçılık, kuralsızlık ve bireycilik** (kuralsızlık ve bireycilik bu modelde marjinalleşmenin yerine karşımıza çıkmaktadır.) Kuralsızlıkta; göçmenler iki kültürün özelliklerini de benimsemeyip yabancılaşmakta, toplumdaki kopmaktadır. Bireycilik stratejisinde ise göçmen iki kültürün kurallarına da işine geldiği zaman uymakta, işine gelmediğinde ise uymamaktadır yani bireyci bir şekilde hareket etmektedir. Ev sahipleri için ise; **bütünleşme/çok kültürlülük, asimilasyon/eritme potası, tecrit etme, dışlama ve bireycilik**. Dışlama; göçmenleri ülkeye kabul etmeme, sınır dışı etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bireycilik ise göçmenleri etnik kökenlerine bakmadan bir birey olarak kabul etmektir.

Ev sahipleri ve göçmenlerin tutumları birlikte ele alındığında iki grup karşılıklı olarak bütünleşme, asimilasyon ve bireycilik stratejilerini kabul ettiğinde aralarında uyumlu ilişkiler gelişmekte, diğer durumlarda ise uyumsuz ilişkiler görülmektedir.³⁶

³² Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 706.

³³ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 706.

³⁴ Hortaçsu, a.g.e., s. 257, R.Y. Bourghis – L.C. Moise – S. Perrault – S. Senecal, “Towards an Acculturative Acculturation Model: A Special Psychological Approach”, **International Journal of Psychology**, 32, 1997, p. 369-386.

³⁵ Hortaçsu, a.g.e., s. 258.

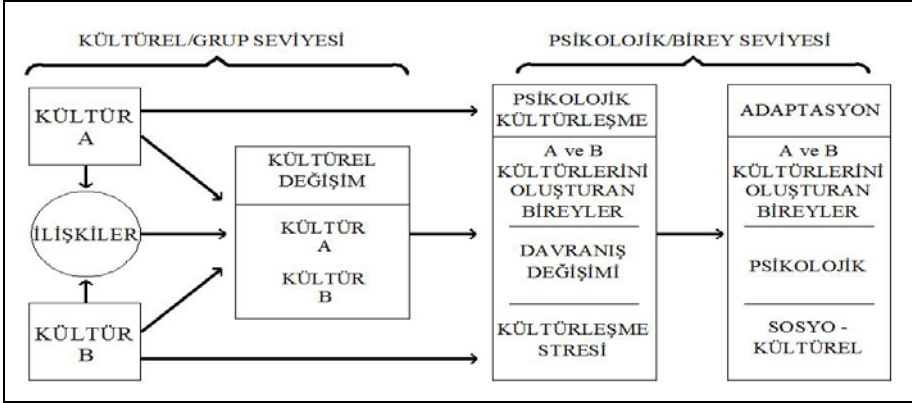
³⁶ Hortaçsu, a.g.e., s. 258.

Kültürleşme Sürecinin Sonuçları

Kültürleşme sürecinin uzun dönem sonuçları oldukça çeşitlidir. Bu sonuçlar bireyin kendi kökeni olan toplum, sonradan yerleştiği toplum ve kültürleşme süreci sırasında ya da öncesinde ortaya çıkan sosyal ve kişisel değişkenlere bağlıdır.³⁷ Psikolojik kültürleşme ve psikolojik adaptasyon kavramları ise kültürleşme sürecini yaşayan bireylerde ortaya çıkan sonuçlar ve psikolojik değişimlerdir.

1967 yılında Graves ortak ve grup seviyesinde gerçekleşen “kültürleşme” kavramı ile “psikolojik kültürleşme” kavramları arasında ayırım yapmıştır. Kültürleşme grup kültüründe meydana gelen bir değişimken, “psikolojik kültürleşme” bireyin psikolojisinde meydana gelen bir değişimdir. Bu ayırım oldukça önemlidir çünkü bir takım değişiklikler grubun genelinde gerçekleşirken, grubu oluşturan bireyler bu değişikliklerden farklı düzeylerde etkilenebilmektedirler.³⁸

Psikolojik kültürleşme; kültürlerarası ilişkinin bir katılımcısı olan bireydeki hem dış kültürün etkilerinden kaynaklanan, hem de bireyin üyesi olduğu, değişmekte olan kültürün etkilerinden kaynaklanan değişimlerdir. Burada psikolojik ve kültürel seviyeler birbirinden ayrı tutulmaktadır.³⁹ Aynı kültürleşme alanında yaşayan bireylerde bile psikolojik kültürleşme açısından önemli farklar bulunmaktadır.

Şekil 2: Kültürel ve Psikolojik Kültürleşme Süreci

Kaynak: Berry 2005:702.

³⁷ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 5.

³⁸ Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p.7.

³⁹ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 701.

Şekil 2’de kültürel ve psikolojik kültürleşme süreçleri ve birbirleri ile ilişki içerisinde olan iki ya da daha fazla grup ele alınmıştır. Bu şekil kültürleşme sürecini ve bu sürece katılan grupları anlamada oldukça önemlidir. Şeklin sol tarafında kültürel / grup seviyesinde; başlangıçta iki ayrı grup (A ve B grupları) bulunmaktadır. Bunların birbiri ile ilişki kurması sonrasında her iki grupta da kültürel değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu kültürel değişiklikler kimi zaman küçük, kimi zaman da büyük çapta olmaktadır. Grup seviyesindeki bu kültürel değişim psikolojik / birey seviyesinde de (şeklin sağ tarafında yer almakta) değişikliklere yol açmaktadır. Bu değişiklikler; davranışsal değişimler (konuşma, giyim-kuşam, yeme-içme, kültürel kimlik) veya kültürleşme stresi (belirsizlik, endişe, depresyon) olabilmektedir. Bu değişimin bir sonraki evresi ise; psikolojik (iç huzur, öz değer) ve sosyokültürel (bireyin yeni toplumu içerisinde diğerleriyle ilişki kurma ve günlük hayatını sürdürebilme yeteneği) adaptasyondur.

Kültürleşme süreci ile birlikte bireyde ilk olarak davranışsal değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bunlar nispeten daha kolay ve problemsiz bir şekilde yaşanmaktadır. Bu sürece psikolojik değişim süreci de denilebilir. Kültürleşmede psikolojik değişim; yeni kültürel yapıya uygun olan yeni davranış repertuarının öğrenilmesidir. Bu süreçte kültürleşen bireyler uyuma yönelik değişiklikler gerçekleştirirken, büyük toplumun üyelerinde çok daha az bir değişim gerçekleşmektedir.⁴⁰ Psikolojik Adaptasyon ise kültürleşme sürecinde gerçekleşen değişimler ile baş etme girişimleri sonucunda uzun dönemlik uyumdur. Diğer bir deyişle; dış talepler doğrultusunda birey ya da grupta gerçekleşen kalıcı değişikliklerdir. Adaptasyon ya da uyum derhal yaşanabileceği gibi oldukça uzun bir süre de sürebilir. Adaptasyon sonucunda her zaman için birey ya da grubun çevresine tam olarak benzediğini (asimilasyon) söyleyemeyiz. Adaptasyon değişime direnmeyi de (ayrılıkçılık) kapsayabilir. Bu anlamıyla adaptasyon kavramı olumlu ya da olumsuz manada kullanılabilen, çift kutuplu bir kavramdır. Başarılı bir biçimde adapte olmak ve kendi hayatını düzgün bir biçimde yönetebilmek, ya da zayıf bir biçimde adapte olmak ve yeni toplum içerisinde yetersiz kalmak söz konusu olabilir.⁴¹

Kültürleşme Sürecini Etkileyen Faktörler

Göçmenlerin farklı kültürleşme stratejilerinden hangisini seçeceğini etkileyen faktörler yani kültürleşmeyi etkileyen faktörler genel itibarıyla şunlardır: Terk edilen ülkenin çeşitli özellikleri yerleşilen ülkenin ve o ülke

⁴⁰ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 707-708.

⁴¹ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 709.

vatandaşlarının tutumları, göçmenlere toplumun genelinde ve kendi gruplarınca sağlanan toplumsal destek, iki ülke kültürü arasındaki benzerlik ve farklılıklar, göç etme nedenleri ve göçe motivasyon, göçmenlerin bazı özellikleri, göçmenlerin yerleştikleri ülkedeki durum ve konumları ile yerli-göçmen ilişkileridir.

Terk Edilen Ülkenin ve Toplumun Çeşitli Özellikleri

Kişilerin orijinal toplumlarında yani terk ettikleri ülkelerinde karşı karşıya oldukları ekonomik, politik ve demografik şartlar onların göçe motivasyonunu ve kültürleşmeye gönüllülüklerini etkilemektedir.⁴² Örneğin yeni yerleşilen ülkenin ekonomik, politik vb. özelliklerinin terk edilen ülkeninkine göre olumsuz olması, kültürleşme sürecini de olumsuz etkilemekte, başarılı bir adaptasyon sürecini zora sokmaktadır.

Yerleşilen Ülkenin ve Vatandaşlarının Tutumları

Yerleşilen ülkenin ve o ülke vatandaşlarının göçmenlere karşı tutumları kültürleşme sürecini etkileyen temel faktörler arasındadır. Göçmenlerin gelişi ev sahiplerinde endişeden beğeniye kadar pek çok farklı duyguya yol açmaktadır. Ev sahipleri göçmenleri kendilerine bir tehdit olarak görebilmekte ya da göçmenlerin kültür ve değerlerini olumsuz karşılayabilmektedirler. Bazı toplumlar ise yüzyıllarca devam eden göçler sayesinde ortaya çıkmışlardır, heterojen bir yapıya sahiptirler ve bu doğrultuda bir göç politikası izlemektedirler. Göçten kaynaklanan kültürel çoğulculuğu kabul edip, kültürel farklılıkları ortak toplumsal kaynak olarak görüp desteklemektedirler. Olumlu çok kültürlülük ideolojisi olarak tanımlanan bu bakış açısı toplumda “bütünleşme” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu toplumlar, göçmenleri kültürel değişime zorlamaya (asimilasyon) ve onları dışlamaya (ayrılıkçılık ve marjinalleşme) daha az başvururlar.⁴³

Ayrıca kültürleşme sürecinde ulusal politika ve programlar ile devlet ideolojisi de önemlidir. Ulusal politika ve programlar yoluyla devlet tarafından göçmenlere destek olunması, onlara kucak açılması, maddi ve manevi yardımlarda bulunulması kuşkusuz göçmenlerin kültürleşme sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Doğal olarak, ev sahiplerinin misafirperverlik seviyesi göçmenlerin kültürleşme seviyesinde belirleyicidir, diyebiliriz.

⁴² Berry, “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, a.g.m., p. 16.

⁴³ Berry, “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, a.g.m., p. 703-704.

Göçmenlere Sağlanan Toplumsal Destek

Kültürleşme sürecinde kişiler kimliklerini yeni çevredeki sosyal destek sistemine bağlarlar. Sosyal destek; sosyal ağın genişliğini, sosyal bütünleşmeyi, sosyal örgütlere katılımı ve sosyal ilişkilerin kalitesini kapsamaktadır. Bazı kişiler için yeni çevreleri onların yerel kimliğine destek sağlamaktadır. Örneğin, ev sahibi ülkedeki bir elçilik, konsolosluk ya da temsilcilik göçmenlerin kendilerini güvende hissetmesini sağlar ve onların kimliklerini yeni çevreleri ile bütünleştirmeye yardımcı olur.⁴⁴ Sosyal destek sağlayan diğer kurumlar ise dernek ve cemaatler olabilir. Dernek ve cemaatler göçmenlerin kendi grupları ile ilişkide ve bağlantıda olmasını sağlayarak onların yeni çevrelerine daha kolay uyum sağlamasına yardımcı olurlar. Diğer taraftan göçmenlerin ev sahibi toplum ile ilişkide olmasını sağlayacak dernek ve kurumlar da sağlıklı bir bütünleşme süreci için gereklidir. Kişinin her iki kültür ile de ilişki içerisinde olmasını sağlayacak bir sosyal destek sistemi başarılı bir adaptasyonun gerçekleşmesi için şarttır.⁴⁵

İki Ülke Kültürü Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

İki kültür arası mesafe yani aradaki benzerlik ve farklılıklar kültürleşme sürecini etkileyen bir diğer faktördür. Terk edilen ve yerleşilen ülkeler ve toplumları değer, din, dil, gelenek, yemek ve yaşama alışkanlıkları, insan ilişkileri vb. pek çok açıdan benzer ya da farklı olabilirler. Bu farklılıklar yani kültürel mesafe⁴⁶ ne kadar az ise ev sahiplerinin göçmenleri, göçmenlerin de ev sahibi kültürü kabul edip benimsemeleri o kadar kolay olmaktadır. Göçmenlerin ev sahibi toplum içerisinde eşit bir üye olarak kabul edilmesi kültürel benzerliklerin fazla olduğu durumlarda daha kolay gerçekleşmektedir. İki kültür arasındaki farklılıklar arttıkça adaptasyon başarısı düşmektedir. Büyük kültür farklılıkları daha fazla kültür aktarımı, daha fazla kültür öğrenme ve değişim gerektirmektedir. Diğer taraftan gruplar arası olumsuz davranışlara, kültür çatışmasına ve zayıf adaptasyona yol açmaktadır.⁴⁷ Dolayısı ile kültürel farklılıkların fazla olması kültürleşme sürecini bir hayli zorlaştırmaktadır, diyebiliriz. Diğer yandan göçmenlerin geldikleri ülkenin göç ettikleri ülkeyle tarihteki ilişkileri de göçmenlerin kültürleşme sürecini etkileyebilmektedir.⁴⁸

⁴⁴ Khodaparast, a.g.e., p. 27.

⁴⁵ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 25.

⁴⁶ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 23.

⁴⁷ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 23.

⁴⁸ Hortaçsu, a.g.e., s. 278.

Göç Etme Nedenleri, Göç Motivasyon ve Beklentiler

Göçmen grupların kültürleşme tutumları; eski ülkelerini terk etme nedenlerinden, itici ya da çekici motivasyondan ve yeni ülkelerindeki konumlarına ilişkin beklentilerinden etkilenmektedir. İtici faktörler; zorlayıcı ve dışlayıcı olmak üzere çeşitli olumsuz faktörlerdir. Çekici faktörler ise; kolaylaştırıcı ve olanak tanıyıcı olan olumlu faktörlerdir.⁴⁹ Genellikle gönülsüzce göç etmek, göçe zorlanmak ve olumsuz beklentilere sahip olmak kişilerde tepki, olumsuz sonuçlar ve psikolojik adaptasyon problemleri doğurmaktadır.

Yeni ülkesinde kabul görüp yüksek bir konum elde edebileceğini düşünen göçmen, özellikle kendi ülkesiyle düşük düzeyde özdeşleşiyorsa asimilasyonu ya da bütünleşmeyi seçmektedir.⁵⁰ Diğer taraftan kişilerin göç ettiği yere dair beklentilerinin çok yüksek olması da olumsuz sonuçlar doğurabilir. Çünkü kişilerin bu beklentileri karşılanmazsa, büyük bir stres yaşayabilirler.⁵¹

Göçmenlerin Bazı Özellikleri

Göçmen kişinin yaşı bu noktada önemlidir. Genel olarak küçük yaşta göç eden ve yerleştiği yerde uzun süre yaşayan bir kimsenin kültürleşme sürecinin daha başarılı geçtiği söylenebilir. Kişinin kaçınıcı kuşak göçmen olduğu da kültürleşme sürecini etkilemektedir. Örneğin birinci kuşak göçmenler kendi orijinal kültürlerini daha fazla koruma eğiliminde iken ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler ev sahibi kültürü ve o kimliği benimsemeye daha yatkındırlar.⁵² Yapılan çalışmalar kültürleşme sürecinde kadınların erkeklere göre daha fazla problemle karşılaştığını göstermektedir.⁵³ Dolayısıyla göçmenin cinsiyeti ve toplumsal cinsiyeti de süreci etkileyen bir diğer faktördür. Göçmen grup üyelerinin eğitim ve mesleki alandaki başarıları ev sahiplerinin onlarla ilgili kimlik tanımlamalarını ve bütünleşme sürecini olumlu yönde etkilemektedir.⁵⁴ Göçmenlerin sahip oldukları sosyoekonomik statünün yüksek olması durumunda büyük oranda bütünleşme ve asimilasyon stratejilerinin

⁴⁹ Berry, "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", a.g.m., p. 703. Buraya şuradan aktarılmıştır; A. Richmond, "Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements", **Journal of Refugee Studies**, 6, 1993, pp.7-24.

⁵⁰ Hortaçsu, a.g.e., s. 277-278.

⁵¹ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 22-23.

⁵² Hortaçsu, a.g.e., s. 262-263.

⁵³ Berry, "Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation", a.g.m., p. 22.

⁵⁴ Khodaparast, a.g.e., p. 25-27.

benimsendiği söylenebilir.⁵⁵ Göçmenlerin dil bilgisi de kültürleşme sürecini etkileyen en önemli faktörlerdendir. Ev sahibi ülkenin dilini bilmek ve kişilerarası iletişim kurmak göçmenlere duygusal açıdan destek sağlamakta ve onların yeni çevrelerini anlamalarını kolaylaştırmaktadır. Yine göçmenlerin dini ile yerleştikleri bölgede yaygın olan dinin aynı ya da çeşitli açılardan benzer olması ve bu dinlerin hoşgörü, misafirperverlik gibi değerleri yüceltmesi de kültürleşme sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Ev sahipleri ile göçmenler arasındaki irksal ve fiziksel farklılıkların az olması ve göçmenlerin içe dönüklük, dışa dönüklük, kişisel kontrol, kişinin yararlılığı, etkinliği gibi bazı kişisel özellikleri de kültürleşme sürecinde belirleyicidir.

Göçmenlerin Yeni Yerleştikleri Ülkedeki Konumları

Göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkedeki konumları yani göçmen grubunun canlılığı, nüfus gücü ve statüsü o grubun ev sahibi grup karşısında güçlenmesini sağlayabilir. Göçmen grubu eğer güçsüzse ev sahiplerinin yönlendirmesiyle asimile olmakta, eğer güçlü ise kendi kültürleşme stratejisini kendisi belirlemektedir.⁵⁶ Dolayısı ile bu da kültürleşme sürecini etkileyen temel faktörler arasındadır.

Göçmenler İle Yerliler Arasında Kurulan İlişkiler

Göçmenler ile yerliler arasında kurulan ilişkiler, bu ilişkilerin seviyesi ve farklı gruplar arasındaki yakınlaşmalar da kültürleşme sürecini etkileyen faktörler arasındadır. Göçmenlerin yerlilerle iletişime geçmesi, çevre edinmeleri, yerlilerle arkadaşlık kurmaları, birlikte vakit geçirmeleri, göçmenlerin ve yerlilerin evlilik tercihleri, göçmenlerin yerliler ya da diğer gruplardan eş seçmeleri, gruplar arası evlilikler ve kurulan ilişkilerin düzeyi, kültürleşme sürecini etkilemektedir. Eğer iki grup arasında olumlu ilişkiler ve yakınlık söz konusu ise başarılı bir kültürleşme sürecinden söz edebiliriz. Olumlu ilişkiler kültürleşme sürecini de olumlu yönde etkilerken, olumsuz ilişkiler kültürleşme sürecini kötü etkilemektedir. Göçmenler ve yerliler arasındaki olumlu ve yakın ilişkiler bütünleşme sürecinin daha yaygın olarak benimsenmesini desteklemektedir.

⁵⁵ Bilge Ataca - John W. Berry, "Psychological, Sociocultural, and Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples in Canada", **International Journal of Psychology**, 37 (1), 2002, pp. 13–26, p.13.

⁵⁶ Khodaparast, a.g.e., p. 21–24.

Sonuç

Yukarıda da değinildiği üzere, göç çalışmaları için “kültürleşme” kavramı oldukça önemlidir ve bu kavramın anlaşılması gerekmektedir. Göç, göçün ardından yaşanan değişim ve uyum sürecinin sağlıklı bir biçimde analiz edilebilmesi öncelikle kültürleşme kavramının, kültürleşme süreci ve öğelerinin, çağdaş kültürleşme yaklaşımlarının, kültürleşme stratejilerinin ve bu süreci etkileyen faktörlerin anlaşılmasına bağlıdır. Bu çalışma özellikle tarih alanında sürdürülen göç çalışmalarında “kültürleşme” yaklaşımından yararlanılmasında kolaylık sağlayacaktır.

Özellikle John W. Berry tarafından geliştirilen model ve kültürleşme stratejilerinden ülkemizde sürdürülen göç çalışmalarında da yararlanılabileceği açıktır. Söz konusu kültürleşme stratejileri ve bu süreci etkileyen faktörlerden göç üzerine sürdürülen pek çok sözlü tarih çalışmasının veri değerlendirme aşamasında yararlanılabilir. Bu sayede göçmenlerin hangi kültürleşme stratejisini benimsediği ve kültürleşme sürecinin sonuçları daha net bir biçimde ortaya konulabilir. Yazarın doktora tezinde⁵⁷ de Berry'nin geliştirdiği yaklaşımdan 1878-1914 yılları arasında Balkanlar ve Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenler konusunda yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen tarihsel araştırma ve sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen veriler yukarıda söz edilen yaklaşımlar ışığında analiz edilmiş ve göçmenlerin kültürleşme sürecinin sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ataca Bilge- John W. Berry (2002), “Psychological, Sociocultural, and Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples in Canada”, *International Journal of Psychology*, 37 (1), pp. 13–26.
- Berry John W. (2005), “Acculturation: Living Successfully in Two Cultures”, *International Journal of Intercultural Relations*, 29, pp. 697–712.
- Berry John W. (2001), “A Psychology of Immigrants”, *Journal of Social Issues*, 57(3), pp. 615-631.
- Berry John W. (1997), “Lead Article: Immigration, Acculturation, and Adaptation”, *Applied Psychology: An International Review*, 46 (1), pp. 5–34.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşenur Bilge Zafer, 1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2015.

- Berry John W. (1991), "Understanding and Managing Multiculturalism", *Psychology and Developing Societies*, 3, pp.17-49.
- Berry John W. (1980), "Acculturation as Varieties of Adaptation", *Acculturation: Theory, Models and Findings*, ed. A. Padilla, Boulder: Westview, pp. 9-25.
- Bilge Zafer Ayşenur (2015), 1878-1914 Yıllarında Balkanlar ve Kafkasya'dan Gelen İkinci Kuşak Göçmen Kadınların Kültürleşme Süreci (Bursa Vilayeti İnegöl Kazası Örneği), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa.
- Bourghis R.Y. – L.C. Moise – S. Perrault vd. (1997), "Towards an Acculturative Acculturation Model: A Special Psychological Approach", *International Journal of Psychology*, 32, p. 369-386.
- Durugönül Esmâ (1997), "Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, ss. 95-100.
- Gordon Milton M. (1964), *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*, Oxford University Press, New York.
- Greeley Andrew M. (1971), *Why Can't They be Like Us?: America's White Ethnic Groups*, Clarke, Irwin & Company, USA.
- Güvenç Bozkurt (2002), *Kültürün ABC'si*, 2. b., Yapı Kredi Yayınları, Cogito-67, İstanbul.
- Hortaçsu Nuran (2007), *Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, 1. b. İmge Kitabevi, Ankara.
- Hünler Olga Selin (2007), Factors Related to Psychological Problems and Life Satisfaction of Newcomer Turkish Immigrants in the Netherlands, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara.
- Khodaparast Neda (2008), The Acculturation Experience of Adult Iranian Immigrants in the United States, (Doktora Tezi), School of Professional Psychology, Massachusetts.
- Tureng *İngilizce-Türkçe Sözlük*, "Acculturation" maddesi, <http://tureng.com/search/acculturation> (05.11.2012).
- Türkdoğan Orhan (1977), *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dedekorkut Yayınları, İstanbul.
- Yalçın Cemal (2002), "Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine Göç", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.26, No:1, ss.45-60.

THE SMALL QASIDAS ENTITLED AS MÜZEYYEL GHAZALS AND GHAZALS IN THE POEMS OF SEBK-I HINDI POETS. ¹

Özlem ERCAN*

ABSTRACT

The exploration of divans of Sebk-i Hindi poets reveals numerous qasidas written for various sultans and statesmen. This genre is not the only genre that was used for contributing to the patron-patronized relation even though this praising patron genre is also used for the same reason. Müzeyyel ghazals and qasidas entitled as ghazals can also considered as poems written for praising the patrons. In addition if the poet praises himself in his poem, the poem is considered as fahriye (self-praising poem).

In this paper after introducing müzeyyel ghazals, ghazals and qasidas entitled as ghazals from the divans of seven Sebk-i Hindi poets (Naili, Şehri, İsmeti, Neşati, Fehim-i Kadim, Şeyh Galib ve A. Sami) are explored. This paper aims to determine for whom these poets wrote their müzeyyel ghazals. Beside that how they praised themselves with this poems is also explored. In this paper also the structural features of müzeyyel ghazals and qasidas, which are entitled as ghazals but considered as qasida due to containing prays are tried to be determined.

Key Words: Müzeyyel ghazals, qasida, Sebk-i Hindi.

¹ This article is the renewed and improved form of the paper presented in VI. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Classical Turkish Literature Symposium VI) which was organized by Erciyes Üniversitesi Klâsik Türk Edebiyatı Topluluğu (Ercisey University The Association of Classical Turkish Literature) in the memory of Professor Mine Mengi in 25-27 November 2010 with the title of “Sebk-i Hindî Şairlerinde Müzeyyel Gazeller”

* Yard.Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ÖZET

Sebk-i Hindî Şairlerinde Müzeyyel Gazel ve Gazeliyat Başlığı Altında Bulunan Küçük Kasideler

Sebk-i Hindî şairlerinin divanları incelendiğinde çeşitli padişah ve devlet adamları adına kaleme alınmış birçok kasideyle karşılaşmak mümkündür. Söz konusu kişileri methetme amacı taşıyan kaside, hâmi-şair ilişkisine katkıda bulunan nazım biçimi olmakla beraber bu konuya hizmet eden tek nazım biçimi değildir. Müzeyyel gazeller ve gazeliyat başlığı altında bulunan kasideler de hâmilere veya başka şahısları öven manzumeler içinde değerlendirilebilir. Ayrıca müzeyyel gazelde şair kendini methediyorsa bu şiirler fahiye olarak kabul edilebilir.

Makalede “müzeyyel gazel”in ne olduğu tanıtıldıktan sonra yedi Sebk-i Hindî şairinin (Nâilî, Şehrî, İsmetî, Neşâtî, Fehîm-i Kadîm, Şeyh Gâlib ve A. Sâmi) divanlarında yer alan müzeyyel gazeller ve gazeliyat başlığı altında toplanan kasideler değerlendirilecektir. Makalenin amacı, Sebk-i Hindî şairlerinin kimlere müzeyyel gazeller yazdıklarını tespit etmektir. Bunun dışında bu nazım biçimiyle kendilerini nasıl övdüklerinden de bahsedilecektir. Makale de ayrıca müzeyyel gazelin ve gazeliyat başlığı altında toplanan ancak içinde dua olduğu için kaside kabul edilen manzumelerin şekil özellikleri de belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müzeyyel gazel, kaside, Sebk-i Hindî.

INTRODUCTION

“Müzeyyel” means “zeyli, of extension, having something extended; with extension; memorandum send back with its respond at the bottom.” (Devellioğlu 2010, 929); “attached, extended, memorandum send back with its respond at the bottom in Ottoman age” (Kanar 2009, 2494); “extended, proceeded as zeyil, as müzeyyel” (Naci 2009, 525).

“Müzeyyel ghazals” as a poetic genre is structured as a result of extending the poem after *tahallüs* couplet with a few couplet which follows poet’s starting his poem with the subjects of wine, love, beauty, nature, cup bearer. These added couplets are named as “zeyl”. In *zeyls* the poet praises sultans, statesmen, religion men and followers of religious order and the poets he admires. *Müzeyyel* ghazals do not exceed fifteen couplets. (Dilçin 1986, 87) Also Haluk İpekten makes a similar definition as “After poets mention their pen name, they add a few couplets to their ghazals to praise someone. These ghazals are named as *müzeyyel* ghazals and these added couplets are named as *zeyl*” (İpekten 1985, 19)

In addition to these definitions Cemal Kurnaz and Halil Çeltik think that if any pray is added after the *zeyl* couplets of *müzeyyel* ghazals these poems should be considered as *qasidas*.

“Sometime poets add a few couplets of praising and compliment. In that case, in the first section of the ghazals a subject and in the section after the pen name another subject take place and a poem with two sections of meaning is constructed. These ghazals are named as ‘müzeyyel ghazals’ which means *zeyl* added, extended. If after the praising couplets a praying exists this poets is named as *qasida*.” (Kurnaz, Çeltik 2013, 120-121)

In this paper, in the light of the information, *müzeyyel ghazals* and *qasidas*, which are entitled as ghazals but considered as *qasida* by Kurnaz and Çeltik that are in the divans of seven *Sebk-i Hindi* poets are determined. The aim of this paper is state how the praised are praised in addition to determine the structural features of *müzeyyel ghazals* and *qasidas*. Another aim is to determine whether writing *müzeyyel ghazals* is a poetic style or not among the poets of *Sebk-i Hindi* movement. During the paper *qasidas* entitled as poets will be named as “small *qasida*” (*küçük kaside*).²

1. Naili:

Naili wrote four small *qasidas* for Nakibü'l-Eşraf Kudsizade Efendi, Şeyhülislam (the chief of religious officials in Ottoman Empire) Yahya Efendi, Nef'i ve Sultan Mehmed IV and a *müzeyyel ghazal* for İsmeti. Since he was distanced from the capital of the sultanate he preferred writing poems rather for the poets he admired.

The seven couplets of the twelve couplets in the poem that he wrote for Nakibü'l-Eşraf Kudsizade Efendi are *zeyls*. Before the *tahallüs* couplet he praises the one with a heart and tell them what to do for being a good follower. After the praising couplets he seeks shelter in the heart of the praised person, the bright conscience of this person is a sacred world to him, this person mends the hearts. He ends his poem with likening Kudsizade to the light of prosperousness and dignity.

Ola muhâfazat-ı Hakda dâ'imâ o vücüd

Ki çeşm-i zahm-ı felekden nigâh lâzımdır

G. 63-12³

² For *müzeyyel ghazals* see: Çatoviç, Alena; Bakşiç, Sabina (2014), “Bosnalı Divan Şairlerinin Şiirlerinin Pragmatik (Edimibilim) Boyutu”, I. Uluslar arası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Kasım 2014, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, p. 1-8; Öztürk, Murat, “Klasik Türk Şiirinde Kişilere Yazılan Gazeller”, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, Bildiri Kitabı II. (eprints.ibu.edu.ba/.../KLASİK%20TÜRK%20ŞİİRİNDE); Turan, Selami (2007), “Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi* 10, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, p. 155-196.

³ Couplets are cited from “İpekten, Haluk (1990), *Nâilî Divanı*, Ankara: Akçağ.”

The poet in the poem he wrote for Şeyhülislam Yahya with the couplet

Yahyâ Efendi hazreti kim mihr-i şefkati

Hârâya feyz-i gevher eder hârzâra gül

G. 230-8

praises the praised before the *tahallüs* couplet. This case is considered as proof to the necessity of considering this kind of poems as small *qasidas*. Because in *müzeyyel* ghazals, the praising couplet is placed after *tahallüs* couplets. The couplets following the *tahallüs* couplet express the beauty of rose, the jealousy for the beloved, the coyness of the beloved, which are not usual properties of *müzeyyel ghazals*. The poem ends with the pray for Şeyhülislam Yahya

Her dem-bahâr-ı ömrün ola reşg-i Çârbâğ

Ol vakte dek ki mihri ola bu bâğ-ı çâra gül

G. 230-15

In the small *qaside* written for Nef'i, the poet continues his praising during the whole poem. In the poem written like a *qasida* he express that he sees Nef'i as a teacher, he desires his attention he accepts Nef'i's words as a revelation and Quran's verse.

Tengnâ-yı dü-cihân râh-zen olmaz etse

Himmetin pîş-rev ol ârif-i billâh bize

Tâ ki â' dâya ola bezmi gam-engîz-i hased

Feyz-i ikbâl-i neşât ile tarabgâh bize

Ömrün eözün ede Hak hem ola ol feyz-i neşât

Çâresâz-ı gam-ı pey-der-pey-i cânkâh bize

G. 303-12-6

Na'ili in his small *qasida* for Sultan Mehmed IV with the rhyme of "Sultani" praises the sultan in all couplets. After he likens the sultan and the sun through almost the whole poem, he prays for the sultan after *tahallüs* couplet.

Sipihri-i saltanatda gâh bedr ü geh hilâl olsun

Dokunsun çarha mâh-ı râyet-i efrûz-ı sultânî

Pür olsun dâmen-i hâhiş kefi deryâ-nevâbinden

Nisâr olsun nice gencîne-i meknûz-ı sultânî

Ola rûh-ı Nizâmü'l-mülk ü İskender cenâbından

Nasak-âmûz-ı düstûrî nisâb-endûz-ı sultânî

G. 386-6-7-8

In his only *müzeyyel* ghazals in which he praises İsmeti he uses the common elements of beauty. He praises the poet with only one line, which is “The competent of ingenuity may appeal to İsmeti”.

Mahal nâzıkdir erbâb-ı ma’ârif etsin istimdâd

Cenâb-ı İsmetînin lutf-ı tab’-ı kâmrânından

G. 255-6

As it seen, even though İsmeti poet is entitled as ghazal since the four mentioned praised are praised and the poem is completed with a pray, it is in qasida shape. Considering this poet as a *müzeyyel* ghazal only because of the presences of the *zeyls* after the *tahallüs* couplets is not possible. Because poems should be evaluated in terms of not only structure but also meaning.

1. Şehri:

Şehri wrote one qasida, four *müzeyyel* ghazals as two for Şeyhülislam Yahya, and two for himself. Unfortunately for whom he wrote the small qasida is not remarked. Probably this poem is written for Veziriazam (grand vizier) Gürcü Mehmed Paşa who is an important person in Şehri’s life and for whom Şehri worked as a clerk for a while. (Demirel 1999, 14). In addition to this qasida Şehri wrote two *müzeyyel* ghazals for himself and two *müzeyyel* ghazals for Şeyhülislam Yahya.

In one of the qasidas he complains about his fortune. The next stage in in those poems is praising the person whom the poem is written for. In that way the poets let his patron or his expected patron know his situation and asks for their favor. So evaluating the poems that demonstrates same features but entitled as ghazals as qasida is possible.

This small qasida of Şehri complains about his fortune starting from first line. In the *zeyl* couplet he praises the pasha as “behave warmly towards poets, protects the talented, the one with a hear benefits from his grace”. The poems ends with a pray like a qasida:

Cenâb-ı hazret-i Paşa-yı muhterem k’anda⁴

Ri’âyet-i şu’arâ ragbet-i hüner bulunur

O ‘âlem-i keremün bâg-ı lutf-ı tab’ından

Hemîşe ehl-i dile nahl-ı bârver bulunur

⁴ Couplets are cited from “Demirel, Şener (1999), Şehri Hayatı, Sanatı, Divanı’nın Tenkitli Metni ve Tahlili, Elazığ: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3188”.

İlâhî devlet ü ‘ömri ola murâdınca

Zamânede nitekim şâm ile seher bulunur G. 34-6-7-8

In one of two *müzeyyel* ghazals that consists the praising for Şeyhülislam Yahya, he talks about lover and beloved. He likens Yahya who is called as “Hazret-i Molla” to Hassan bin Sabit who was the poet of prophet Muhammed.

Yâ meger Hazret-i Mollâ-yı edîbü’l-‘asrun

Kılasın cilvegeh-i ragbetine pây-endâz

O sühan-senc ki ser-cûş- ham-ı fikretîdür

Âhirîn rikkat-i Hassân-ı belâgat-perdâz G. 60-6-7

Şeyhülislam Yahya who, in another *müzeyyel* ghazal that depicts scene of lover and beloved’s drinking, is praised as the most honorable among the fetwa givers and amazes even İmam-ı A’zam.

O hallâl-ı mesâ’il kim dem-i müşkil-güşâyîde

Kalur engüş-i hayret-ber-dehen rûh-ı İmâm A’zam

Müşerref eylemiş fetvâyı fetvâ-yı şerîfânı

Misâl-i dîn-i İslâm u zemîn-i Ka’be-i Ekrem G. 104-6-7

One of the ghazals that Şehri wrote for himself is composed of eight couplet, and the other is composed of twelve couplets. In the first ghazals he praises himself while he praises lovers. After *tahallüs* couplet he describes them as “ripeness sun of my misfortune” and continues his praising.

Ol müntehî-i fûnûn-ı eflâk

Biz müste‘idân-ı hür-hitâbuz

Ol mantikatü’l-burûc-ı ‘irfân

Biz anda nukât-ı inkılâbuz

El-hâsılı ol semâ-yı tahkîk

Biz anda du‘â-yı müstecâbuz G. 52- 6-7-8

In the other *müzeyyel ghazals* he spreads the praising all over the poem with expressions like “desperate poor, the young child of *pir*, I am the clerk, I have knowledge of everything” and in the final couplets increases the degree of the praising:

Şi'r-i nâhun-be-dil zen olmayıcak
Tutalum Hüsrev ü Zahîr benem

Mâh-tâb ise Enverî sözde
Âftâb-ı sühan-ı mîr benem

Şâh-ı nazm ise tab'-ı Hâkânî
Mâlik-i genc-i dil-fakîr benem

Tâlib-i tâze-gûyun el-hâsıl
Şîve-i tab'ına esîr benem

G. 100-9-10-11-12

2. Neşati:

Neşati wrote only one *müzeyyel ghazals* and he devoted this to himself. All over ghazals he tells that he endures the reproaches of the enemies even though the beloved cannot endure his image, the rosebud cannot endure hardship and the rose cannot endure wine and he asks the question, which he already knows the answer.

İy dil bu kadar keş-me-keş-i gamla idersin
Dâ'im sitem-i düşmen-i hod-gâma tahammül

Sânî-i Nizâmem dimesi hazm olunur mı

Olmış tutalum tafra-yı nazzâma tahammül

G. 80-6-7⁵

3. Şeyh Galib:

He is the one who has the largest volume of ghazals among the Sebk-i Hindi poets. The poet wrote fifteen poem for Mevlana (Yusuf-ı Sineçak is co-poet of one of them); seventeen for Şems; three for himself and Yusuf-ı Sineçak, two for each for Vakanivüs Pertev and Sakıb Dede, one *müzeyyel ghazals* for each for İsmail Rûsuhi Dede, Hoca Neş'et, Neşati, Sultan Veled and he wrote one small qasida entitled as ghazals for each for Reissülküttab Raşid, his father Mustafa Reşid and Sultan II. Selim.

Galib depicts various situations of lover and beloved in the ghazals that he devoted to Mevlana and Şems. He sorts out qualities that supposed to be in good lovers of God and followers of religious orders. The praises, which are one of two for each ghazals can be summarized as:

⁵ Couplets are cited from "Kaplan, Mahmut (1996), Neşâtî Divanı, İzmir: Akademi Kitabevi".

The servant of Mevlana reaches to the potion of meaning. The ones that do not comprehend him will comprehend the truths only in judgment day. His virtue has no boundary. The vigilant lover should arrive to his convent and prostrate on his earth. Because he is the one of the heirs of prophet Muhammed. Each leaf ripped off from his *Mesnevi* is a garnish on the hairs of houris of the heaven and the morning of spring of oneness. At the end, the ones ignorant to his enlightenment will be admonished.⁶

In the *zeyl* of his ghazals that does not consist any praise but express his respect for Mevlana, his desire from the wind is as such:

Varırsan arz-ı ubûdiyyetim sabâ söyle

Harîm-i Hazret-i Monlâya rûy-mâl olunur

G. 44-8⁷

One of these ghazals is particularly remarkable. The poet, in each couplets of the ghazals bring ups the instruments that companies the sacred dance ritual of the dervishes: Tuning pin and drum are fabulous instruments. *Çeng* (a string instrument string) is master of instruments. *Tanbur* is signs the oneness. *Rebab*, *santur* and *kanun* suit to the atmosphere of gathering. Even though the poet references to an incidence by saying “the gift, ring is nothing other than a legend” its content could not resolved by us:

Verdi haber celâcil-i def bahş-ı Pîrden

Gûş eylemem ‘atiyye-i hâtem fesânedir

G. 53-12

Şeyh Galib, among those poems, mentions Şems even more than Mevlana which probably because of the enlightenment he gave to Mevlana. Not only Mevlana but also Galib benefits from the enlightenment of Şems whom he praised through seventeen *müzeyyel ghazals*. Even seven universes is filled with his enlightenment and immersed with his divine light. Galib attained to the morning of reuniting which is full of divine light. The gaze of Şems fosters the thirsty souls with rose attar. This gaze turns even the vile gaze of Zerkub into gold. Even the curves of the hairs of the beloved became ruined by the love for Şems’s face. His love would not leave his tears on the ground. There are the omens of comfort and pleasure under his shadow and the omens of enlightenment in his place. The splendor of his benefaction is at a level of mightiness that he can circumambulate with the Archangel Gabriel in the highest heaven.⁸

⁶ G. 14, G. 44, G. 46, G. 53, G. 66, G. 108, G. 144, G. 173, G. 175, G. 182, G. 195, G. 196, G. 269, G. 309, G. 312.

⁷ Couplets are cited from “Kalkışım, Muhsin (1994), Şeyh Gâlib Divanı, Ankara: Akçağ”.

⁸ G. 1, G. 16, G. 37, G. 60, G. 62, G. 109, G. 129, G. 161, G. 166, G. 176, G. 179, G. 194, G. 205, G. 234, G. 236, G. 250, G. 307, G. 308.

Galib wrote also a *müzeyyel* ghazal in which he praises two person rather than only one. In long ghazals with eighteen couplets there are praising couplet for Mevlana and Yusuf-ı Sineçak one for each:

Hazret-i Monlâya tevellâdayız
Bizlere her şeb şeref-i mâhtâb

Bendesi Yûsuf gibi bir Sîneçâk
Kim eteğin tutdu kefi mâhtâb

G. 14-17-18

In the other ghazals that he depicts scene of dervish or lover all over the ghazal he explains how close Şeyh Galib and Yusuf-ı Sineçak.

Yâd eylemez olduk haber-i Yûsuf-ı Mısır
Südlücede bir mâh ile şîr ü şekeriz biz

G. 107-14

In the *müzeyyel* ghazals that are devoted to Vakanivüs (Historian) Pertev and Hoca Neş'et Efendi who are his supporters he describe Pertev as an illuminating sun and he states that he wrote all of his epigrams for Pertev.

Görünürse feleğe Pertev-i hurşîd-nazar
Veled-i Hazret-i Monlâ gibi şehden görünür

G. 56-8-1

Cümle cenâb-ı pertev içindir bu nükteler
Ol zâta ol suhan-ver-i yektâyâ hasretiz

G. 117-9-1

And Neş'et is the one that teaches Galib the Şevket style

Tarz-ı Şevket kepenek-pûş-ı reh-i Monlânın
Görünen bahyesidir hırka-i peşmîninden

G. 235-10

Galib prefers to praise Sultan Veled, Neşati and Rûsuhi among the poems. According to him, Veled threads the pearls of meaning; Neşati illuminates like a lampion; Rûsuhi teaches with papyrus:

Dürr-i ma'nâ-yı çekip rişteye Sultân Veled
Dizdi bir sübha-i mercân gönülden gönüle

G. 278-9

Tâk-ı 'arş-ı sikke-i Monlâya ol kandîl-i nûr
Künc-i ebrû kûşe-i mihrâb gelsün çeşmine

G. 275-9

Hazret-i Şârih Rûsûhîden bu gün
Dersine şâkird-i mülhemdir gönül

G. 200-7

The poet who wrote two *müzeyyel* ghazals for Sakıb Dede praises him as such:

Feyz-i nigâh-ı hazret-i Sâkıbdan iste hâl
Sırrı anun muhât-i zuhûr u butûn imiş G. 134-8-1

Feyz-i nigâhı cânib-i Sâkıbdan almışam
Bedrû't-tarîka Hazret-i Ergûna uymuşum G. 206-7-1

In the one of the two *müzeyyel* ghazals in which the poet praises himself he states that he has the most bracing lines, and prays for himself; in the other he praises himself with stating even the sultan included his poems to the sultans divans.

Rahm eyle hâl-i zârına yâ Hazret-i Celâl
Bî-çâre haylî himmete şâyeste gösterir G. 58-8

Hazret-i Sultân-ı Dîvânî alır dîvânına
Çâr-darb-ı 'aşk kim mûy-ı tecemmülden geçer G. 61-8

Şeyh Galib wrote three qasidas entitled as ghazals. One of them is the poem devoted to Reissülküttab (Grand vizier) Raşid and the poem ends with a pray.

Cenâb-ı Râşid Efendi re'îs-i yek-tâ kim
O kayda düşmüş Utârid derinde çâker ola

Mevâhib-i ezeldir mekârim-i hulku
Felek nedir ki bu fazl u kemâle masdar ola

Bu hüsn-i sîti tecâvüz muhâldir ammâ
Hudâdan isteriz anı ki dahı eşher ola

Ki ya'nî dâ'im olup mesned-i refî'inde
Hezâr hayr ile evsâfı sebt-i defter ola G. 274-8-9-10-11

In the small qasida that he wrote for his father Mustafa Reşid whose contributions to his cultivation:

Mustafâ nâm u Reşîd ü mürşid ü üstâd-ı küll
Her nigâh-ı himmeti iksîr-i a'zamdır bize

Farkımızda sâyesin Allâh memdûd eylesin

‘Alem ancak zât-ı vâlâsıyla âlemdir bize

G. 279-7-8

Even though Şeyh Galib is very close to the capital of the sultanate he wrote only one small qasida for Selim III. In two couplet *zeyls* the sultan is praised for his grace and prayed.

Himmetin masrûf edip tecdîd-i dîn ü devlete

Kârı hep lutf u inâyet hem ihsândır bize

El açıp bâlâyâ mânend-i sadef hengâm-ı feyz

Farz-ı ‘ayn olan du’âda çeşm-i giryândır bize

G. 300-10-11

4. Arpaeminizade Sami:

There are two small qasidas and three *müzeyyel ghazals* in the divan of Sami. It is unknown that which pasha the qasida entitled as ghazals is dedicated to. It is understood that this person is a vizier but his name is not mentioned in any part. This poem is written for probably Şehid Ali Paşa who patronized the poet more than any pasha. (Kutlar 2004, 17) Three couplets are added after *tahallüs* couplet to qasida, which is composed of ten couplets. The poem ends with a pray:

İcrâ idüp hadîka-i evsâf-i âsafa⁹

Cûy-i bihişt-i hoş-cereyân söylerüm sana

Ol âsaf-i yegâne ki medh-i bülendini

Ser-satr-i levh-i mihr-i cihân söylerüm sana

Subh ü mesâ du’âsın idüp zîver-i lisân

Ey ‘arş vird-i feyz-resân söylerüm sana

G. 2-8, 9, 10

In the second poem is fourteen couplets small qasida with four couplets of *zeyl* and dedicated to praise Nabi. The poem sees Nabi as the shah of the poem land who, the poet thinks, illuminates the universe with his poems. He states that Nabi turn the talented youngsters into master with his superior nature.

Üstâd-i kül hıdîv-i cihânân-i mülk-i nazm

Şânından eyler ‘âlem-i eş’âra fer zuhûr

⁹ Couplets are cited from “Kutlar, Fatma Sabiha (2004), Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî, Divan, Ankara: Kalkan Matbaası”.

Gayretle çok cevân-i hünermendi pîr ider
Tab’-i bülendi eylese pîrâne-ser zuhûr

Hak mustazıll-i sâye-i memdûd-i ‘ömr ide
Tâ kim cihânda eyleye şâm ü seher zuhûr G. 38-12, 13, 14

The first of three *müzeyyel ghazals* is written for scholar, poet and calligrapher Abdûlbaki Arif Efendi. The one couplet of seven couplets poem is a *zeyl* couplet, which points the scholar character of Arif Efendi.

O dâna-dil k’ olur hurşid ü meh pâ-mâl-i izmihlâl
Sipîhr-i tab’ınun kemter-şu’â’-i âftâbından G. 95-7

The other *müzeyyel ghazals* in the divan is written for probably Kaymak Mustafa. There is no name mentioned as such in the poem.

Sadr-i kerem-şi’âr kapudan-i kâm-kâr
Deryâ-hurûşdur kefi cûd ü nevâlde G. 113-20

The expression *kapudan* refers to his title admiral, which is given during Tulip Age.

Mevrûsdur sadâret ana gayra ‘âriyet
Yokdur şerîki da’vi-i câh ü celâlde G. 113-24

The expression of “the vizierate inherited to him” refers to the viziership of Kara İbrahim Pasha who is the father of Kaymak Mustafa Pasha.¹⁰ Fourteen of the twenty four couplets are devoted to praising. The length of the *zeyl* couplets in this poem is like an inclination of the love for the pasha.

Zeyl of the *müzeyyel ghazals* written for the poet Nami is as such:

Bir suhandur mazâhir-i itlâk
Zât-i ‘ankâ-zuhûr-i Nâmî gibi (G. 129-9)

CONCLUSION

In conclusion, considering all the poems five *Sebk-i Hindi* poets except İsmeti and Fehim Kadim wrote **fifty four müzeyyel ghazals** and **ten small qasida**. **Ten** of those *müzeyyel ghazals* are for any poets, **five** are for praising themselves, **thirty seven** are for praising sheikhs and **two** are for praising pashas. As it seen, they generally preferred *müzeyyel ghazals* to praise themselves and the sheikes and poets whom they admired; small *qasidas* to praise sultans and statesmen. However *müzeyyel ghazals* differ

¹⁰ tr.wikipedia.org/wiki/Kaymak_Mustafa_Paşa

according to whom they praised. Naili, Şehri, Neşati and Sami prefers to praise themselves or a poet. Şeyh Galib praises Mevlana and Şems.

Müzeyyel Ghazals:

As a general tendency, in the *müzeyyel* ghazals, the poets mostly do not write any title. Therefore, it is hard to determine the name of the praised person, if the name is not mentioned in the poem. In the **fifty four** müzeyyel ghazals examined in that study, the poets praise themselves and compares their poetic skills to some poets. These poems can be evaluated as *fahriye* (self-praising) poems.

Generally most of the poets of Classical Turkish Literature use *müzeyyel* ghazals. *Müzeyyel* ghazals is detected in 95% of the divans that Ünlü looked through. The portion of the *müzeyyel* ghazals in all of the divans is 5%. (Ünlü 2012, 50). Considering these portions, *Sebk-i Hindi* poets' writing fifty four *müzeyyel* ghazals can not be accepted as a stylistic feature. However, Şeyh Galib wrote plenty of poems for Mevlana and Şems like the other *mevlevi* (follower of Mevlana) poets. (Ünlü 2012, 45) This is a significant feature of the *mevlevi* poets and must be proved by also other studies.

In the other ghazals, which in the praised people are subjected, their name and attributes are mentioned as such:

1. Şeyh Galib is the one among the other *Sebk-i Hindi* poets who wrote most of the poems. He prefers to write the names of the praised ones, too. The names of the praised people are mentioned in **twenty six** ghazals as twenty five of them is Şeyh Galib and one of them is Naili.
2. The poets prefer to use an adjective or a title associated with the praised person. The title “*Hazret-i Monlâ, pîr, Hazret-i Hünkâr, Monlâ-yı Rûm*” for Mevlana and “*Hazret-i Mollâ-yı edîbü'l-âsrûn, müftî-i âlem*” for Yahya shows for whom these poems are written.
3. Sometimes the poets use an expression or a clue to point to the praised people. For Yusuf-ı Sineçak “*Monlâ-yı Rûm gibi sūrâğı var, Südlüce'de bir mâh*”; for Hoca Neş'et “*Tarz-ı Şevket kepenek-pûş-ı reh-i Monlânın*” bring them to mind.

The features of the ghazals are written in the following table.

Table 1: The Properties of Müzeyyel Ghazals

The Name of the Poet	whom the ghazals written for	Number of the Couplets in the Ghazals	The Number of the Zeyl Couplets	The Subject of ghazals	
Naili	İsmeti	6	1	beloved	
Şehri	His-self	8	4	praising	
	His-self	12	4	praising	
	Ş. Yahya Efendi	7	2	love, lover	
	Ş. Yahya Efendi	7	2	lover	
Neşati	His-self	7	2	love	
	Mevlana	8	1	beloved	
Şeyh Galib	Mevlana	12	1	love	
	Mevlana	6	1	lover	
	Mevlana	12	1	mystic music	
	Mevlana	9	1	love	
	Mevlana	15	2	lover	
	Mevlana	8	1	love	
	Mevlana	9	1	lover	
	Mevlana	10	1	love	
	Mevlana	11	1	spring	
	Mevlana	10	2	beloved	
	Mevlana	7	1	lover	
	Mevlana	9	1	beloved	
	Mevlana	18	2	Sufism	
	Mevlana	8	1	wine, love	
	Şems	13	1	lover	
	Şems	15	1	water	
	Şems	11	1	drinking gathering	
	Şems	9	1	love	
	Şems	10	1	beloved	
Şeyh Galib	Şems	14	1	beloved	
	Şems	12	1	beloved	
	Şems	10	1	love	
	Şems	10	1	love	
	Şems	9	1	beloved	
	Şems	8	1	lover	
	Şems	18	2	beloved	
	Şems	11	1	lover	
	Şems	9	1	lover	
	Şems	8	1	lover	
	Şems	11	1	lover	
	Şems	6	1	lover	
	Yusuf-ı Sineçak	18	2	lover	
	Yusuf-ı Sineçak	14	1	lover	
	Yusuf-ı Sineçak	18	5	beloved	
	His-self	8	1	beloved	
	His-self	8	1	beloved	
	Vakanivüs Pertev	8	1	beloved	
	Vakanivüs Pertev	9	1	lover	
Şeyh Galib	Sakıb	8	1	beloved	
	Sakıb	7	1	lover	
	Rüsuhi	7	1	heart	
	Hoca Neş'et	10	1	beloved	
	Neşati	9	1	beloved	
	Sultan Veled	9	1	love	
	A.Sami	Abdülbaki Arif Efendi	7	1	love
		Kaymak Mustafa Paşa	24	14	beloved
		Nami	9	1	beloved
İsmeti	----	----	----	----	
Fehim-i Kadim	----	----	----	----	

The *zeyl* couplets of the *müzeyyel* ghazals which have twenty four couplets at most and six couplets at least differ between fourteen and one at least. Considering their percentages, *Sebk-i Hindi* poets prefer most one couplet *zeyl*. One couplet in 77.77 %, two couplets in 14.81 %, four couplets in 3.7 %, five couplets in 1.85 % and fourteen couplets in 1.85 % of ghazals are determined.

If the percentage of using *zeyl* couplet is evaluated, it is seen that:

Table 2: The distribution of *zeyl* couplets according to the poets.

Name of the Poets	Number of Zeyl Couplets	Percentage
Naili	1	100 %
Şeyh Galib	1 / 2 / 5	86.66 % / 12.82 % / 5.12 %
Sami	1 / 14	66.66 % / 33.33 %
Şehri	2 / 4	50 % / 50 %
Neşati	2	100 %

Small Qasidas:

The number of the *qasidas* entitled as *ghazals* is ten. Only two of them is written for poets and the rest is written for statesmen and sultans. In both *ghazals* and small *qasidas* beloved, lover, love, drinking gatherings, and spring are the main subjects. The *zeyl* couplets of the *qasidas*, which have fifteen couplets at most and eight couplets at least are seven at most or one at least. 30 % of those are three couplet *zeyls*. Beside that 20% of them are two couplet *zeyls*, 20% of them are four couplet *zeyls* and %10 of them are seven or one couplet *zeyls*.

In the small *qasidas* generally the names of the praised people are mentioned. Sometimes the poets titled these poems probably because of seeing them as small *qasidas*. For instance Naili use the title “*Müzeyyel der-hakk-ı nakîbü’l-eşrâf Kudsîzâde Efendi, Müzeyyel der-medh-i Şeyhü’l-İslâm ibn-i Şeyhü’l-İslâm Yahyâ Efendi, Müzeyyel der-medh-i Üstâd-ı Hod Sultânü’ş-şu’arâ Nef’î Efendi*”. The poet not only titled his poem but also mentioned the praised before the *tahallüs* couplet with the expression of “*Muhammed Han-ı Gazî*”.

Şehri uses “*Cenâb-ı Hazret-i Paşa*” for pasha; Şeyh Galib uses “*Râşid Efendi*” for Reisülküttab Raşid Efendi and “*Mustafâ nâm u Reşîd*” for his father, *Sultân Selîm Handır*” for Selim III; Sami uses “*âsaf-ı yegâne*” for pasha, “*Hazret-i Nâbî Efendi*” for Nabi and “*kapudan*” (admiral) and “*Mevrûsdur sadâret*” for Kaymak Mustafa Paşa.

The Features of Small Qasidas:

Table 3: The Features of Small Qasidas.

Name of the Poet	For Whom Is Written	The Number of the Couplets	The Number of the Zeyl Couplets	Subject
Naili	Kudsizade Efendi	12	7	advice
	Ş. Yahya Efendi	15	4	spring
	Nef'i	12	6	love, beloved
	Padişah IV. Mehmed	8	3	praising
Şehri	Gürcü Mehmed Paşa (?)	8	3	complain
Şeyh Galib	Reisülküttab Raşid	11	1	beloved
	Mustafa Reşid	8	2	lover
	Sultan III. Selim	11	2	lover
Sami	Şehit Ali Paşa (?)	10	3	beloved
	Nabi	14	4	beloved, love
İsmeti	----	----	----	----
Fehim-i Kadim	----	----	----	----

BIBLIOGRAPHY

- Demirel, Şener (1999), Şehrî Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili, Elazığ: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3188.
- Devellioğlu, Ferit (2010), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Dilçin, Cem (1986), "Gazel", *Türk Dili* 415-416-417, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 78-247.
- Dilçin, Cem (1997), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- İpekten, Halûk (1985), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, Birlik, Ankara
- İpekten, Haluk (1990), *Nâilî Divanı*, Ankara: Akçağ.
- Kalkışım, Muhsin (1994), *Şeyh Gâlib Divanı*, Ankara: Akçağ.
- Kanar, Mehmet (2009), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say: İstanbul.
- Kaplan, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Kurnaz, Cemal; Çeltik, Halil (2013), *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Kutlar, Fatma Sabiha (2004), *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi, Divan*, Ankara: Kalkan Matbaası.
- Muallim Nâcî (2009), *Lugat-i Nâcî*, Hazırlayan: Ahmet Kartal, TDK: Ankara.

Ünlü, Osman (2012), “Müzeyyel Gazellerde Fahriye”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 31, Konya: SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 33-53.

tr.wikipedia.org/wiki/Kaymak_Mustafa_Paşa

BURSA'DA BİLİM VE TEKNOLOJİDE SÜRDÜRÜLEBİLİR PROJELER ÜRETEEN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) ARASI DİYALOĞUN GELİŞTİRİLMESİ

*Melek TÜZ**
*A. Kadir ÇÜÇEN***
*Sevim AKÇAĞLAR****

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bilim ve teknoloji alanında “Akademisyenler ile sivil toplum kuruluşları arasındaki diyalogun” sürdürülebilir projeler kapsamında kurulması, yerel yönetimlerin de katkılarını ve yardımlarını alarak diyalog ortamını geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle sivil toplum, diyalog, iş birliği, sürdürülebilirlik ve birlikte proje yapma kavramları üzerine teorik çalışma yapıldı. Sivil toplum kuruluşlarına çalışmanın amacını kapsayan bir anket uygulandı. Çıkan sonuçlar doğrultusunda sivil toplum kuruluşları ve üniversitelere, işbirliği ve diyalog geliştirilmesi konusunda durumun neler olduğu belirtilerek işbirliğin sürdürülebilirliği için öneriler sunuldu.

Anahtar Kelimeler: *Sivil toplum kuruluşu, diyalog, iş birliği, proje, sürdürülebilirlik.*

* Prof.Dr., Uludağ Üniversitesi, İşletme Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

** Prof.Dr., Uludağ Üniversitesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Dr., Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Mikrobiyoloji Bölümü Öğretim Elemanı.

ABSTRACT

Development a Dialogue Between University and Non-Governmental Organizations Which Produce The Sustainable Projects in The Field of Science and Technology in Bursa.

The aim of this study is develop a dialogical occasion by means of local municipality and to establish a dialog between academicians and non-governmental organizations in the field of research relating to science and technology within the scope of sustainable projects. A theoretical presentation about such concept as civil society, dialog, collaboration, sustainability and project is given first of all for this aim with the relevant partners. A questionnaire containing the purpose of the research is applied then to non-governmental organizations. Some proposals abstracted from the results about what could be carry out in order to develop the present collaboration and dialog to the related parts.

Key Words: *Non-governmental organization, dialog, collaboration, project, sustainability.*

Ülkemiz demokratikleşmenin önemli bir göstergesi olan sivil toplum örgütlenmesi alanında çok hızlı gelişmelere sahne olmaya başlamıştır. Toplumsal sorumlulukları gönüllü olarak üstlenmeyi hedefleyen vakıf, dernek, birlik ve vatandaş girişimleri gibi sivil toplum kuruluşlarının sayıları her geçen gün artmaktadır. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının amacı, kamuoyu oluşturmak suretiyle, bireylerin isteklerini dile getirmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmak suretiyle çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasına yardımcı olmaktır. Günümüz sivil toplum kuruluşları iyi işleyen bir demokrasi, sosyal sınıflar arası diyalog ve halkın yönetime katılmasının sağlanması için önemli unsurlardır. Kısacası sivil toplum kuruluşları demokratikleşmenin en temel öğeleridir. Çünkü toplumun her kesimi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kendi istek ve görüşlerini dile getirerek demokratik yaşama katkı vermektedirler.

Bilim ve teknoloji toplumunda birey-devlet ilişkisine tekrar şekil verilerek piyasa temelli, yurttaş odaklı, yönetişimci, şeffaf, hesap verebilir, bilişim teknolojilerinden faydalanan yeni bir yönetim anlayışı savunulmaktadır. Böylece demokrasinin ve hukuk devletinin vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşları, hizmetlerin sağlanmasında önemli bir konuma yükselmişlerdir.

Akademik kuruluşlar ile sivil toplum, kamu ve özel kesimleri arasında gerçek ortaklıkların güçlenmesi gerekmektedir. Çağımızda bilim ve teknoloji alanında, ekonomik, toplumsal gelişme/kalkınma, kültür, sanat

içerikli faaliyetler, hemen hemen bütün toplumlarda en altta ve en küçük birimlere kadar yayılma eğilimi göstermektedir. Toplumun en alt kesimlerinde yer alan örgütlerin çapı ne olursa olsun, bunlar ister kırsal ya da isterse kentsel olarak konuşlansınlar, teknolojik olanaklardan dolayı, mevcut anında hizmet verebilen teknolojik araçlar ve sistemler aracılığıyla insanlar, varlıklarının ve katkılarının hissedilmesini sağlayabilmektedirler.

Görüldüğü gibi sivil toplum kuruluşları, bir görülmeyen gizli güç gibi çok etkiye/güce sahiptir. Bir konu savunuculuğu yapan bir sivil toplum kuruluşunun üyesi aynı zamanda bir akademisyen, bir işadamı ve hatta bir hükümet kuruluşu mensubu olabilmektedir. Dolayısıyla, sivil toplum kuruluşları üyeleri kendi örgütlerinin konuları/problemleri/davaları için nüfuzlarını dolaylı bir şekilde kullanabilmektedirler ve ayrıca değişik kesimlerden kuruluşların işbirliği için de çalışabilecekleri bir atmosferi de yaratmaktadırlar. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları sadece kendi amaç ve hedeflerine hizmet etmeyen, hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olan, ticari çıkar gözetmeyen, kâr amacı gütmeyen ve merkezi otorite ile yurttaşlar arasında arabuluculuk yapan kuruluşlardır. Türkiye’de sivil toplum kuruluşları siyasi partileri, vakıfları, dernekleri, sanayii ve ticaret odalarını, meslek örgütlerini, sendikaları, farklı platform ve yurttaş girişimlerini de içine almaktadır. Bilim ve teknoloji ile sivil toplum kuruluşları arasındaki diyalogun kurulması yeniliklerdeki gelişmelerde önemli bir vizyon oluşturacaktır.

Bu diyalogda yerel medya, ağlar oluşturma, post bilgi çağının, toplumların bütün kesimleri arasında bir ortaklık içinde yaşama ve sinerji yaratmanın en güçlü aracıdır. Şu andaki sınırların ve korumacılığın daha az engelleyiciliği ile bireyler, onların dernek veya birlik kuruluşları ve ağları her olası açıda bağlantılı duruma gelmek için büyük çabalar içerisine girmektedirler. Fakat bu sinerjinin yetmediği görülmektedir.

Bu nedenle, bu projede sinerjiyi artırmak amacıyla, akademisyenler grubu ile sivil toplumun bütün kesimleri arasında temasları ve karşılıklı tecrübe alışverişini güçlendirmesi, bilim ve teknoloji alanındaki tüm gelişmelerin yanında kültür ve tarihin de dâhil olduğu bilginin ve diyalogun oluşması hedeflendi. Böylece STK’lara gelecekte genişlemeyle birlikte ortaya çıkacak fırsatlar ve zorluklar konusunda bilinci arttırmak yönünde destek verilmiştir.

Bu proje kapsamında Bursa Büyük Şehir Belediyesi katkıları, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte ulusal ve bölgesel girişimleri operasyonel performans ile arttırmak hedeflenmektedir. Sektörler arası kurum ve kuruluşları bir araya getirerek diyalogu geliştirmek adına “Bursa’da Bilim ve Teknolojide Sivil Toplum Diyalogu” adı verilen bu stratejinin uygulanması üzerine bu proje yapılmıştır.

PROJENİN UYGULAMA AŞAMALARI

1. İlk tanışma toplantısı: Bilim haftasında 13 Mart 2014 günü Atatürk Kültür Merkezi-Merinos Bursa’da, “Bilim ve Teknoloji Alanında Sivil Toplum Kuruluşları Arası Diyalogun Geliştirilmesi” konulu ilk tanışma toplantısı ve 1. Çalıştay düzenlendi. Bu toplantı akademisyenler, proje ekibi, yerel yönetimler, üniversite öğrencileri, öğrenci liderleri ve yaklaşık 1000 STK temsilcisinin katılımıyla gerçekleşti. Bu büyük tanışma toplantısında projenin amacı anlatılarak, katılımcıların bir araya gelip tanışmaları sağlandı. Ayrıca sivil toplum kuruluşları arasından proje geliştirmiş olanlar seçilerek (farkındalık yaratma ve motivasyonu artırıp daha birçok araştırma projelerine imza atmalarını sağlamak amacıyla), bu kuruluşlara akademisyenler tarafından belirlenen “bilim ödülleri” medya canlı yayını eşliğinde sunuldu. Ayrıca bilime emeği geçen Medya temsilcilerine, akademisyenlere ve bürokratlara seçkin bilim ödülleri takdim edildi.

2. Çalıştay: 13 Mart 2014 tarihinde Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi’nde yapılan ilk tanışma toplantısı sabah oturumunda gönüllü olan 100 kadar STK temsilcisi, gönüllü öğrenci liderleri ve akademisyenler grubu “Diyaloğun sürdürülebilirliği ve geliştirilmesi” konusunda beyin fırtınası gerçekleştirdiler. Bu çalıştayın öncelikli amacı, aynı konu ve düşünceyi taşıyan STK’ları tanıştırmak ve ortak proje üretmek konusunda diyaloga girmelerini sağlamak, çalışmalara akademisyenleri de katarak destek olmaktı.

3. İkinci toplantı: 16 Aralık 2014 tarihinde Holiday-Inn Hotel de konferans düzenlendi. STK lar, öğretim üyeleri, bürokratlar, öğrenciler ve yerel yönetimler bir araya gelerek bu kez “iş” gündemli diyalog gerçekleştirildi. Toplantı gündemi olarak -Bursa markalaşma yolunda bir adım daha- “İş Hayatında Yeni Projeler Üretmek -İnovasyon” üzerine konuşuldu. Konferansa Onur konuğu olarak AKFEN Holding ve TAV Havalimanları Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Hamdi AKIN konuşmacı olarak davet ettik. Bu toplantıda bilim insanları tarafından uygun bulunan “yılın inovasyon bilim ödülü” kendilerine takdim edildi.

4. Üçüncü toplantı: 14 Mart 2015 tarihinde İbrahim Paşa Kültür Merkezi’nde, Sivil Toplum Kurumu Liderlerini bir araya getirerek, “STK LİDERLER ZİRVESİ” yapıldı. Bu Toplantıya sivil toplum kuruluşları ve liderleri, bürokratlar, akademisyenler, otizmli çocuklar ve aileleri katılım sağladılar. Bu zirvede Bursa’da, “Bilim ve Teknoloji Alanında Sivil Toplum Kuruluşları Arası Diyalogun Geliştirilmesi” konulu çalışmanın saha anket verilerinde bulunan sonuçlar paylaşılıp liderlerin görüş ve önerileri alındı. Ayrıca Bursa’da kurulması planlanan Otizmli Çocuklar Vakfı hakkında bilgilendirme yapılarak, “Otizm” konusuna duyarlılık çağrısında bulunuldu.

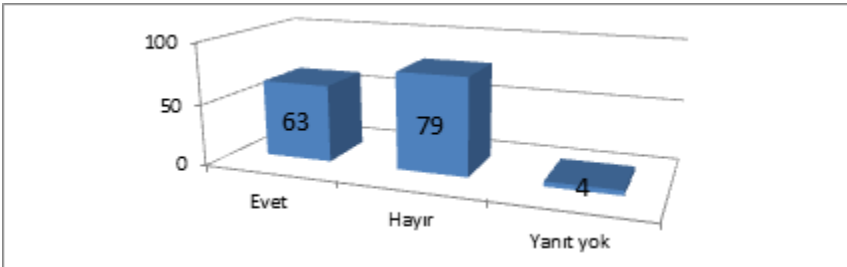
5. Proje ekibi toplantıları: Proje ekibi olarak, STK temsilcisi ve yerel kuruluşlar ile periyodik toplantılar yapıldı. Bu toplantılarda proje süreci, hareket planı, uygulamalar ve elde edilen verilerin değerlendirilmeleri görüşüldü.

6. Projenin amacına yönelik tanıtım toplantı ve konferansları: Bursa'da faaliyet gösteren STK'lara projeyi tanıtmaya ve sosyal konularda konferans verme etkinlikleri yapıldı. Bu süreçte, düzenlenen ulusal ve uluslararası konferanslara katılarak STK ve derneklere proje çalışması hakkında bilgilendirmeler sunuldu.

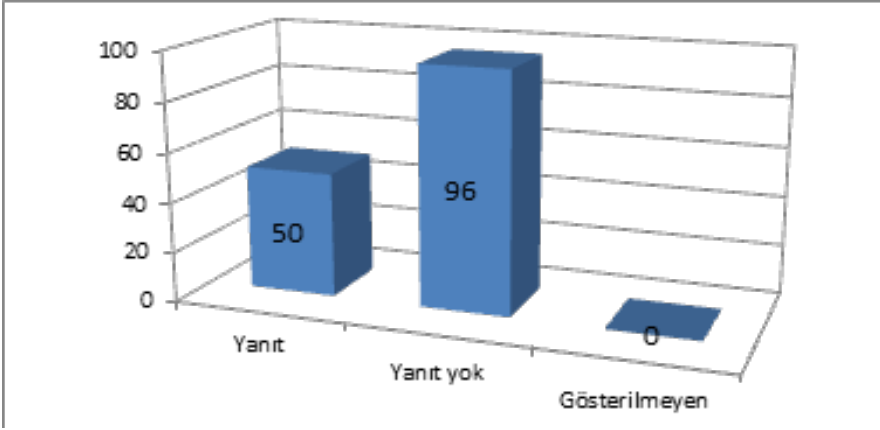
Bu toplantıların hepsindeki amaç; STK'ları bir araya getirmek, iş birliği oluşturmak, diyalog ortamı yaratmak, güç birliği içine girmek, proje hazırlamaya teşvik etmek, bilim insanları ile yerel yönetimi buluşturmak, akademisyenler- STK buluşması sağlamak, STK'ları bir araya getirip tanıştırmak, bilim ve teknoloji desteği sağlamak, gönüllülük esasıyla çalışma isteği oluşturmaktır.

7. Anket Çalışması: Projenin saha verilerini toplamak amacıyla doğrudan sivil toplum kurumlarından bilgi alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda toplam 350 sivil toplum kuruluşuna ya doğrudan gidilerek, ya telefonla ulaşılarak ya da internet üzerinden anket uygulaması yapılmıştır. Anket kapsamına alınan STK'ların belirlenmesinde iki kriter dikkate alınmıştır: (1) Projenin amacına uygun olanlar, (2) Aktif faaliyet gösterenler. Anket sorularında "bilimsel kısmı" ölçme amaçlı olan sorular çoktan seçmeli, görüş belirtilen sorular ise açık uçlu hazırlanmıştır. Toplam 3 Bölümden oluşan anket çalışmasında 1. Bölümün amacı ankete katılan STK'lar hakkında genel bilgi sahibi olmaktır. 2. Bölümde ise, 19 soru ile STK'ların diyaloga, proje yapmaya ve işbirliğine olan yaklaşımları ölçülmüştür. 3. Bölüm, ulusal fon ve desteklerle ilgili memnuniyeti içeren 10 sorudan oluşmaktadır. Ankete katılan STK'lardan gelen anlamlı yanıtlar aşağıda verilmiştir:

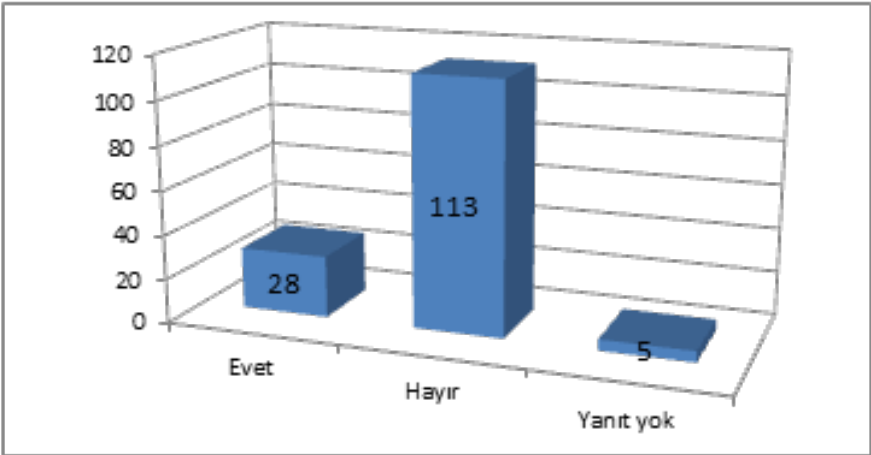
SORU 1: STK'nız daha önce hiç ulusal proje yaptı mı?

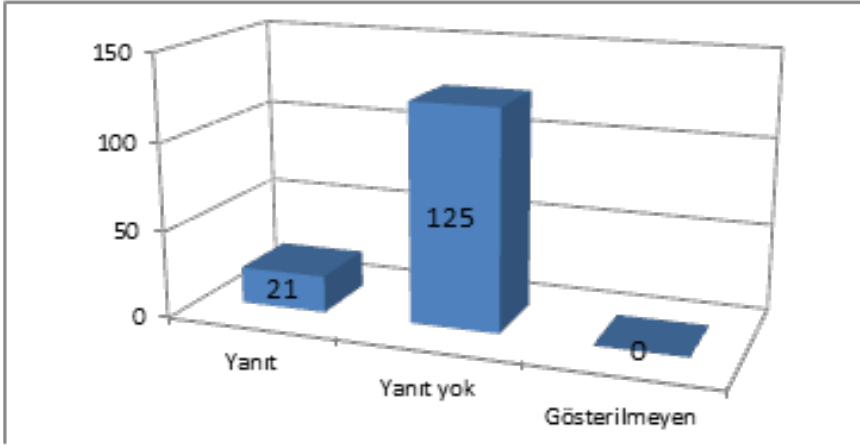
SORU 2: Yaptıysanız proje (sayısı ve konusu nedir) başlığınızı, süresini ve bütçesini lütfen yazınız.

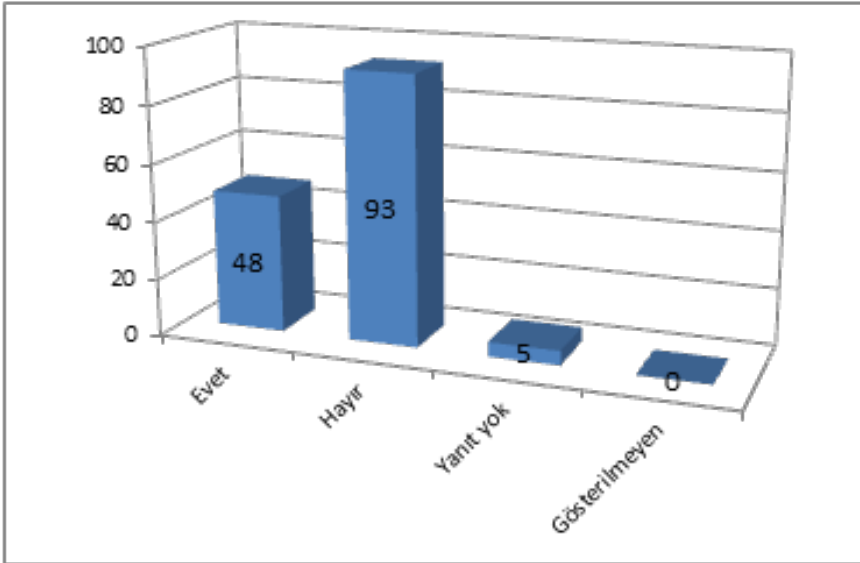
SORU 3: STK'nız daha önce hiç uluslararası proje yaptı mı?

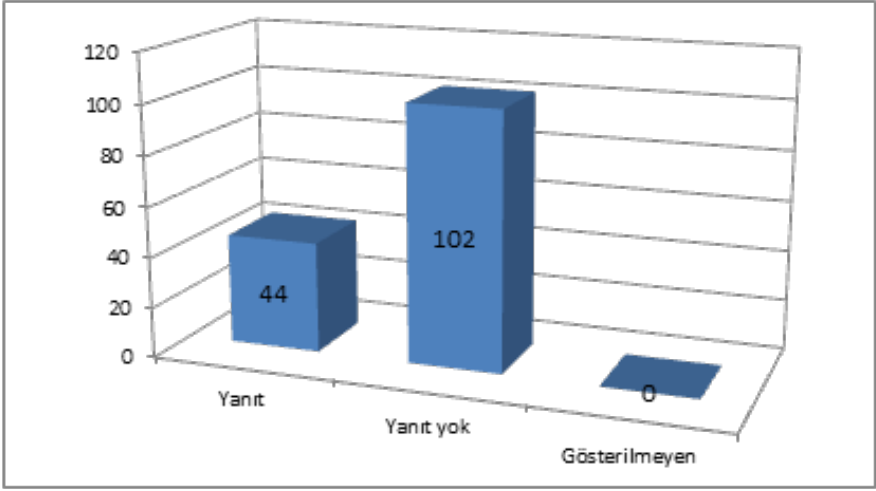
SORU 4: Yaptıysanız proje (sayısı ve konusu nedir) başlığınızı, süresini ve bütçesini lütfen yazınız.

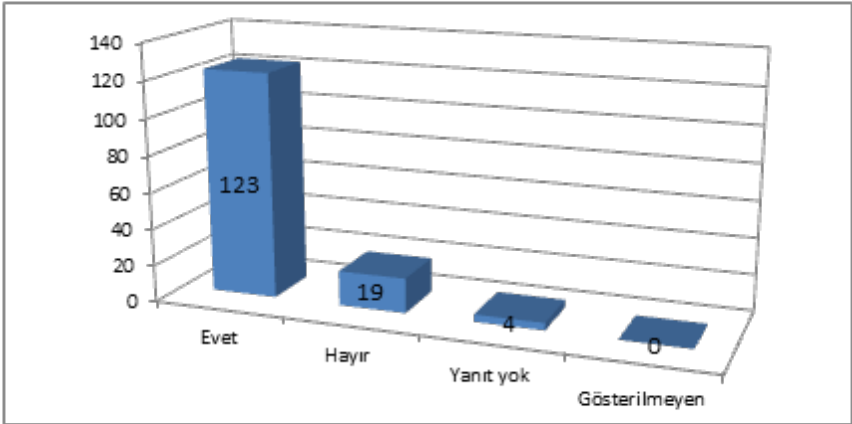
SORU: 5: Daha önce başka bir kurumla ortak proje yaptınız mı?

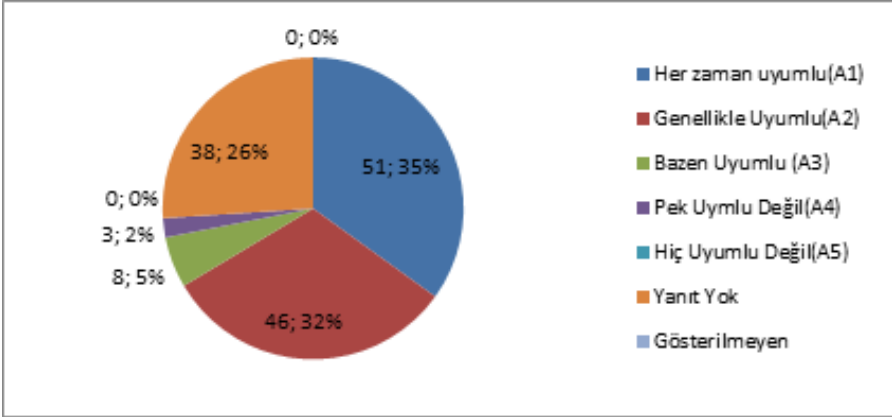
SORU 6: Yaptıysanız proje (sayısı ve konusu nedir) başlığını, süresini ve bütçesini lütfen yazınız.

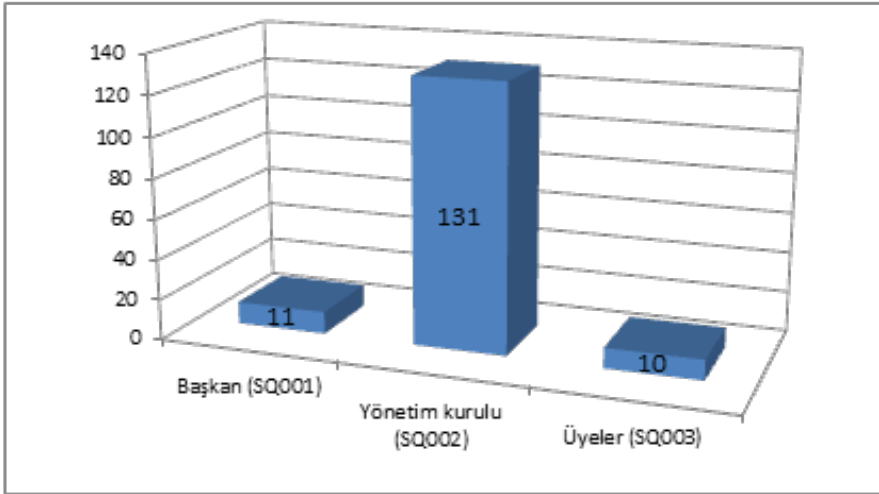
SORU 7: Ulusal ya da uluslararası yeni proje yapma konusunda ortak / eş başvuran ile çalışmak ister misiniz?

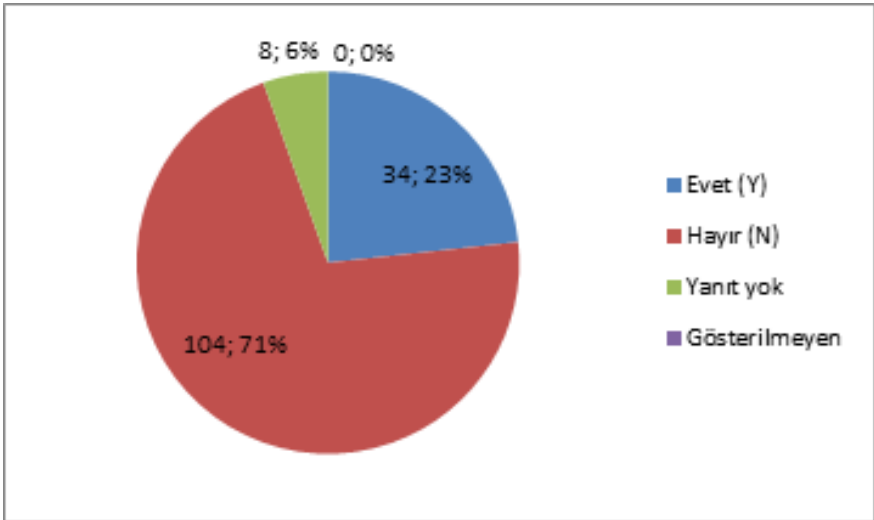
SORU 8: Üyesi olduğunuz bu STK'nın diğer STK'larla olan ilişkisinde ya da ortak yürüttüğü çalışmalarda sizce ne derece uyumlu çalışabildi mi?

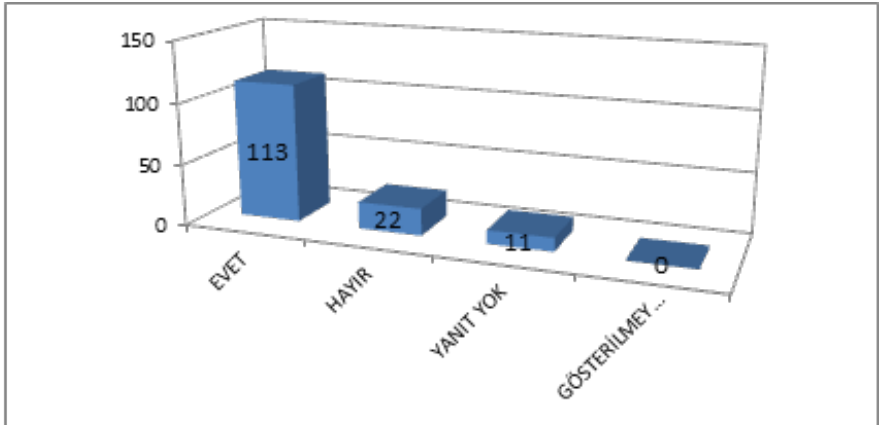
SORU 9: Üyesi olduğunuz bu STK'da yürütülecek etkinliklere, projelere ve genel politikalara ilişkin alınacak kararları genellikle kim(ler) belirler?

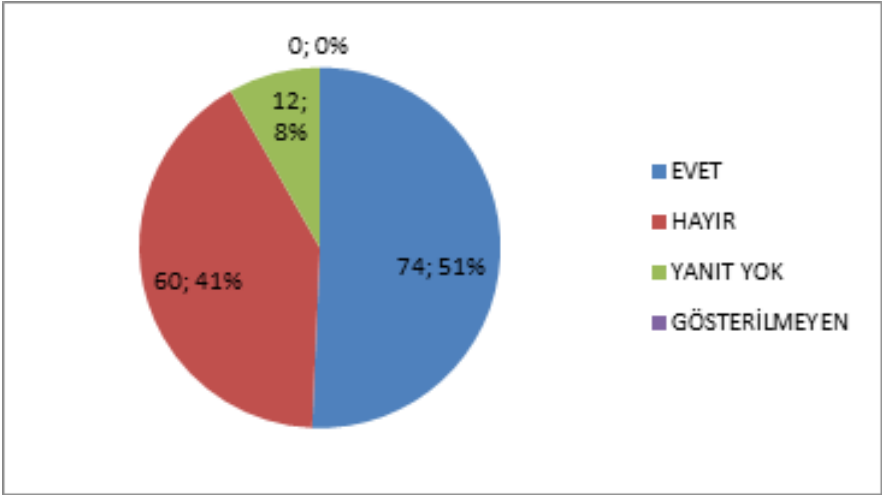
SORU 10: Bilim ve teknoloji alanında yeni proje fikriniz var mı?

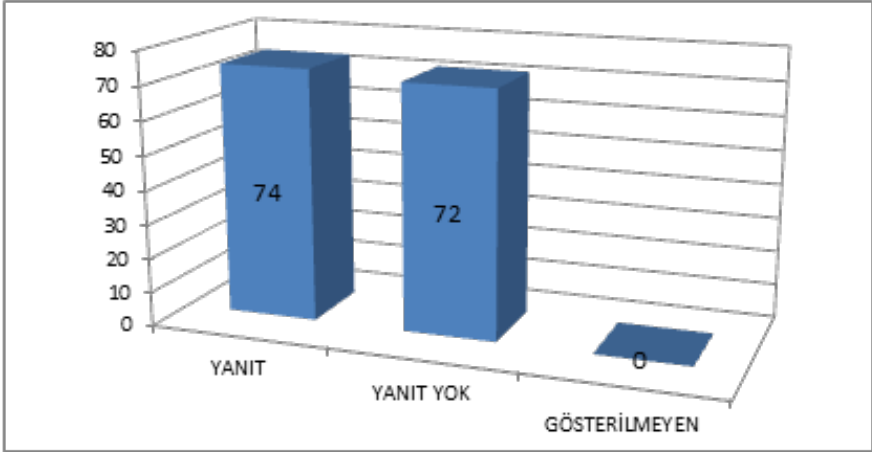
SORU 11: Yeni projenizi bir ortakla çalışmak ister misiniz?

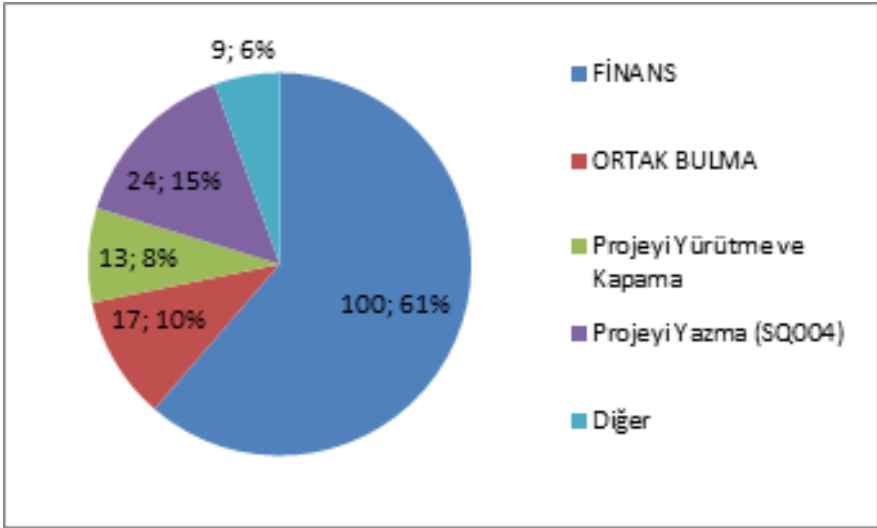
SORU 12: Yakın zamanda yapmayı planladığınız seminer, eğitim, kongre, çalıştay var mı?

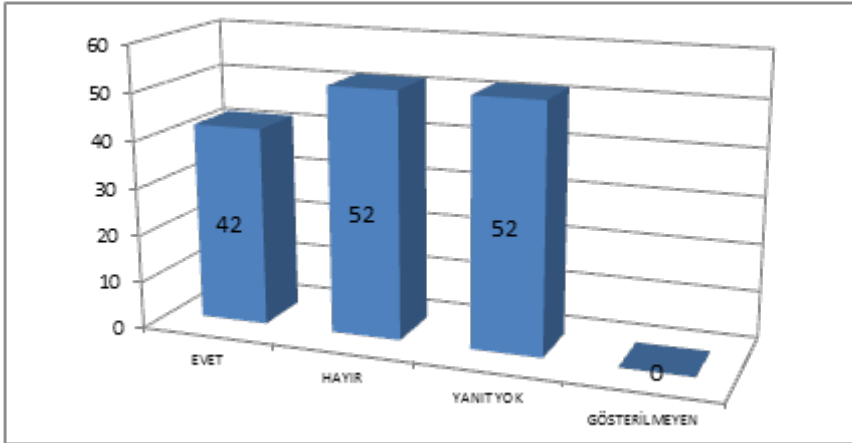
SORU 13: Varsa yapacağınız etkinliğin konusunu / başlığını kısaca belirtiniz?

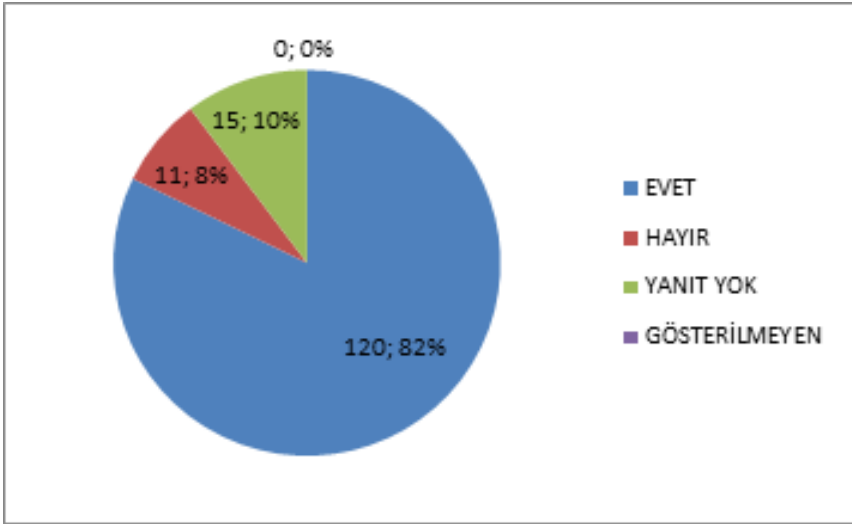
SORU 14: STK olarak en çok projelerinizde hangi konularda zorluk yaşıyorsunuz?

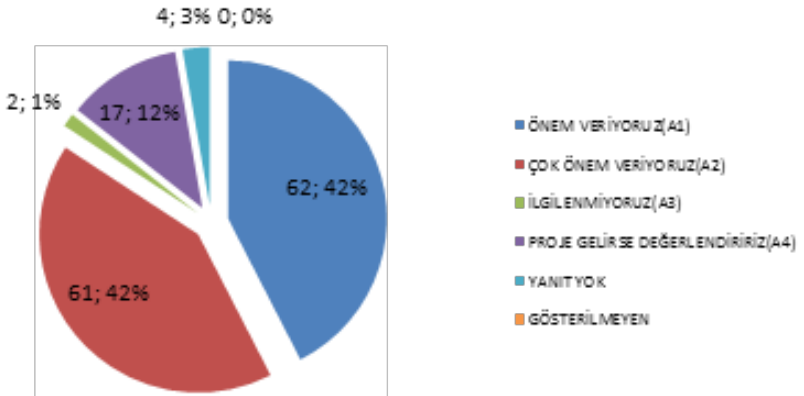
SORU 15: STK olarak Bursa bölgesinde bilim ve teknoloji alanında stratejik bir konuda öneriniz var mıdır?

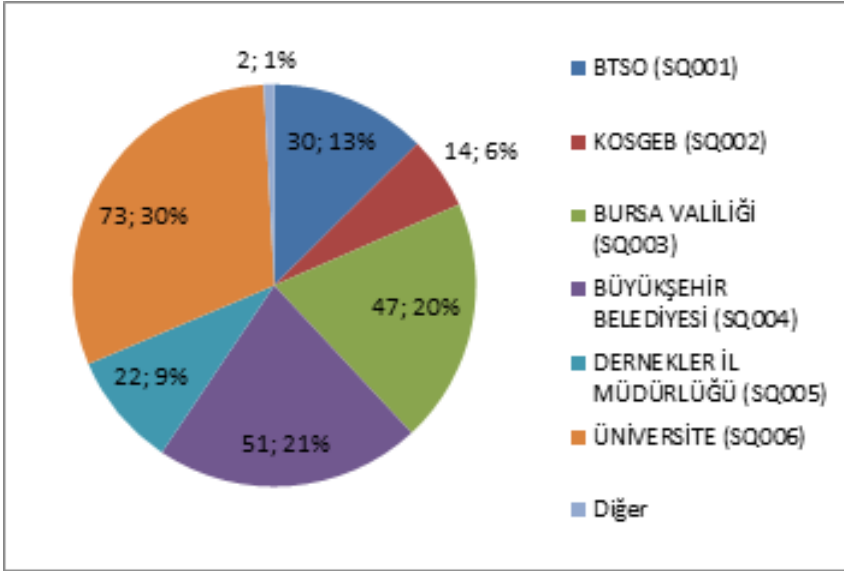
SORU 16: Üniversite ile proje yapmak ister misiniz?

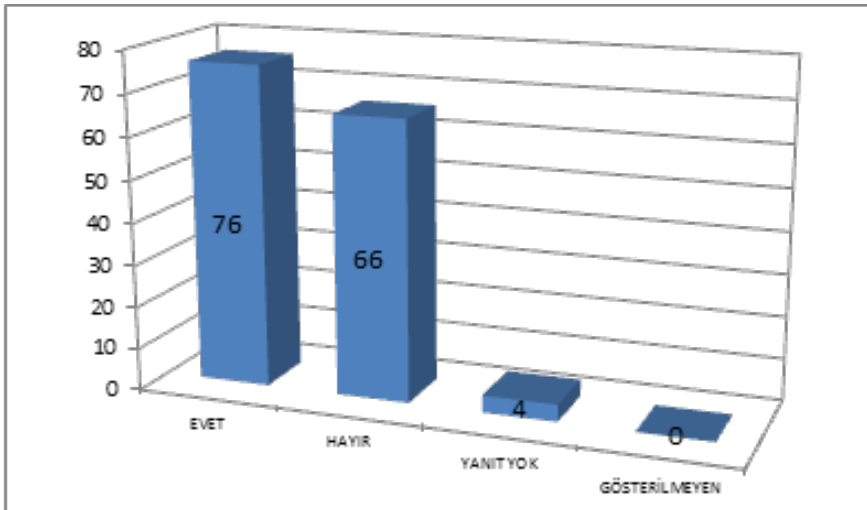
SORU 17: Sizce “Sivil toplum kuruluşları arasında diyalogun önemi” nedir?

SORU 18: Size göre Bursa'da bilim ve teknolojide sürdürülebilir projeler üreten STK'lar arası diyalogun geliştirilmesinde en etkin rol kime aittir?

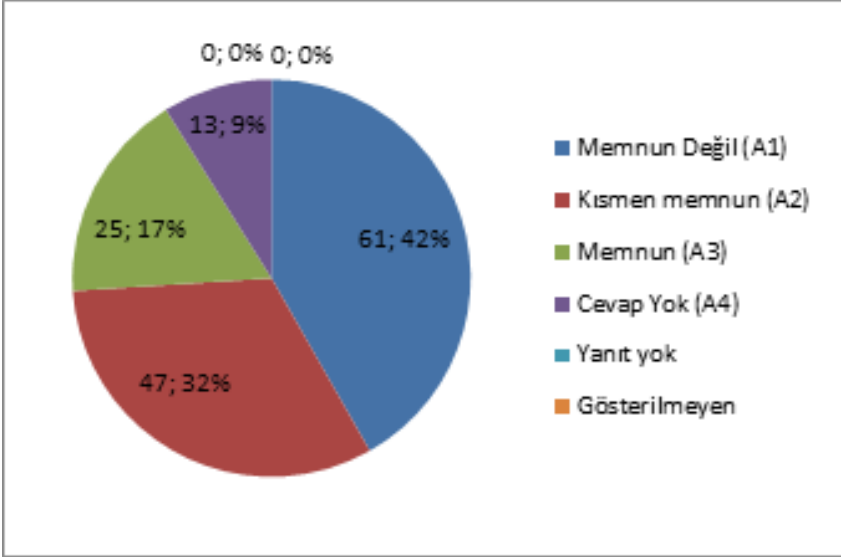

SORU 19: Size göre sivil toplum kuruluşlarının diyalogunun yeterli seviyede oluşmamasının önünde engel var mıdır?

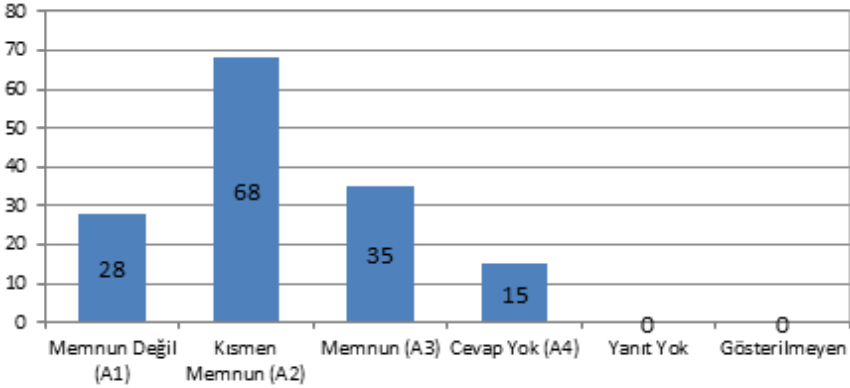

MEMNUNİYET ANKETİ

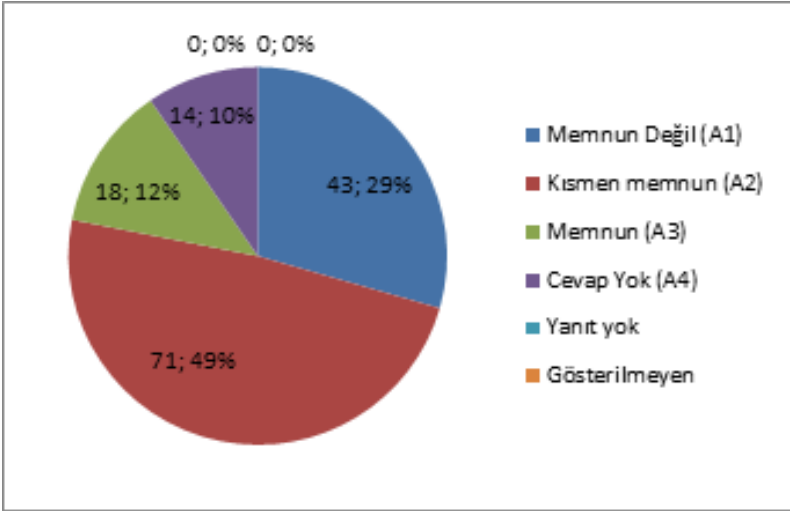
SORU 1: STK'lar arası işbirliği ve diyalog konusundaki memnuniyet dereceniz nedir?

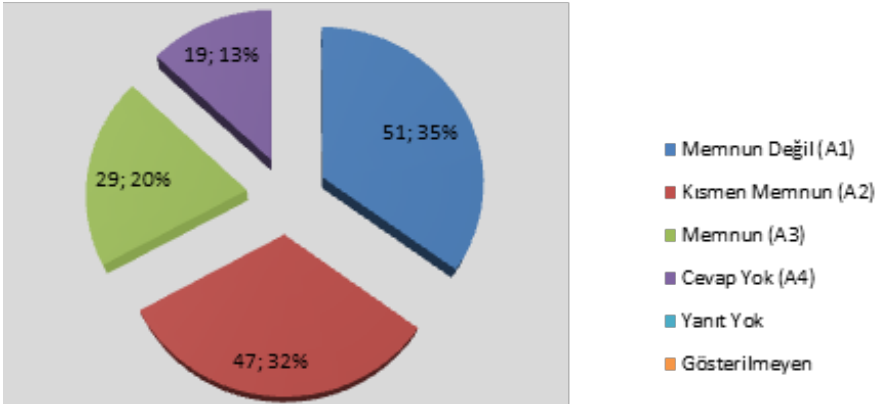
SORU 2: Yerel yönetimlerin STK'larla işbirliği konusundaki yaklaşımına memnuniyet dereceniz nedir?

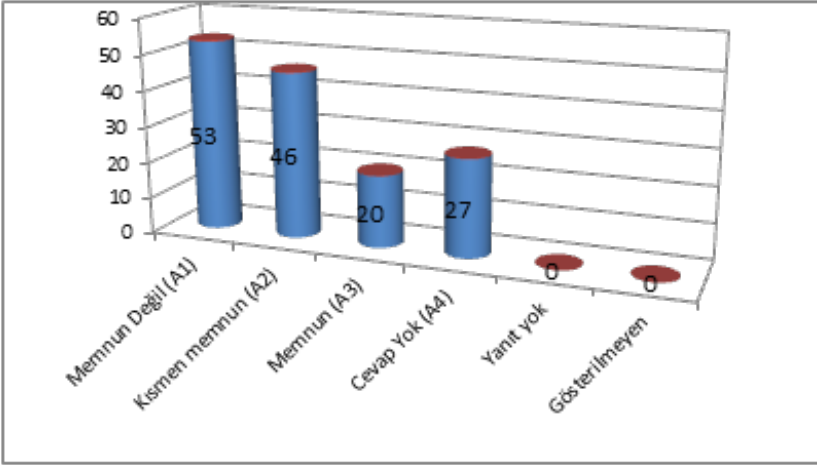
SORU 3: Kamu kurumlarının STK'larla işbirliği konusundaki yaklaşımı ve diyaloguna memnuniyet dereceniz nedir?

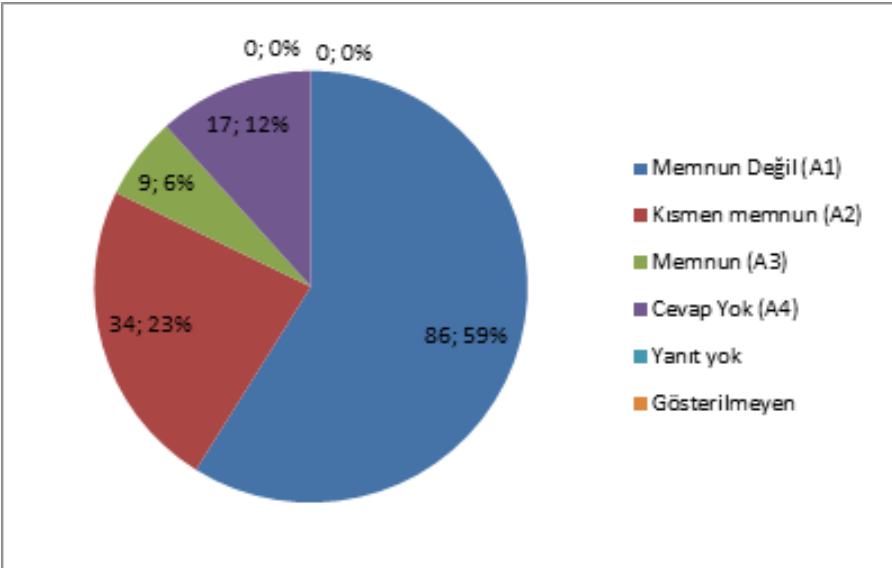
SORU 4: Üniversitelerin STK'larla işbirliği konusundaki yaklaşımı ve diyaloguna memnuniyet dereceniz nedir?

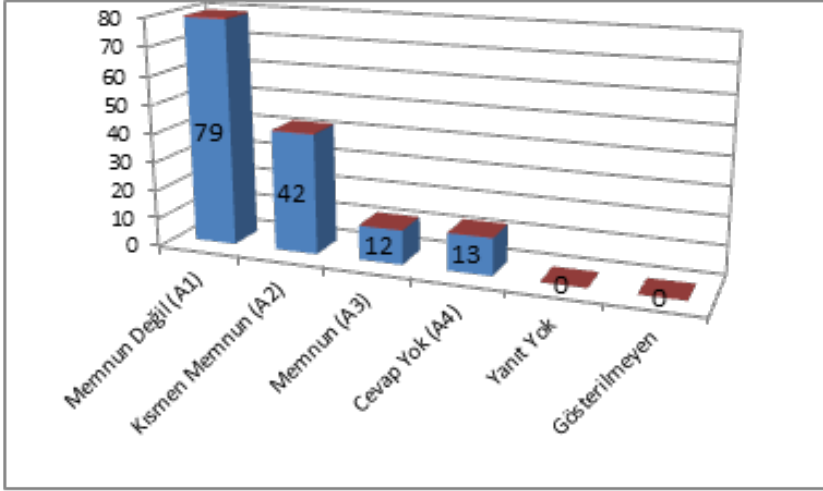
SORU 5: SİAD'ların STK'larla işbirliği konusundaki yaklaşımı ve diyaloguna memnuniyet dereceniz nedir?

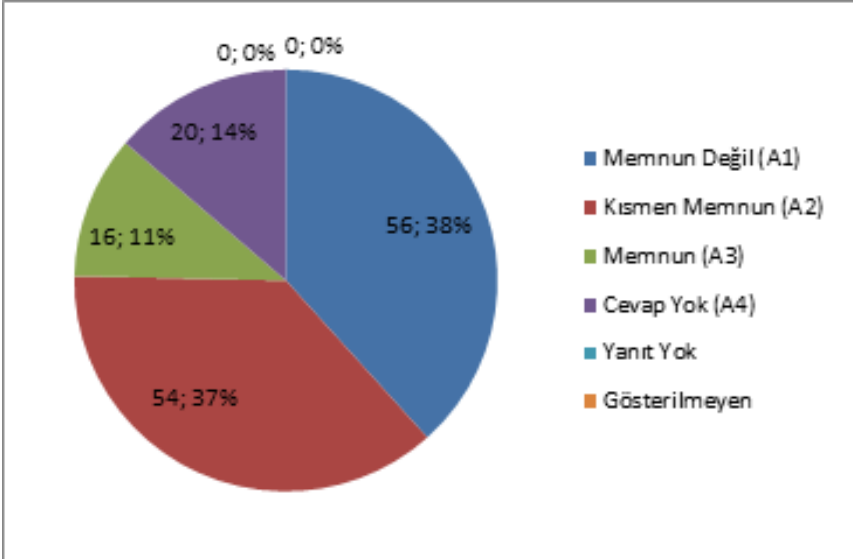
SORU 6: Ulusal fon kaynaklarının STK'ları güçlendirme konusunda yeterliliğine memnuniyet dereceniz nedir?

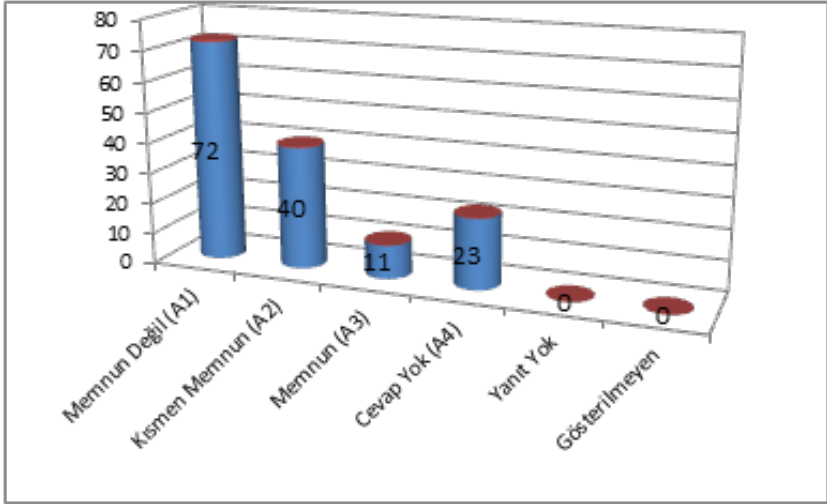
SORU 7: STK'ların sosyal, bilimsel, teknolojik, eğitim konularındaki yeterliliğine memnuniyet dereceniz nedir?

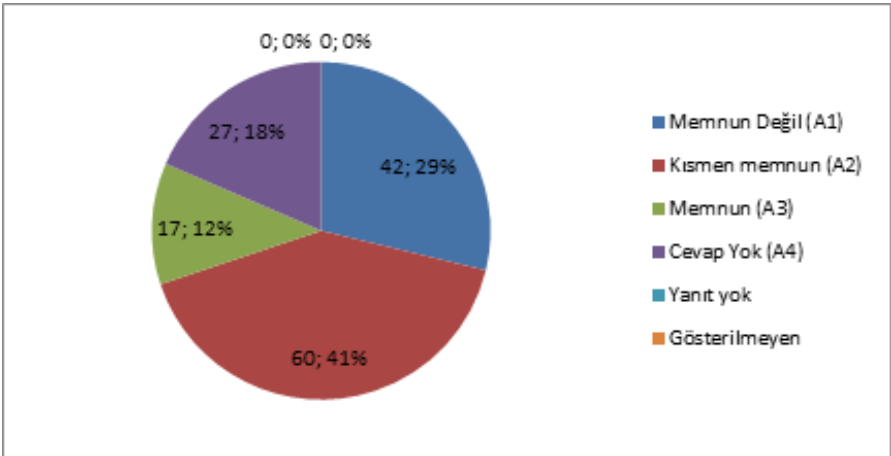
SORU 8: Ulusal Ajans ve AB sekreterliğinin proje tanıtım konusuna memnuniyet dereceniz nedir?

SORU 9: TÜBİTAK'ın proje tanıtımı ve başvurusu konusuna memnuniyet dereceniz nedir?

SORU 10: BEBKA'nın proje tanıtımı ve başvurusu konusuna memnuniyet dereceniz nedir?

Sonuç

Projenin amacı, Bursa'daki sivil toplum örgütlerini bir araya toplayıp tanıştırmak ve amaçları doğrultusunda küçük topluluklar olarak gruplar oluşturarak iş birliği ve güç birliği yapmalarını sağlamaktır. Proje boyunca yapılan etkinlikler ve anket sonuçlarına göre, sivil toplum örgütleri kendi çaplarında küçük küçük etkinlikler yapmakta ama bunlar kalıcı olamamıştır. STK'lar arası ilişki ve etkinliklerin sürdürülebilir olması ve daha büyük kitlelere ulaşması gerekiyordu. Bu amacı gerçekleştirebilmek için hem STK'ları tanımak hem de onların birbirlerini tanınması gerekmektedir. Bu nedenle 20 soruluk bir anket çalışması ve 10 tane memnuniyet anketi yapıldı.

Anket sonucunda çıkan genel durum şöyledir: Sivil toplum kuruluşlarının dernekler masası ya da yerel yönetim organlarında kayıtlarının var olduğu tespit edilmiştir. Bu arada ulusal projeler, Avrupa Birliği fonları ile çalışmalar yapan STK'ların var olduğu gözlenmiştir. Ama çoğu STK'nın; Rotaryenler, Lionslar ve odalar gibi belli bir yerleri ve ofislerinin olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca iletişim konusunda büyük sorunlar ve eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin; Bir telefonun mevcut olduğu ama yanıt veren sekreter ya da yöneticinin olmadığı ya da verilen adrese gidildiğinde kapalı olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, anket yapmak için üç ay süre ile anketörler, kapı kapı dolaşmak zorunda kalmışlardır. Sonunda ancak 250 dernekle görüşülerek anket verilerinden başarılmıştır.

Yapılan çalışma ve anlamlı anketlerin verilerinden bazılarını burada vermek ve tartışmak, projenin varılan sonuçlarını verecektir: Örneğin, "Siz daha önce hiç ulusal proje yaptınız mı?" diye sorulduğunda %63 evet, %79 hayır yanıtı alınmıştır. İkinci soruda ise "Yaptıysanız proje (sayısı ve konusu nedir?) başlığımızı, süresini ve bütçesini yazmaları soruldu. Bu soru ile amaçlanan yaptıkları projelere göre STK'ları belli sınıflara ayırmaktı. Üçüncü soruda "Uluslararası proje yaptınız mı?" diye soruldu. Soru 3 grafiğinde görüldüğü gibi proje yapanların sayısı hemen düşmüştür. Bu sonuç, henüz STK'ların uluslararası düzeyde çalışmayı bilmediklerini göstermektedir. STK'ların uluslararası düzeyde çalışmayı öğrenmesi için öncelikle uluslararası proje konusunda bilgilendirilmeleri, proje çağrılarının tanıtılması ve proje yazımı konusunda eğitim almaları gerektiği, kısacası bir işbirliği nasıl kurulur haritası çıkarılması kanısına varılmıştır. Yapılacak yol haritası sonucunda STK'lar bir araya getirilmeye çalışılacaktır. Üniversiteden hangi bilim adamı o konuda çalışıyorsa, bilimsel destek vermesi gerekmektedir. Çünkü projenin amaçlarından biri de, sivil toplum örgütlerini bir araya getirip daha büyük ölçekli projeler yapmalarını sağlamaktır.

Dördüncü soruda, “Yaptığınız uluslararası projelerin konusu nedir? Süresi nedir? Bütçesi nedir?” soruldu. Bu bilgiler veri kaynaklarımızda bulunmaktadır. Bir sonraki soruda, “Daha önce başka bir kurumla ortak proje yaptınız mı?” diye soruldu. Ortak proje yapan STK sayısının çok az olduğu tespit edildi. Bir sonraki soruda, “Birlikte çalışmak ister misiniz?” diye soruldu. Tüm STK’ları bu soruya evet demelerine rağmen gel çalışalım denilince ortada proje önerisi ve bilgisi olmadığı anlaşılmıştır. Birlikte çalışma alışkanlığı STK’lar arası henüz oluşmadığı tespit edilmiştir. Demek ki STK’lar arası bir sinerjinin yaratılması zorunludur. Bunun için de birbirlerini tanımaları gerekmektedir.

Örneğin; yapılan anket sonucu birçok STK’nın, çocuk gelinler konusunda çalışma yaptıkları ve proje ürettikleri gözlenmiştir. Fakat STK’ların çalışmaları ve yaptıkları etkinlikler, birbirlerinden bağımsız olduğu için yeterli etki oluşturmamaktadır. Ancak STK’lar bir araya gelirse, toplumsal duyarlılık, kamuoyu baskısı çok daha büyük olacaktır. Ulusal düzeyde bir çözüm bulunma olasılığı ve etkisi gelişecektir. Yapılan Proje bunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak projenin amacı doğrultusunda tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri şunlardır:

Sivil toplum örgütleri gönüllük esasında çalışmak istedikleri ama yapılan bu küçük küçük projeler, etkinlikler ve çabalar; toplumsal kalkınmaya, insan haklarının uygulanması, demokrasinin gelişmesi, huzur ve barış içinde yaşamaya, aydınlanma ve gelişmeye yetmemektedir. O halde onları bir araya getirmenin yollarını bulmalıyız. Bu nedenle, önce anket değerlendirilmesi tamamlanıp, STK’ların “durumu nedir?” anlaşılmaya çalışıldı. “Zayıf yanları, güçlü yanları nelerdir?” tespit edildi. “Engeller ve fırsatlar nelerdir?” konusu açıklığa kavuşturuldu. Sonuçların hem kamuoyu hem de sivil toplum örgütleri ile paylaşılması sağlanarak, daha çok işbirliği sonucunda proje üretmenin gerektiği belirlendi.

Proje sonucunda sürdürülebilirlik açısından ise, daha geniş kapsamlı projeler olmasının yollarının açılması amaçlanmaktadır. Örneğin nasıl Avrupa Birliği fonlarından yararlanılabilir, konusunda STK’ları hem teşvik edilmesi hem de bilimsel destek verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. “Neden yararlanamıyoruz?” sorusuna yanıt ararken önce kendi içimizde yani ulusal olanakları kullanarak projeler yapmayı öğrenmemiz zorunluluğu belirlendi. Sonuç olarak bu proje, öncelikle sivil toplum örgütlerini bir araya getirme ve ilerisi için nasıl bir güç birliği oluşturabileceklerini Bursa şehri örneğinde araştırmayı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Akatay, Ayten ve Serhan Harman, *Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynaklarının Yönetimi*, Ekin Basım Yayın, 2007.
- Besler, Senem, *Kurumsal Sürdürülebilirlik*, Beta Yayınları, 2009.
- Çetiner, M. Hakan ve Çiğdem Gencel, ‘İnternet ve Sivil Toplum Kuruluşları’, <http://www.inet-tr.org.tr>, 15.06.2005.
- Engin, Murat, “İşgücünün Temsili ve İşyerinde Sosyal Diyalog”, Beta Basım Yayım, 2012;
- Ersin Töreci, ‘Sivil Toplum örgütleri artık sıradan dernekler olmamalı’, <http://www.tbd.org.tr>, 26.04.2005.
- Mary Grace Duffy ,“Proje Yönetimi”, Optimist Yayın Dağıtım / Cep Yönderi Dizisi, İstanbul, 2006
- Mcclellan, James E., “Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji”, Akılçelen Kitaplar / Popüler Bilim Dizisi, Ankara, 2006.
- Tekalan, Şerif Ali , “Nasıl Bir Diyalog”, Doğan Kitap / Kişisel Gelişim Dizisi, İstanbul, 2010.
- Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar - Etik – Deprem, Yazar: Kolektif, Tarih Vakfı Yayınları, 2000.
- Akgül, M., ‘Türkiye İnterneti ortak aklını arıyor’ <http://www.inet-tr.org.tr>, 25.04.2005.
- Türkiye Bilişim Sanayicileri ve İşadamları Derneği, E-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu STK İzleme Komitesi Raporu’. No:1, (Ekim2004), <http://www.tubisad.org.tr>, 27.06.2005.
- Yoksulluğu Önleme Stratejileri Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu*, Yazar: Kolektif, Boyut Yayınları, 1998.
- ‘AB ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyaloğunu Geliştirilmesi Projesi’, <http://nidetr.uludag.edu.tr/>
- Türk Bilişim Vakfı (22. ‘Çalışma Grubu):Bilgi Ekonomisine ve Bilgi Toplumuna Geçiş Raporu’, (İzmir:2004),s.110.
<http://www.stgp.org>.26.04.2005
<http://www.stkrehberi.org>.25.04.2005.
- Journal of Administrative Science (4.1) 2006.

GIANNI VATTIMO: TRUTH'S VIOLENCE AND WEAK THOUGHT*

Erhan KUÇLU¹

ABSTRACT

In this article, we will take Italian philosopher, politician and cultural critic Gianni Vattimo's thoughts on truth's violence and weak thought in a general framework. At first we'll introduce the Italian Philosopher in a few words and give some information about his works. Secondly we'll explain his views on truth's violence. According to Vattimo, since Plato, Western thought and thus societies live in this "violence"/metaphysical categories. He argues that this violence stems from [metaphysical] truth claims. In other words, he put forwards that this truth claims are not only intrinsic to religious [truth] claims but also common in modern thought, science and technology. And finally, we'll discuss his concept of "weak thought" (il pensiero debole) as a critical and weakener stance against these truth claims. The weak thought tries to find a way to liberate us from these metaphysical categories and claims. In this direction Vattimo's intellectual background mainly depends on Nietzschean and Heideggerian literature. Nietzsche and Heidegger always object to these claims and categories in a different ways. Vattimo eclectically uses their thoughts and concepts/phrases (for example Nietzsche's famous phrase "God is dead" and Heidegger's concept of Verwindung (Overcoming)) to weaken these claims. In Vattimo's all works we can see the criticism of metaphysical thoughts because he believes that the end of the truth is beginning the democracy.

Key Words: Gianni Vattimo, Violence, Truth, Weak, Democracy, Verwindung (Overcoming).

* Bu makale "Gianni Vattimo: Nihilism as an Opportunity" Başlıklı Dotora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Research Assistant, Uludag University, Faculty of Arts and Science, Sociology Department.

ÖZET

Gianni Vattimo: Hakikatin Şiddeti ve Zayıf Düşün

Bu makalede, Genel hatlarıyla İtalyan filozof, politikacı ve kültür eleştirmeni Gianni Vattimo'nun hakikat'in şiddeti ve weak thought'a ilişkin düşüncelerini ele alacağız. Öncelikle İtalyan düşünürü tanıtıp, eserleri hakkında bazı bilgiler vereceğiz. İkinci olarak, onun "hakikat'in şiddeti"ne dair fikirlerini açıklayacağız. Zira Vattimo'ya göre, Platon'dan beri Batı düşüncesi ve dolayısıyla batılı toplumlar, bu şiddet/metafizik kategoriler içerisinde yaşamaktadır. Vattimo, söz konusu şiddet'in [metafizik] hakikat iddialarından kaynaklandığını ileri sürer. Bir başka ifadeyle, bu metafizik iddiaların yalnızca dini [hakikat] iddialarına özgü olmadığını aynı zamanda modern düşünce, bilim ve teknolojide de yaygın olduğunu ileri sürer. Ve son olarak, bu hakikat iddialarına karşı eleştirel ve zayıflatıcı bir duruş olarak, onun "zayıf düşünce" (il pensiero debole) kavramını tartışacağız. Zayıf düşünce temelde bizi bu metafizik kategori ve iddialardan özgürleştirmenin bir yolunu bulmaya çalışır. Bu manada Vattimo'nun entelektüel geçmişi Nietzscheci ve Heideggerci literatüre dayanır. Nietzsche ve Heidegger her zaman bu iddia ve kategorilere farklı tarzlarda karşı çıkarlar. Vattimo onların ifade ve kavramlarını (mesela, Nietzsche'nin "Tanrı öldü" ifadesi ve Heidegger'in üstesinden gelme (Verwindung) kavramını) eklektik bir biçimde kullanır. Biz Vattimo'nun eserlerinin bütününde metafizik düşüncenin eleştirisini görebiliriz çünkü Vattimo şuna inanır: hakikat'in sonu demokrasinin başlangıcıdır.

Anahtar Kelimeler: Gianni Vattimo, hakikat, şiddet, zayıf, demokrasi, üstesinden gelme (Verwindung).

INTRODUCTION

Gianni Vattimo is a Italian philosopher, politician and cultural critic. Vattimo was born on 4 January 1936 in Turin. He completed his Phd dissertation on Aristotle under the advisor of Luigi Pareyson at the University of Turin. After getting the degree (1959) from university he went to Heidelberg and studied with H. G. Gadamer and Karl Löwith. In 1968 he became a full professor of aesthetics at the University of Turin. He has also been visiting professor at several universities around the world; Stanford and Yale University etc. Vattimo's well-known books are *The End of Modernity*; *The Adventure of Difference*; *The Transparent Society*; *Beyond Interpretation*; *Belief*; *Vocazione e responsabilità del filosofo (The vocation and responsibility of the philosopher)*; *After Christianity*; *Nihilism and Emancipation*; *Dialogue with Nietzsche*; *Religion, coedited with Jacques Derrida*; and *The Future of Religion, co-authored with Richard Rorty*; *Hermeneutic Communism*; *From Heidegger to Marx, co-authored With*

Santiago Zabala; and recently *Of Reality: The Purposes of Philosophy*. He is also the Italian translator of Gadamer's *Wahrheit und Methode*.²

In the philosophical literature, there are lots of thoughts and comments on the decline of the West, For Vattimo, "...decline of West signifies the solution of the idea that there was a unitary significance and direction to the history of mankind". (Vattimo, 2004; 21) After death of God and Crisis of Reason (both of them are metaphysical foundations) we live in a new "age"; the age of interpretation. Vattimo emphasizes this new age with Nietzsche's famous two phrases: "God is dead" and other is the title of chapter of the *Twilight of the idols*; "How the "True World" Finally Became a Fable". According to Vattimo, "When Nietzsche says "God is dead," he's saying that there is no center, no single, overarching principle that explains things". (Vattimo, 2007; 133) and also "Nietzsche calls "the death of God" because it's the death of any version of monism or reductionism, including secularism. (Ibid, 133) From this point of view, Vattimo says that this phrase means that "There's just a multiplicity of fictions or interpretations. Vattimo's reading the second phrase in a similar tendency. "The 'true world' that becomes a fable (as the title of a well-known chapter of the *Twilight of the Idols* has it) in no sense gives way to more profound and reliable truth; it gives way to a play of interpretations that is presented philosophically, in its turn, as no more than interpretation". (Vattimo, 1997; 7) In other words, for Vattimo, all these metaphysical categories must be weakened by reinterpreting them. In Vattimian thought, all of metaphysical categories are already interpreted categories. They are not stable or unchangeable things as strong thought argues. Vattimo uses Reiner Schürman's perspective to show the temporality of "things and our understanding of them. Schürman argues that "a new arrangement produces a new *nomos* of our oikos, a new economy. He gives Parthenon as an example, "...the Parthenon: within the network actions, things and words the way an entity like the Acropolis is present epochally assumed well-defined although complex character- when rhapsodes prepared for the Panathenaean festival, when the Parthenon served as a Byzantine church, when the Turks used it as a powder magazine". (Schürmann, 1987; 56-7) But after this historical background "today, when it has become a commodity for tourist consumption and when UNESCO plans to protect it from pollution with a plastic dome, it is present in an epochal economy in yet another fashion-a mode of presence certainly inconceivable for its architect, Ichtynos". (1987; 57) He comes to a conclusion that "At each moment of this history, the edifice was present according to finite,

² For more information on Vattimo's life and works see *Weakening the Philosophy*, edited by Santiago Zabala, McGill-Queen's University Press, 2007

unforeseeable, uncontrollable traits. And each reversal entailed the irremediable disappearance of such an epochal physiognomy". (Ibid, 57) Vattimo and Zabala comment Schürmann's words; For Schürmann, Western metaphysics becomes a succession of epochal principles that determined hegemonically the different periods of the history of thought. (Vattimo and Zabala, 2011; 99) And also, "when an epoch changes, a new principle installs itself hegemonically in order to legitimate new practices". (Ibid, 99) In a new age namely in age of interpretation Vattimo suggests that we should reconsider all these metaphysical categories.

TRUTH'S VIOLENCE

It can be said that the center of Vattimo's thought is Nietzschean and Heideggerian literature but despite the controversy between Nietzsche and Heidegger on some philosophical issues such as the Being, Metaphysics and Nihilism etc. He differently interprets Nietzsche and Heidegger to find an exist from the metaphysics if we use A. Woodward's words his philosophical style "is thus a syncretic amalgam of themes found in Nietzsche and Heidegger, hermeneutics and postmodernism." (Woodward, 2009; 76) In fact, Vattimo's central problem is mainly "violence of truth", which leached into The world of Western thought; From Plato's dialogues to science and politics. In *Hermeneutic Communism; From Heidegger to Marx*, Vattimo and Zabala examine this violence's origins; they argue that Plato's dialogues have some implications that contain violence:

The slaves in Plato's allegory of the cave could today be represented by the weak, that is, by those oppressed cultures, citizens, and states that are constantly called on to join Western civilization (also named the "Washington consensus," IMF, or United Nations). Just like Plato, the West believes that it holds truth, that is, the appropriate knowledge capable guiding the interest of all the other states. Although Plato probably thought his dialogues were in the slaves' best interest, the fact that he would also consider it necessary to "drag the slave away by force into the light of the sun" if he was not convinced (through the dialogue) implies that Plato himself was serving other interests. But which interests? The interests of truth, which belong to those who understand, know; and probably even created it in order to justify their objective presences. This is why in most of Plato's dialogues truth is not an outcome but is always presupposed by those who opportunely interrogate the others... (Vattimo and Zabala, 2011; 23-24)

This fragment reveals that in the Plato's dialogues (and today in the Western States' politics) some impositions to put across to his interlocutors. They argues that In Plato's dialogues, even if the slaves discover the truth he cannot understand it without Plato's query and guidance. For Vattimo and

Zabala these impositions are main obstacles which hinder the emergence of “conversation”. Because these impositions serve “...the silencing of the other through dialogue, that is, an act of violence for the sake of conserving truth”. (2011: 25). For them, this indicates a difference between the “*conversation*” and “*dialogue*”. “Conversations, just like Heidegger’s “event of unconcealment,” represent the disruption of the order that dialogues protect, because in the conversational exchange truth is not presupposed but rather discarded from the beginning. (2011; 25-26). In *The Remains of Being*, Zabala details the difference. He argues that “... it is important to clarify the difference between the English terms “dialogue” and “conversation,” as this will also introduce the remains. Although, literally, the German *Gespräch* should be translated as “discussion,” Dialog as “dialogue,” and *Unterhaltung* as “conversation,” most translators of Gadamer’s works have rightly translated *Gespräch* always as “conversation,” not because of linguistic arbitrariness but because of a philosophical demand implicit in the meaning of *Gespräch*.(Zabala, 2009; 80) According to Zabala “When Gadamer refers to *Gespräch*, he is not alluding to something programmed, conducted, and organized in advance under the direction of a subject matter where the partners leave aside their particular points of view.

On the contrary, a genuine *Gespräch* is never the one we wanted to conduct but rather the one we fall into and become involved in as it develops; we are led by it instead of being the leaders of it. In this way, the conclusion or truth reached by the *Gespräch* is actually produced through its own unprogrammed modalities, which we never have under control, and most of all this end is achieved without our knowing we would even reach it”. (Zabala, 2009; 80-81)

In this case, Vattimo’s thought recommends us the giving up of the dialogue due to its truth claims and thus due to truth’s violence. Our task is to construct the “consensus” without bringing forward any claims for truth. By giving up the truth claims we can establish real democratic dialogue without any imposition: “...*the end of the truth is beginning the democracy*”. (2011; 23) In other words, especially in the political area, truth claims always bring “the violence”. In *Nihilism and Emancipation* Vattimo says that “I use “violence” to mean the peremptory assertion of an ultimacy that, like ultimate metaphysical foundation (or the God of philosophers), breaks off dialogue and silences the interlocutor by refusing even to acknowledge the question why?” (Vattimo, 2004; 98) In this sense, metaphysics may be understood as violent because it manifests a suppressive authority in the form of a foundation: metaphysical thought limits the free play of dialogue and interpretation by silencing those voices that are not appropriately related to the foundation to which metaphysics appeals as an arbiter of legitimacy.

(Woodward, 2009; 80) For Vattimo, after the Nietzsche's famous phrase: "God is dead", "objective-world" became impossible. We cannot put forward metaphysical absolutes or truth claims. In other words we should leave truth claims/strong thought rather hear the weak thought.

WEAK THOUGHT: OVERCOMING THE METAPHYSICS

Peter Carravetta, the translator of Weak Thought (in Italian, *il pensiero debole*), in his introduction, "What is "Weak Thought?"" gives some informations about the history and literature of weak thought. "Weak thought" –*il pensiero debole*– has been known more than quarter century, in Italy the first appearance of the term is 1983. According to Carravetta, "weak thought goes to the very heart of the great problems in continental philosophy but without any intent to raze all previous conceptual edifices to the ground". (Carravetta, 2012; 1) Another introductory historical information and description belongs to Santiago Zabala tells us that "Vattimo has explained on several occasions that the expression "weak thought" was drawn from an essay by Carlo Augusto Viano ("Reason, Abundance, and Belief," in *Crisi delle ragione* [The Crisis of Reason], a famous book edited by Aldo Giorgio Gargani in 1979) and that he used the concept for the first time in the essay "Toward an Ontology of Decline," written in 1979 (and included in *Al di là del soggetto*), where he specifically announces that no one has ever interpreted Heidegger's ontology as "an ontology of the decline," as a weak ontology, because interpreters continue to think of Heidegger's meditation on Being in foundational, or metaphysical, terms". (Zabala, 2007; 12) In his Collaborative Autobiography, *Not Being God*, Vattimo mentions the history of weak thought. "Weak thought got its name, *pensiero debole*, only in autumn 1979, and it became the title of a collection of essays— it seems incredible now, when everyone is shunning it like the plague—edited by Pier Aldo Rovatti and me in 1983". (Vattimo and Paterlini 2009; 87) Weak thought allows philosophy to correspond to the dissolution of metaphysics (through hermeneutics) and to search for new goals and ambitions within the possibilities of the "thrown" condition of the human being: instead of an understanding of the eternal, philosophy redirects humanity toward an interpretation of its own history. (Vattimo and Zabala, 2011; 97) The phrase *weak thought* refers to the gradual weakening of being that has transformed contemporary philosophy from its former obsession with the metaphysics of truth to its current and more limited understanding of itself strictly as an interpretative exercise. (Robbins, 2007; 16) In *The Future of Religion's* Introduction, *Introduction A Religion Without Theists and Atheists*, Zabala

declares that ““weak thought” is an invitation to overcome metaphysic...but this invitation is not a “revolution call”, Vattimo and Zabala’s thought especially avoid of classical leftist revolution call. In *Hermeneutic Communism*, Vattimo and Zabala clearly explain their attitude against the classical revolutionists: “Unlike Alain Badiou, Antonio Negri, and other contemporary Marxist theorists, we do not believe that the twenty-first century calls for revolution because the forces of the politics of descriptions are too powerful, violent, and oppressive to be overcome through a parallel insurrection: only such a weak thought as hermeneutics can avoid violent ideological revolts and therefore defend the weak”. (2011; 3) Unlike the revolution weak thought Weak thought is a very strong theory of weakness, where the philosophers achievements do not derive from enforcing the objective world but rather from weakening its structures. (2011; 97) They argue that this weakness is just *irreparable* one. “Weak thought does not become strong once it weakens the structures of metaphysics, since there will always be more structures to weaken, just as there will always be subjects to psychoanalyze, beliefs to secularize, or governments to democratize”. (Ibid; 97) In front of the weak thought always will be some strong structures, which must be weakened. In this direction, Vattimo in his essay “*Dialectics, Difference and Weak Thought*” gives us the core of weak thought. “We are aware that the breakdown of foundations cannot be perceived as a *bad truth* which has to be overcome by a *good truth*.” (Antiseri, 1996; 3) Vattimo

In *Toward a Nonreligious Christianity*, Vattimo formulates the notion of weak thought: “As the objective world consumes itself, it gives way to a growing subjective transformation not of individuals but of communities, cultures, sciences, and languages”. (Vattimo, 2007; 40) As Nietzsche had seen very clearly, and as Heidegger shows in ontological terms, the metaphysical tradition is the tradition of 'violent' thinking. (Vattimo, 1993, 3) And thus, “All the categories of metaphysics are violent categories: Being and its attributes, the 'first' cause, man as 'responsible', and even the will to power, if that is read metaphysically as affirmation or as the assumption of power over the world”.(Ibid, 3) Because every truth claim has a “violence”, the main aim of weak thought is to weaken the truth [claims] to get rid of the violence. Pier Aldo Rovatti, stresses this aspect of weak thought in detail:

“Weak Thought” intends to impair the act of knowing in its entirety, both on the side of the knower as well as the side of known. Subject and object are by now worn-out terms, but are there any better ones available? “Weak thought” asks for a modification of the object of knowledge as well as of the knowing subject. We are propelled toward this end by the nihilist deconstruction of fundamental

categories by the attempt to cut a dent into power [*il potere*] or, put otherwise, the “power” of unity”. (Rovatti, 2012; 64-65)

As we said above, weak thought is not a call for revolution, because revolution has radical transformation notions and truth claim. Weak thought tries to go beyond the present ways which try to build a “truth”. Santiago Zabala expresses this attempt in general terms; “Overcoming the theological and platonic distinction between the “eternal and the temporal,” between “the real and the apparent,” between “Being and becoming” means that there exists an intermediate way between entrusting oneself to a divine substitute and entrusting oneself to individual preferences: this way consists of weakening and dissolving the ancient European concept of “Being” and the very idea of “ontological status.”(Zabala, 2005, 3) But to dissolve *the ancient European concept of “Being” and the very idea of “ontological status*, Vattimo Vattimo prefer a Heideggerian term: *Verwindung*. He explains the origin of the word *Verwindung* in his article, *Verwindung: Nihilism and the Postmodern in Philosophy*. “*Verwindung* (Overcoming) is a word that Heidegger uses rather rarely; it appears in one passage in *Holzwege*, in an essay in *Vortrage und Aufsätze*, and, above all in the first essay of *Identitat und Differenz*. (Vattimo, 1987; 7) Vattimo says that with the *Verwindung* “Heidegger seeks to designate something similar to yet distinct from *Überwindung* (“going beyond”) in that *Verwindung* contains no notion or dialectical sublimation (*Aufhebung*) nor of a “leaving behind” which characterizes the connection we have with a past that no longer has anything to say to us. (Ibid, 7). The overcoming of the metaphysics (*Verwindung*), says Vattimo, depends on leaving the metaphysics and its strong concept of Being. “*Verwindung* frees these metaphysical categories from precisely what made them metaphysical: the presumption of gaining access to *ontos on*. (Vattimo, 2012; 47) The function of *Verwindung* closely resembles that of recollection, or, *Andenken*; indeed two terms together define for Vattimo the nature of hermeneutic ontology as fundamental post-modern mode of Philosophizing. (Synder, 1988; li) The Being is message from the past and it must be re-interpreted. “This means that the experience of Being is always both an *Andenken* and a *Verwindug*”.

CONCLUSION

For Vattimo we shouldn't aim at radical disengagement from the modern thought and religion instead of this we should try to transform them. For example, we saw that the modern enlightened prediction which believes the dissolution of religion, did not come true, God is still speaking for his believers. In this case the weak thought tries to transform classical God figure in Christianity. “This new, weak way of thought not only opens up

alternative directions, it also recovers tradition: the relationship between the believer and God is not conceived as power-laden but as a gentler relationship, in which God hands over all his power to man”. (Zabala, 2009; 3) Vattimo expands this transformation: If there is a possible line of emancipation in our human history, emancipation comes not through the final realization of an essence that was given at the beginning once and for all (which therefore would mean that we must somehow return to our state of original innocence before original sin). (Vattimo, 2007; 40) ““We cannot not call ourselves Christians” because in a world where God is dead—where the metanarratives have been dissolved and all authority has fortunately been demythologized, including that of “objective” knowledge—our only chance of human survival rests in the Christian commandment of charity”. (Vattimo, 2009; 54).

In a sociological sense, to live together we should leave aside the truth claims. For Vattimian thought the Nietzsche’s declaration, “there are no facts, only interpretations” means a turn to interpretation. Only Interpretation can save and liberate from the metaphysical violence, and only the soft origin of weak thought can establish a suitable condition for “conversation”. In this sense the weak thought tries to destroy the western truth claims. Because the truth claims surrounded the western thoughts, western politics. For example it is visible clearly when we talk about the democracy, today western countries (US, United Kingdom etc.) claims that just only they have the real democracy namely, only they have the truth of democracy. These countries are imposing the truth of democracy to the middle eastern countries. This truth claims destroy the basic feature of democracy: dialogue and reciprocity.

BIBLIOGRAPHY

- ANTISERI, Dario. (1996) *The Weak Thought and Its Strength*, Trans. by Gwyneth Weston, Avebury.
- ROBBINS, Jeffrey. (ed) (2007) *After the Death of God*, Columbia University Press.
- SNYDER, R. John. (1988) *Introduction In The End of Modernity*.
- SCHÜRMAN, R. (1987) *Heidegger on Being and Acting: From Principles to Anarchy*, Trans. by Christine-Marie Gros Indiana University Press.
- VATTIMO, G, (1988), *The End of Modernity* Trans. John R. Snyder. The Johns Hopkins University Press.
- VATTIMO, G, (1997) *Beyond Interpretation*, Trans. by David Webb, Polity Press.

- VATTIMO, G, (2004) *Nihilism and Emancipation, Ethics, Politics and Law*, edited by Santiago Zabala, Columbia University Press.
- VATTIMO, G. – ZABALA S. (2011) *Hermeneutic Communism: From Heidegger to Marx*, Columbia University Press.
- VATTIMO, G and ROVATTI P. A. (editors) (2012) *Weak Thought*, translated by Peter Carravetta, Sunny Press.
- WOODWARD Ashley, (2009) “The Verwindung of Capital: On the Philosophy and Politics of Gianni Vattimo”, *Symposium: The Canadian Journal of Continental Philosophy*, 13:1 73-99.
- ZABALA, Santiago, (ed) (2005) *The Future of Religion*, Columbia University Press.
- ZABALA, Santiago, (ed) (2007) *Weakening Philosophy*, McGill-Queen’s University Press.
- ZABALA, Santiago, (2009) *Remains of Being: Hermeneutic Ontology After Metaphysics*. Columbia University Press.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Tel: 0 224 294 1812

Fax: 0 224 294 1899

e-mail: sbd@uludag.edu.tr

www20.uludag.edu.tr/~sbd

YAYIN İLKELERİ

1- Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, Üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerinin sosyal bilimler bölümleri öğretim elemanlarına açıktır. Diğer fakültelerden gelecek yazılar için yayın kurulu yetkilidir.

2- Hakemli olan dergi yılda iki kez yayınlanır.

3- Dergiye gönderilecek yazılar, makale türünde hazırlanmalı, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış ve yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

4- Makaleler, Türkçe veya Batı dillerinde (İngilizce, Fransızca ve Almanca) olabilir. Her makalede, ana başlığın altında, biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 100 kelimeyi aşmayan, 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmış özet ve özetin hemen altında beş anahtar kelime yer almalıdır.

5- Yazılar, kaynaklar, dipnotlar ve özet dahil 5000 kelimeyi geçmemeli, A4 kağıdının bir yüzüne çift aralıklı, kenarlarda en az 2,5 cm bırakılarak Word programında Times New Roman 12 ile yazılmalıdır. Yazıların alt başlıkları, ana başlığa göre bir küçük punto ile koyu ve sol kenardan başlamak üzere yazılmalıdır.

6- Yazılar, diskete veya CD'ye kaydedilmeli ve metnin çıktısı üç kopya olarak gönderilmeli; bir kopya hariç, diğerlerine yazarın ad ve soyadı yazılmamalıdır

7- Resimlerin metin içinde yerleri (resim1) şeklinde belirtilmeli, resim, çizim ve tablolara ayrılan sayı 15'i geçmemelidir.

8- Fotoğraflar, alt yazılarıyla birlikte Jpeg formatında en düşük 300 dp de taranmış ve CD ye kaydedilmiş olarak gönderilmelidir.

9- Yayın kuruluna ulaşan yazılar, kurul tarafından incelenir ve değerlendirmek üzere isimsiz (şifre numaralı) olarak konu ile ilgili

hakemlere gönderilir. Hakemlerden gelecek görüşler doğrultusunda yazının doğrudan veya kısmen düzeltilerek yayınlanmasına veya aksine karar verilir ve sonuç yazar(lar)a bildirilir. Düzeltme istenen yazılar, yazarlar tarafından en geç bir ay içinde yayın kuruluna ulaştırılmalıdır.

10- Yazılar; bahar sayısı için ocak ayının, güz sayısı için temmuz ayının ilk haftasına kadar gönderilmelidir.

11- Yayınlanan yazılar için yazar(lar)a telif ücreti karşılığında kendi yazısının 30 adet ayrı basımı gönderilir. Yayınlanmayan yazılar geri gönderilmez.

12- Kaynaklara göndermeler metin içinde verilir, gerektiğinde kullanılacak dipnotlar sayfa altında 8 punto ile yazılır. Metin içinde sözü edilen kaynaklara başvurulurken yazar (lar)ın soyadları, yayın tarihi ve sayfa numarası ilgili yerde belirtilir. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez. Metin içinde belirtilen yayınların tümü makalenin sonunda ayrı bir sayfadan başlayarak, alfabetik sırayla ve eksiksiz olarak tanıtılır. Bu liste, yazarın yararlandığı kaynakların listesi olarak hazırlanır, metinde yazarın doğrudan kullanmadığı kaynakları içermez.

Kaynak Gösterme Örnekleri:

Metin içi ve dipnot: (Atasoy-Çağman 1974:15)

Makale Sonunda Kaynak Listesi

Kitap

Atasoy Nurhan- Filiz Çağman (1974), *Turkish Miniature Painting*, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları.

Makale

Kitap içinde bölüm

Alioğlu E.Fusun (1999), 'Erken Osmanlı Döneminde İznik Kentinin Fiziksel Gelişimi', *Abdullah Kuran İçin Yazılar*, Hazırlayanlar: Çiğdem Kafesçioğlu-Lucienne Thys-Şenocak, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: 83-102.

Sürelî yayında

Renda Günsel (1973), 'Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki H.1321 No.lu Silsilename'nin Minyatürleri', *Sanat Tarihi Yıllığı V*: 443-479.